

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

№5 1998

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

L I B R A R Y N E W S

*80 років
Національній
бібліотеці
України
імені
В.І.Вернадського*

1918-1998

**80
РОКІВ**

Головний редактор -
академік НАН України **О.ОНИЩЕНКО**

Редакційна колегія

Г. Боряк, А. Бровкін, Л. Дубровіна, Я. Ісасвіч, Л. Костенко, Л. Крушельницька, В. Омельчук, Р. Павленко, Т. Павлуша, Л. Петрова, В. Попроцька (заст. головного редактора), Т. Прокошева, Н. Солонська (заст. головного редактора), В. Китаєвий (Посольство, США в Україні), Майкл Берд (директор Британської Ради), Мілена Клімова (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія), Ханна-Лора Гоншюр (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина), Ханна Ласкаржевська (Бібліотека Народова, Варшава, Польща).

Редактор Л. Сушко. Коректор В. Семенюк. Художньо-технічний редактор Г. Конєв. Комп'ютерна верстка Л. Клімова, Т. Павлюк. Комп'ютерний набір Л. Загородня, Т. Павлюк, Л. Клімова. Фотограф О. Шолудько. Переклад іноземними мовами Т. Арсєєнко, М. Воробей, Р. Кириченко, Н. Яремук.

Засновники - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського та Національна академія наук України
Адреса редакції - 252039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3. НБУВ, тел. 267-48-62. V. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv-39, pr. 40-rihija Zhovtnja, 3.Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049. Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського
© Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Редакція залишає за собою право виправляти помилки і скорочувати статті. Редакція та редакційна колегія не несуть відповідальності за думки, висловлені авторами статей. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редакційною колегією матеріали не рецензуються і не повертаються.

Цей і наступні номери журналу «Бібліотечний вісник» виконуються на обладнанні, придбаному коштом Міжнародного фонду «Відродження»

З м і с т*До 80-річчя НБУВ***Онищенко О., Дубровіна Л.** Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського в 1918-1998 рр.: основні етапи розвитку **5****Ковальчук Г.** Керівники ВБУ - НБУВ (1918-1998) **18****Стришенець Н.** Степан Постернак **29****Солонська Н.** Періодичні видання Національної бібліотеки України (1919-1998) **38****Горовий В.** СІАЗ: нова структура Бібліотеки **50****Куріленко Т., Ляшко С.** Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності **53***Збереження фондів***Новікова Г.** Стратегія збереження документних фондів у Національній бібліотеці імені В.І.Вернадського **57****C o n t e n t***To the 80-th anniversaries of the VNLU***Onyshchenko, O., Dubrovina, L.** V.I.Vernadsky National library of Ukraine in 1918-1998 yy.: the main stages of the development **5****Kovalchuk, G.** Leaders of the VBU-VNLU (1918-1998) **18****Strishenets, N.** Stepan Posternak **29****Solonska, N.** Periodical publications of National library of Ukraine (1919-1998) **38****Horovyi, V.** SIAE: a new library structure **50****Kurylenko, T., Lyashko, S.**Institute for biographys' research: trends of activity **53***Funds preservation***Novikova, G.**Strategy of the VNLU documental funds preservation **57****I n h a l t***Zum 80. Jahrestag der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine***Onyschtschenko O., Dubrovina L.** Die Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine: 1918-1998.Die wichtigsten Entwicklungsetappen **5****Kowaltschuk H.** Leiters der Volksbibliothek der Ukraine - der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine: 1918-1998 **18****Strischenez N.** Stepan Posternak **29****Solonska N.** Periodika der Nationalbibliothek der Ukraine: 1918-1998 **38****Horowyj W.** Eine Dienst unter dem Name «SIAS» **50****Kurylenko T., Ljaschko S.**Das Institut für biographische Forschungen: Die Tätigkeitsrichtungen **53***Erhaltung des Buchbestandes***Novikova H.** Strategie der Erhaltung des Dokumentenfonds in der Wernadsky- Nationalbibliothek der Ukraine **57****S o m m a i r e***A l'occasion du 80e anniversaire de la BNVU***Onychtchenko O., Doubrovina L.** La Bibliothéque Nationale Vernadsky d'Ukraine: 1918-1998. Les étapes fondamentales du développement **5****Kovaltchouk G.** Les dirigeants de la BPU, de la BNVU (à présent): 1918-1998 **18****Strichenets N.** Stepan Posternak **29****Solonska N.** Les périodiques spécialisés édités par la Bibliothéque Nationale Vernadsky d'Ukraine (1919-1998) **38****Gorovy V.** Service d'assistance d'information et analytique (SAIA) **50****Kourylenko T., Llachko S.** L'Institut des recherches biographiques: l'activité **53***Conservation des fond***Novikova G.** La stratégie de la conservation des fonds documentaires de la BNVU **57**

S u m m a r y

Onyshchenko O., Dubrovina L. V.I. Vernadsky National Library of Ukraine : 1918-1998. The main stages of the development

The article touches upon the main stages of the VNLU activity from its foundation up to modern life connected with social and political development of Ukraine.

New objective positions of periodization of the history of Library, its activity in the field of collecting, the fund formation, catalogues development, the service of readers, funds popularization, research and methodological work.

Changes in structure and of the main functions in different periods retraced in the publication.

The conformity with a law to return the library the status of national is substantiated.

Kovalchuk G. Leaders of the VBU-VNLU (1918-1998)

First the native bibliology gives the biography of directors and leaders of the V.I. Vernadsky National library of Ukraine in the concise form.

The article touches upon the unknown facts, the major part of them is in the SBU archive. The leaders contribution to the Ukrainian bibliology and their part in them development of Library and library business, their creative work is exposed.

Strishenets N. Stepan Posternak

Retracing the history of the National Library of Ukraine through the reflection of its directors activities is not the only but interesting way of investigation. The level of Library's development was determined not only existing conditions or ruling power but it depended on the scale of personality who was at the head.

Stepan Posternak is one of the brightest personalities.

This article considers his biography and his contribution to the Ukrainian library science.

Solonska N. Periodical publications of National library of Ukraine (1919-1998)

Peculiarities of periodical issues of the VNLU, which were published in 1919-1947 «Book Herald» (1919), «Library journal» (1925-1926), «Library collection» (1926-1927), «Journal of bibliography and bibliology» (1927-1930), «Journal of library of Academy of science» (1946-1947), «Library Herald», was founded in 1993 are analyzed.

Significant works, ideas, plans, conceptions of Ukrainian scientists in 20-30-es were reflected in the professional press of the VBU separately, they didn't lose the importance and actuality for the modern science, their experience needs the detailed study and imitation, all the more that nowadays specialists often give their view, which the precursors did 70 years ago.

The publication touches upon the main questions of Library: catalogues construction, bibliography spectrum, librarians' training, the theory and methodology, funds creation, bibliology direction.

Since the VBU-VNLU publications are rarity and were printed in not enough quantity, the important action was the republication of selected journals of the library in 20-30-es. The bibliology analysis of journals of the TBU is made according to methodology of the author of the publication. It gives the possibility to formation of objective view about periodicals as the unit of publishing production, its' conception, contents, direction, task.

Horovyi, V. SIAE: a new library structure

The article touches upon the problems of information infra-structure formation, which is oriented to help the Government bodies of Ukraine to take part in this process of library institutions.

The first results of this work are generalized on the instance of the information and analytical ensuring of Government bodies (SIAE) of VNLU.

Kurylenko T., Lyashko S. Institute for biographys' research: trends of activity

The publication touches upon the necessity of formation the Institute of bibliography researches on the base of V.I. Vernadsky National library of Ukraine, which began in NAS in Ukraine in 1919. The Ukrainian bibliography vocabulary preparation, its' conception, the original principles of personnel selection are worked out by the Institute of bibliographys' researches. The process of base of date filling is analyzed.

Novikova G. Strategy of preservation the documental funds of VNLU

The article touches upon the history and evolution of national document preservation, problem and strategy of its solving in VNLU. The factor, which have an influence for the improving of situation are analyzed, the concrete ways of solving the complex moments are proposed, the original monitoring of documents salving, the system of salving the document funds of VNLU. Its' experience will help libraries and organizations of Ukraine.

Inhalt

Onyschtschenko Olexij, Dubrowina Ljubow. Die Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine: 1918-1998. Die wichtigsten Entwicklungsetappen

In dem Artikel wurden die wichtigsten Entwicklungsetappen der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine seit der Gründung bis heutige Tagen erklärt, welche mit der sozialpolitischen Entwicklung der Ukraine eng verbunden sind.

Vom neuen, objektiven Standpunkt an wird die Periodisierung der Geschichte der Bibliothek dargestellt und ihre Tätigkeit im Bereich der Erwerbung, Formierung des Buchbestandes und Entwicklung der Katalogen, der Leserbetreuung, Popularisierung des Buchbestandes, wissenschaftliche Forschungsarbeit und wissenschaftlich - methodische Arbeit charakterisiert und eingeschätzt.

Die Verfasser widerspiegeln die Strukturveränderungen der wichtigsten Funktionen der Bibliothek in verschiedenen Zeiten. Es wird auch die Gesetzmäßigkeit der Rückerstattung der Bibliothek mit dem Status einer Nationaleinrichtung begründet.

Kowaltschuk Halyna. Leiters der Volksbibliothek der Ukraine - der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine: 1918-1998.

Erstmalig in der Heimatsbücherkunde werden die Biographien der Direktoren und Leiter der Volksbibliothek - Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine in einer kurzen enzyklopedischen Form veröffentlicht.

Man bringt an die Öffentlichkeit die früher unbekanntes Tatsachen, die meisten von denen in SBU (Sicherheitsdienst der Ukraine) - Archiven erforscht wurden. Die Autorin beschreibt die Beiträge von jedem Bibliothekleiter in die ukrainische Bibliothekswissenschaft und ihre schöpferische Erwerbe.

Solonska Natalija. Periodika der Nationalbibliothek der Ukraine: 1918-1998.

Man analysiert die Besonderheiten der Periodika der Nationalbibliothek der Ukraine, die von der Bibliothek in Jahren 1919-1947 veröffentlicht wurden: «Knyžnyj wisnik» (1919), «Bibliotetschnyj sbirnyk» (1926-1927), «Žurnal bibliotekosnawstwa ta bibliohrafii» (1927-1930), «Žurnal Biblioteky Akademii nauk» (1946-1947), «Bibliotetschnyj wisnyk» (gegründet im Jahre 1993).

Bedeutende Arbeiten, Ideen, Pläne und Konzepte der ukrainischen Wissenschaftler der 20-30 Jahren sind noch heute für die gegenwärtige Wissenschaft aktuell. Man braucht noch heute ihre Erfahrungen zu erlernen, weil gegenwärtige Wissenschaftler noch jetzt die Gedanken aussprechen, welche ihre Vorgänger noch vor 70 Jahren gemacht haben.

Die wichtigsten Fragen, die man in der Bibliotheksperiodika anspricht, betreffen solche Bereiche: Erwerbung, System der Katalogen, bibliographische Angaben, Ausbildung der Kader, Theorie, Methodologie, Schaffung und Formierung des Buchbestandes und Bibliothekswesens.

Weil die Ausgaben der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine Raritäten sind (sie hatten niedrige Auflage), wäre es wichtig, den Nachdruck dieser Bibliothekszeitschriften aus den 20-30 Jahren zu unternehmen.

Die buchwissenschaftliche Analyse der Periodika in der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine wurde nach der vom Autor entwickelten Methodik verwirklicht, was eine objektive Vorstellung über eine periodische Ausgabe, ihr Konzept, ihren Inhalt, Zielsetzung und Zweck und Rangieren der veröffentlichten Artikeln ermöglicht.

Horowyj Walerij. Eine Dienst unter dem Name «SIAS»

Im Artikel handelt es um die Problematik des Formierens der informativen Infrastruktur, orientiert für Hilfeleistung der Staatsorganen der Ukraine. Es geht auch um die Teilnahme der Bibliotheken an diesem Prozeß.

Anhand der Tätigkeit des Dienstes der analytischen Information «SIAS» in der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine werden die ersten Ergebnisse dieser Arbeit zusammengefasst.

Kurylenko Tetjana, Ljaschko Switlana Das Institut für biographische

Forschungen: Die Tätigkeitsrichtungen

Es wird wissenschaftliche Unumgänglichkeit der Gründung Instituts für biographische Forschungen auf der Basis der Wernadsky - Nationalbibliothek der Ukraine begründet.

Diese Arbeit ist eine logische Fortsetzung der Untersuchungen, welche die Nationale Akademie der Wissenschaften der Ukraine noch im Jahre 1919 angefangen hat.

Die Autorinnen betonen die allgemeine Bedeutung der Vorbereitung des «Ukrainischen Biographischen Lexikons» und erklären seine Konzeption.

Das Institut hat dabei originale Auswahlprinzipien für Personalien ausgearbeitet.

Man analysiert die Ergänzung der computergespeicherten Datenbanken mit diesen Personalien.

Onychtchenko O., Doubrovina L. La Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine: 1918-1998. Les étapes fondamentales du développement

L'article évoque brièvement les étapes fondamentales de la BNVU, de la fondation jusqu' à présent, qui sont étroitement liées aux processus socio-politiques en Ukraine.

Les auteurs de l'article ont cherché à présenter des positions nouvelles, objectives sur la division en périodes de l'histoire de la BNVU. L'article analyse l'activité dans les domaines de l'acquisition, de la formation des fonds, du développement des catalogues, de l'organisation de la desserte, de la popularisation des fonds, du travail de recherches scientifiques et méthodiques. Cet article propose une synthèse des analyses relatives aux changements de la structure et des fonctions fondamentales à des moments divers. L'objectif de cet article est d'argumenter la restitution du nom national à la Bibliothèque.

Kovaltchouk G. Les dirigeants de la BPU, de la BNVU (à présent): 1918-1998

L'auteur de cet article, pour la première fois dans le domaine de la bibliographie nationale, présente des données, d'une manière serrée et à caractère encyclopédique, sur les directeurs et les dirigeants de la Bibliothèque publique d'Ukraine, de la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine (à présent). La plupart des matériaux fondés sur l'étude des archives du Service de la sécurité d'Ukraine (SSU). L'article évoque la précieuse contribution des dirigeants à la bibliothéconomie ukrainienne et leur rôle au développement de la Bibliothèque.

Solonska N. Les périodiques spécialisés édités par la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine (1919-1998)

L'article analyse des particularités des périodiques édités par la BNVU pendant des années 1919-1947: «Knyjny visnyk» (1919),

«Bibliotetchny journal» (1925-1926), «Bibliotetchny Zbirnyk» (1926-1927), «Journal bibliotekoznavstva ta bibliografii» (1927-1930), «Journal Biblioteky Akademii nauk» (1946-1947) et «Bibliotetchny visnyk» créé dès 1993.

Les publications des périodiques, largement diffusées en leur temps, sont devenues rares, parfois uniques et dès lors précieuses pour les études sur la bibliothéconomie, la bibliographie, la théorie, la méthodologie, la formation, les catalogues, le catalogage, l'histoire de la BPU. A présent on utilise de plus en plus les périodiques spécialisés de la BPU des années 20 et 30 du XXe siècle comme objet d'analyse ou source d'information.

Réimprimer (au choix) des périodiques spécialisés des années 20 et 30 du XX siècle (édités à tirage limité) telle est l'une des tâches de la BNVU. L'analyse bibliographique des revues éditées par la BPU, faite d'après la méthode de l'auteur de cet article, permettant de trouver des diverses informations sur les périodiques spécialisés: édition, tirage, contenu, table des matières, tâche, tendance, conception etc.

Gorovy V. Service d'assistance d'information et analytique (SAIA)

L'article offre une information sur les problèmes de la formation de l'infrastructure d'information à l'effet d'assurer les organes du pouvoir d'Etat d'Ukraine, la participation des bibliothèques dans ce processus.

L'article évoque les premiers résultats obtenus dans cette question par le Service d'assistance d'information et analytique (SAIA) de la BNVU.

Kourylenko T., Liachko S. L'Institut des recherches biographiques: l'activité

Cet article propose des analyses scientifiques de la création de l'Institut des recherches biographiques fondé sur la base de la

Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine qui est inséparable de l'activité de l'Académie Nationale des sciences d'Ukraine qui commença ce travail bibliographique dès 1919. Les préparatifs du dictionnaire biographique ukrainien ont une importance d'intérêt nationale. Les auteurs offrent une information sur la conception et les principes originaux pour faire choix des personnalités effectués par l'Institut des recherches biographiques. L'article analyse le processus du remplissage de la base des données par personnalités nouvelles.

Олексій Онищенко,

акад. НАН України, д. філос.н., проф., Генеральний директор НБУВ

Любов Дубровіна,

д. і. п., проф., директор Інституту рукопису НБУВ

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського в 1918-1998 рр.: основні етапи розвитку

У статті коротко висвітлено основні етапи діяльності НБУВ, починаючи від заснування до сучасності, тісно пов'язаних із соціально-політичним розвитком України.

З нових об'єктивних позицій подається періодизація історії Бібліотеки, характеризується її діяльність у галузі комплектування, формування фонду, розвитку каталогів, обслуговування читачів, популяризації фондів, науково-дослідна та науково-методична робота. Простежуються зміни структури та основних функцій у різні періоди. Обґрунтовується закономірність повернення Бібліотеці статусу національної.

Національну бібліотеку України імені В.І.Вернадського (НБУВ) було засновано в 1918 р. як Національну бібліотеку Української Держави. Впродовж свого існування (1918-1998) вона як державна інституція і складова частина Академії наук неодноразово видозмінювала свої функції, напрями діяльності та назви: Національна бібліотека України в м. Києві при Українській Академії наук (1919); Всенародна (Національна) Бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (1919-1920); Всенародна Бібліотека України в Києві (1920-1934); Державна бібліотека ВУАН (1934-1936); Бібліотека Академії наук УРСР (1936-1948); Державна публічна бібліотека УРСР (1948-1965); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (1965-1988); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР ім. В.І.Вернадського (1988-1996).

З 1996 р. Бібліотека повертає початковий статус національної бібліотеки і за Указом Президента України Леоніда Кучми іменується: Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. Її історія тісно пов'язана з основними етапами розвитку України в післяреволюційний період і тією роллю, яка визначалася владними структурами для бібліотек взагалі та наукових і державних бібліотек України зокрема.

Водночас головні етапи невіддільні від тенденцій внутрішнього розвитку функцій та змісту діяльності Бібліотеки як окремої інституції, котрій притаманний саморозвиток, визначений необхідністю опрацювання та організації фондів, удосконалення системи доступу до інформації, видів і форм бібліотечної технологічної й наукової діяльності, а також тими принципами, що провадили в бібліотечне життя вчені та фахівці, які працювали в Бібліотеці й АН України.

НБУВ пройшла декілька взаємопов'язаних історичних етапів розвитку від теоретичного обґрунтування засад своєї національної діяльності та збирання універсального книжно-рукописного фонду до практичної реалізації ідей, зумовлених комплектуванням, зберіганням, використанням її інформаційного потенціалу, динамікою соціальної ролі, змісту й принципів діяльності установи в різні періоди існування.

Сьогодні НБУВ перетворилася в головну бібліотеку України, загальнодержавний комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурний центр, державне сховище рукописної спадщини, творів друку та документів на всіх видах носіїв інформації, створюваних в Україні, наукової колекції світової літератури. У взаємодії з загальнодержавними спеціалізованими та іншими бібліотеками НБУВ забезпечує комплектування, наукову обробку, зберігання та загальнодоступність національних інформаційних ресурсів, повноту відомостей про їх склад, доступ до світових джерел інформації. Як особливо цінний об'єкт культури, НБУВ перебуває під охороною держави.

Пропонується така періодизація розвитку Бібліотеки.

I. 1918-1923 рр. - організаційний період, започаткування установи, розробка правових засад її діяльності. Бібліотека перебувала під керівництвом з боку Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки (а після зміни назви - Тимчасового комітету Всенародної бібліотеки України) й Ради бібліотекарів; активно збиралися фонди колекцій та зібрань, розроблялися принципи структури й функції Бібліотеки.

II. 1924-1928 рр. - період становлення ВБУ як національної установи світового рівня, формування науково-технологічного підґрунтя та напрямів її діяльності: книжкового і рукописного фондів, структури, бібліотечних технологій, розвиток наукової роботи в галузі бібліотекознавства та бібліографії, історії книжної справи; науково-організаційної й координаційної діяльності.

III. 1929-1934 рр. - період перетворення Національної бібліотеки України в головну державну бібліотеку УСРР, підпорядкування діяльності Бібліотеки обслуговуванню поточних завдань господарського будівництва.

IV. 1935-1941 рр. - період повного утвердження та вдосконалення ра-

дянських принципів бібліотечної справи, формування сукупного бібліотечного фонду АН УРСР і її бібліотечної мережі, уніфікації діяльності Бібліотеки та її перетворення в бібліотеку загального радянського типу.

V. 1941-1948 рр. - період війни, евакуації, повернення та відбудови Бібліотеки у післявоєнний час.

Спостерігається деструкція діяльності Бібліотеки під час окупації та післявоєнна нормалізація обстановки. Цей етап характеризується самовідданою працею бібліотекарів, спрямованою на врятування фондів в евакуації, під час окупації, у період післявоєнної реконструкції.

VI. 1948-1964 рр. - дедалі більше домінують функції державної публічної бібліотеки, найбільшої культурно-просвітницької бібліотечної установи УРСР.

VII. 1965-1973 рр. - період перепідпорядкування АН УРСР та зміна назви на Центральну наукову бібліотеку АН України. Переглядаються її завдання і структура в контексті забезпечення поступу української та загальносоюзної науки, вдосконалюється науково-методичне керівництво бібліотечною мережею АН УРСР. Відбувається реформа діяльності Бібліотеки, засад комплектування фондів у бік видань науково-технічного профілю, що спричинює переорієнтування складу фондів, методів їх опрацювання, класифікації за системою ББК, а також довідково-бібліографічної роботи.

VIII. 1974-1985 рр. - поглиблюється зміст наукової діяльності Бібліотеки, вдосконалюються її функції як ЦНБ АН УРСР. Книгозбірня здійснює науково-інформаційне та інформаційно-бібліографічне забезпечення розвитку фундаментальних і комплексних досліджень у системі Академії наук та поза її межами, закладає наукові підвалини формування й функціонування бібліотечного фонду системи і, як наслідок, визнання її науковою установою на правах науково-дослідного інституту, що розвиває напрями книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства.

IX. 1986-1991 рр. - руйнується радянська соціальна система, розпочинається перебудова бібліотечної справи. Це збігається із загальнополітичною реформою в СРСР та Україні. Бібліотеки ліквідують практику обмеження доступу до інформації, розширюють міжнародну співпрацю, відроджують традиції використання культур-

ної спадщини. Досягнуто перших успіхів в автоматизації бібліотечних технологій у системі бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування. Бібліотека отримує статус позакатегорійної, НДУ II категорії, їй присвоюється ім'я В. І. Вернадського.

X. 1992-1995 рр. В умовах розвитку України як незалежної держави ЦНБ розробляє нову концепцію структури і функцій Бібліотеки як найзначнішого за документними ресурсами книжкового й рукописного державного сховища, НДУ, яка вирішує ряд взаємопов'язаних книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих, архівознавчих та інших питань. Для комплексного розв'язання проблем організуються інститути й центри.

XI. 1996-1998 рр. Бібліотека набуває статусу національної, змінюється її соціальна роль у відкритому суспільстві, розробляються нові принципи функціонування, створюються нові нетрадиційні структури - Фонд Президентів, покликаний збирати матеріали та організувати пропаганду життя і діяльності українських президентів, та Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

I. 1918-1923

Діє Тимчасовий комітет для заснування Бібліотеки, розробляються концепції Національної бібліотеки України та її функцій, відбувається формування змісту поняття національного бібліотечного фонду держави, основних принципів діяльності книгозбірні. Невтомна збиральницька активність Бібліотеки. Завдяки їй в умовах голоду, руїни, зміни влад врятовано великі книжкові зібрання і колекції.

Ініціатива заснування Бібліотеки та реалізація ідеї національної бібліотеки в перший період існування належала потужному науковому колективу видатних учених та діячів культури, фахівців з бібліотечної та книжкової справи: М.П.Василенку і В.І.Вернадському, А.Ю.Кримському, С.О.Єфремову, В.О.Кордту, Г.П.Житецькому. Її діяльність підтримували відомі вчені й культурні діячі: Д.І.Багалій, П.Я.Стебницький, П.А.Тутковський, В.В.Міяковський, В.І.Липський, Д.О.Граве та ін.

Бібліотеку засновано 2(15) серпня 1918 р., коли гетьман Павло Скоропадський підписав затверджений Радою Міністрів та опублікований у серпні 1918 р. Закон про Національну бібліо-

теку і її фонд. Установа почала свою діяльність 23 серпня (5 вересня) з утворення Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави.

Перед ТК постали такі завдання: 1) розробка Статуту Національної бібліотеки; 2) підготовка її відкриття; 3) придбання і каталогізація книжок - тобто формування фонду та його організація; 4) управління ним і його облік; 5) кадрове та технічне забезпечення діяльності Бібліотеки.

ТК мав свою печатку і контролював фінансування: надходження, грошові відрахування, видатки та інший грошовий обіг.

Національна бібліотека створювалася під опікою Академії, але мала бути автономною установою зі своїми бюджетом, штатами й Статутом, що декларував би її загальнонаціональне значення та загальнодержавні функції.

У ряді документів цього періоду (Законі про Національну бібліотеку, Зверненні, Статуті та ін.) продекларовано принципи формування Національної бібліотеки:

1) різноманітність і повнота книжкового фонду, що мав відображати знання з різних галузей науки та культури всіх країн світу;

2) збирання творів національного друку, стародруків, рукописної, музичної, картографічної спадщини про Україну й український народ українською та іншими мовами (український відділ), незважаючи на вид, час, місце написання й спрямування літератури;

3) позавідомчий і позаполітичний статус Бібліотеки як осередку розумової культури;

4) загальнодоступність - відкритість для всіх і кожного, безкоштовність й легкодоступність до інформації. Бібліотека створювалася як наукова установа, що вивчає сучасну та давню книгу, науковий центр бібліотекознавства й бібліографічної роботи в Україні, котра засновує при власній книгозбірні наукові товариства, організовує видавничу справу. Національна бібліотека мала сприяти праці майбутнього парламенту, створюючи спеціальний фонд для забезпечення функціонування цієї структури.

У 1918-1919 р. Бібліотека активно формує свої фонди. В 1919 р. створюється Рада бібліотекарів для вирішення внутрішніх питань установи. Постійне приміщення надається їй в 1920 р., де розміщується частина ос-

новних фондів (бул. Шевченка, 14) та відкривається читальний зал, організуються спеціальні відділи: періодики (з газетним підвідділом), довідковий, відділи україніки, рукописів, стародруків, орієнталії, листівок (волянція), картографічний та гравюр; «бібліотековіани» (з 1921 р. - бібліотекознавства). Наприкінці 1920 р. створюються Вінницька та Київська філії ВБУ (остання на базі фондів Київської духовної академії в приміщенні Києво-Братського монастиря на Подолі).

У 1920 р. починається активна робота з організації основного універсального фонду, реорганізації управління, впровадження системи обробки фондів та систематичних каталогів за Міжнародною децимальною (десятьковою) бібліографічною класифікацією і передовою на той час міжнародною каталографією. В спеціалізованих відділах організовано окремі системи каталогів. Упродовж 1920-1921 рр. налагоджується книгообмін з різними світовими бібліотеками та науковими установами й товариствами.

На 1923 р. сформовано структуру, функції, принципи внутрішньої організації і затверджено новий Статут Бібліотеки, створено нормативно-інструктивну базу для відділів, налагоджено нормальне функціонування технологічних процесів, розгорнуто масово-інформаційний напрям. З липня 1922 р. розбираються фонди, накопичені в сховищах ВУАН, починається організаційна робота з фондами спеціалізованих підрозділів.

Після п'яти років організаційного періоду, завершеного в березні 1923 р., ТК склав свої повноваження.

Комплектування національного бібліотечного фонду та врятування книжкових колекцій і зібрань було основною метою й домінуючою ідеєю функціонування Бібліотеки в період політичної нестабільності, змін влади, військових пертурбацій та революцій, голодомору, відсутності коштів для книгозбірні, постійного приміщення для неї. Незважаючи на це, активно збираються матеріали приватних колекцій, націоналізованих установ, бібліотек і друкарень, освітніх та релігійних установ й товариств, налагоджується книгообмін і комплектування радянськими виданнями. На 1923 р. у Бібліотеці накопичилося понад мільйон видань універсального наукового та спеціалізованого українознавчого, національного за змістом і складом книжкового фонду.

II. 1924-1928

Бібліотека функціонує за новим Статутом, затвердженим Президією ВУАН у 1923 та НКО в 1924 р. Ним закріплюється положення подвійного підпорядкування з відкритим впливом керівних органів на ВБУ: Бібліотека перебуває у відомі Головосвіти УСРР, хоча й при ВУАН.

Структурні утворення та їх зміни відображають пошуки оптимального варіанта, який би враховував функції національної бібліотеки. Першим вважався відділ Реєстрації. Його функції - приймання, обліку всіх надходжень, сортування та штампування книжок, їх розподіл між відділами ВБУ. Загальний відділ (фондів)- фундаментальний універсальний книжковий фонд, який провадив скорочену каталогізацію книжок. Певний час у його структурі існував картографічний підвідділ (з 1926 - ното-графічний разом з нотами, а з 1930 р. - окремий картографічний). З 1926 р. з цього відділу відокремлюється каталогізаційний, який приступає до організації уніфікації каталогізації у ВБУ.

Спеціалізованими відділами були: відділ україніки з підвідділом обов'язкового примірника; рукописів; стародруків; періодики (підвідділи: журнальний, документально-відомчий і газетний); бібліотекознавства з кабінетом і музеєм бібліотекознавства при ньому (з 1924); орієнталія, нотний, графіки й волянсії (листівки, афіші, плакати); марксизму (створений у 1923 р.; існував недовго); з 1928 р. - музичний; єврейський.

Великий обсяг літератури зберігався у відділі обмінного фонду із фондом резервним та консервації, до останнього передавалися й комплекти книжок та фонди, що не могли бути швидко опрацьовані (фактично законсервовувалися).

Система обслуговування включала загальний читальний зал (з 1927 р. перейменовано у відділ книгокористування) та систему спеціалізованих залів у відділах-фондоутримувачах. З 1924 р. організовується підручна бібліотека читальні, яка комплектується масовою книгою: підручниками, белетристикою, популярними науковими працями, літературою з політичних питань та антирелігійної пропаганди. Розвиток обслуговування характеризується поширенням доступу різних категорій читачів, передусім масового читача. В 1924 р. відкривається колективний міжбібліотечний абонемент, право користування надається бібліотекам: науковим, НДУ та вузів України.

Окрема ланка - консультаційно-виставковий відділ (існує з 1924 р.), що організовував різнопланову за методами науково-популяризаційну й просвітницьку роботу, лекції, семінари, наради, зустрічі з читачами. В 1928 р. ВБУ вперше взяла участь у міжнародній виставці друку в Кельні.

У зв'язку з передачею їй зібрань монастирських та церковних бібліотек, а також дореволюційних закладів, функціонували спеціальні філії: з 1925 р. - Київська (Подільська) філія ВБУ (колишня бібліотека КДА), Лаврська філія (колишня бібліотека Києво-Печерської лаври), Михайлівська (колишня бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря), Університетський відділ.

Починає розвиватися науково-дослідна та науково-педагогічна робота, яку здійснює Науково-дослідна комісія бібліотекознавства (НДКБ), власне позаштатний науково-дослідний інститут бібліотекознавства, що з часом одержав права відділу. Вирішувалися питання загальноукраїнського значення, нагальні для діяльності державних та наукових бібліотек: каталографічної інструкції; побудови зведеного й абеткового, систематичного та предметного каталогів; проблем вивчення читача; організації й методології підготовки кадрів, рекомендаційної та критичної бібліографії за соціальним призначенням; бібліотечної й бібліографічної термінології та як спеціальне завдання - Українського бібліографічного репертуару (УБР). Для координації бібліографічної діяльності в АН за ініціативою ВБУ створюється Бібліографічна комісія.

Організується та координується наукова діяльність бібліотечних працівників Києва й України. Створено Секцію академічних бібліотекарів, а з 1927 р. - Асоціацію наукових бібліотек. У 1926-1927 рр. проведено реєстрацію бібліотек та їх бібліографічної діяльності. З 1926 р. ВБУ очолює Всеукраїнську каталографічну комісію з представників усіх найбільших книгозбірень республіки для розробки єдиних правил опису творів друку для бібліотек України та введення в бібліотеках єдиної системи каталогів. Бібліотека брала участь в організації Першої конференції наукових бібліотек у Києві в грудні 1925 р., стала постійним учасником всесоюзних нарад та конференцій. З січня 1925 р. випускається «Бібліотечний журнал», з 1926 - спеціальне періодичне видання «Бібліотечний збір-

ник»; з 1927 по 1930 р. - «Журнал бібліотекознавства та бібліографії».

Бібліотека Київського університету передається ВБУ разом з будинком, добудовується спеціальне бібліотечне сховище для фондів ВБУ на Володимирській, 62, куди книгозбірня переїжджає в 1930-1932 рр.

Із середини 20-х років у бібліотечній справі України відчувається цілеспрямована переорієнтація на масового читача, політосвітню роботу, завдання соціалістичного будівництва та ідейне виховання мас у дусі нової ідеології, вилучається «ідеологічно шкідлива» література, сконцентрована у ВБУ, Одеській і Харківській публічних бібліотеках.

Усі книгозбірні вважалися за допоміжну установу в системі народної освіти; були поділені на бібліотеки масового користування, шкільного типу, державні, спеціального призначення. За новим розподілом бібліотек з універсальними фондами ВБУ включено до складу державного типу бібліотек, їй надано статус основної в УСРР.

У 1928 р. ВБУ розміщувалася в семи будинках. Формування її фондів та комплектування спеціалізованих у 1924-1928 рр. відбувалося надзвичайно швидко за рахунок ліквідованих, націоналізованих і реорганізованих установ, що зумовлювалося загальною стратегією радянської держави на централізацію дореволюційних фондів у найбільших бібліотеках з метою забезпечення державного ідеологічного контролю над ними.

Зміцнення радянської влади супроводжується правовим регулюванням обов'язкового примірника творів друку, різким зростанням у країні видавничої продукції, яка стала заповнювати загальні фонди бібліотек. Колекційним зібранням відводилося другорядне місце.

У 1927 р. ВБУ звернулася з клопотанням про перейменування установи в Національну бібліотеку України. Це схвалюється на Спільному зібранні УАН. Але послідовна радянська ідеологізація суспільних процесів, повна заміна понять «національний» на «державний», початок репресій у Академії не дали можливості реалізувати ці наміри.

1923-1928 рр. можна визнати як період стабілізації розвитку Бібліотеки, становлення її структури та технології, розгалуження наукових функцій,

закладення фундаментальних основ української бібліографічної науки. Ідея національної бібліотеки продовжувала існувати й розвиватися, хоча ВБУ дедалі переходила «на рейки соціалістичного будівництва» і вже в 1928 р. розробляла свої плани, орієнтуючися на першу п'ятирічку: визнаються основні технологічні процеси, розвивається система комплектування, опрацювання літератури й обслуговування читачів, ведуться пошуки її оптимальної структури та вдосконалюються методи управління, встановлюються ділові й наукові контакти з найзначнішими бібліотеками та спорідненими науковими установами України, Росії, країн Західної Європи. В 1925-1928 рр. помітно поживається діяльність Бібліотеки, суттєво зростає кількість читачів, урізноманітнюються методи роботи, вдосконалюється обслуговування читачів, опрацьовуються фонди, стабілізується комплектування. Значної ваги набула науково-дослідницька робота. Вона високо оцінювалася в професійних колах. Рада бібліотеки стає активним робочим органом установи. На її засіданнях обговорювалися основні проблеми зовнішнього та внутрішнього життя Бібліотеки, колегіально приймалися науково-методичні, технологічні й кадрові рішення, розглядалися питання роботи відділів. ВБУ перетворюється на республіканський центр у галузі наукової та науково-методичної діяльності. Хоча Бібліотека змушена була постійно пристосовуватися до змін у соціально-політичному устрої України, вона фактично самостійна в рішеннях щодо системи та напрямів внутрішніх процесів і як наукова бібліотека не зазнавала на собі відчутного впливу нової ідеологічної парадигми в бібліотечній справі.

III. 1929-1934

З 1929 р. діяльність ВБУ докорінно змінюється. У СРСР починається фронтальне зміцнення партійно-радянської влади у всіх сферах життя, реконструкція та індустріалізація промисловості, побудова масової інтернаціональної радянської культури й упокорення найосвіченішої частини суспільства відкритими політичними процесами. Діяльність Бібліотеки переорієнтовується на потреби соціалістичної економіки, формування марксистсько-ленінської ідеології, масову освітню та агітаційну роботу. Вона розділяє долю ВУАН, неодноразово пере-

віряється державними комісіями, що супроводжується необгрунтованими звинуваченнями ВБУ в невідповідності її діяльності завданням соціалістичного будівництва та «класової лінії». Це спричинює кадрові чистки (в 1929-1931, 1933, 1934 рр.). Бібліотеку залишають практично всі ті діячі, котрі розпочинали її створення й визначали шлях розвитку в перше десятиліття. Послідовно змінюються директори ВБУ (С.Постернак, Н.Миколенко, В.Іванушкін), котрі разом з деякими іншими кадровими фахівцями потрапляють під арешти, страти, засуджуються на різні строки.

У 1930 р. Бібліотека переїжджає в нове приміщення. Приймається рішення про добудову книгосховища по Володимирській, 62 (в зв'язку з відсутністю місця для розташування надходжень), де концентруються основні фонди й спеціалізовані відділи, відкриваються нові загальний та науковий читальні зали. Запроваджено нову структуру загальних фондів: анульовано як окремі відділи реєстрації, каталожний, загальний, українські, періодики, університетський, петрівський, лаврський, михайлівський, софійський (створюється один відділ-філія на Подолі в приміщенні бібліотеки КДА). Натомість введено відділи: опрацювання; комплектування; книгосховища; книгокористування (читальний зал), виділяється газетний відділ. У 1931 р. створено таємний відділ, куди потрапляє вилучена «ідеологічно шкідлива» література та матеріали службового користування. Реформа обслуговування завершується переходом на безперервний робочий тиждень.

У 1931-1934 рр. після Першої всеукраїнської бібліографічної наради в Києві (червень, 1931 р.) розгромлено українську школу бібліографознавців.

ВБУ згортає українознавчу діяльність у галузі книгознавства, бібліотекознавства та УБР. НДКБ ліквідується, а його функції частково передаються Консультаційно-бібліографічному відділу й Музею-лабораторії бібліотекознавства.

Розширюються права користування науковим читальним залом. Воно надається всім членам секції наукових робітників, відповідальним працівникам партійних та професійних організацій, письменникам, кваліфікованим спеціалістам різного профілю. В 1931-1932 рр. у доповнення до загального, наукового й студентського, відкриваються читальні зали відділу бібліоте-

кознавства, ното-музичного, картографічного, суттєво підвищують якість обслуговування читачів відділи рукописний та стародруків. Довідково-бібліографічне обслуговування орієнтується винятково на державні, політичні потреби радянської влади, галузеві й науково-технічні напрями, пов'язані з економічним розвитком України та колективізацією зокрема.

На перший план виходить Консультативно-бібліографічний відділ. Важливого значення набувають видання з питань політичної пропаганди та тогочасна періодика, активізуються надходження до газетного фонду ВБУ. Зростає передплата й купівля літератури суспільно-політичного та науково-популярного характеру, встановлюється черговість у комплектуванні й просуванні книжок до читачів, яка домінувала впродовж усього радянського періоду: 1) література з марксизму-ленінізму, видання компартій та Комінтерну, література соціально-економічна і революційна та офіційно-відомча література з цих джерел; 2) господарчо-економічна за тематичними планами наукової роботи НДУ УСРР; 3) соціально-культурна, освіта, школа, педагогіка; 4) інша література.

Однак у 1929-1934 рр. хронічно знижуються показники обмінних операцій, призупиняється робота з історико-культурними та обмінно-резервним фондами (ОРФ). Паралельно вводиться система деталізованого нормування праці, створюються нові положення про відділи й робочі інструкції.

Завершує процес перебудови Постанова ЦВК СРСР «О библиотечном деле в Союзе ССР» (квітень, 1934 р.), яка містить серію критичних закидів бібліотечній справі, визначає напрями її реорганізації й остаточно позбавляє книгозбірні ініціативи, що виходить поза межі прийнятих владою правових основ загальносоюзного рівня.

Фонди Бібліотеки в 1934 р. - це велике семимільйонне зібрання, яке мало служити радянській владі та її ідеологічним принципам. У 1934 р. створюється сукупний бібліотечний фонд АН. Він передається у відання Бібліотеки, що отримує назву Бібліотеки Академії наук УСРР.

Отже, зміцнення партійно-радянської влади, розбудова соціально-економічних та політичних основ СРСР, впровадження масової інтернаціональної радянської культури, політичні репресії - усе це болісно відбилосся на

Бібліотеці, її кадровому складі, на змісті фондів та головних напрямках діяльності. Зміни в складі й змісті фондів, принципах їх використання і пропаганди, створення спецфондів, відмова від «буржуазної» децимальної системи, зародження радянської бібліотечно-бібліографічної систематичної класифікації, впровадження нових напрямів педагогічної, наукової, видавничої та політпросвітньої роботи демонструвало відхід від початкової ідеї національної бібліотеки й відображало нові соціально-політичні умови в Україні.

У цей період перебудовуються наукові бібліотеки в бік перетворення у загальнодоступні наукові та культурно-просвітницькі центри. Активно запроваджуються масові форми роботи з читачем, книгою, культивується пропаганда літератури й надається допомога в самоосвіті, відбувається централізація каталогізації, бібліографія переорієнтовується на рекомендаційну.

Упродовж 30-х років здійснюється дальша переорієнтація Бібліотеки. Формується новий загальний фонд, що наповнюється літературою переважно суспільно-політичного змісту.

Разом з тим у 1929-1934 рр. склалося ядро найціннішого за змістом фонду національного й світового історико-культурного значення, в основу якого були покладені історико-культурні ретроспективні фонди. Їх збирали культурно-просвітницькі установи України в XIX - поч. XX ст., громадські наукові й культурні товариства, окремі діячі української науки та культури, як величезні надбання національної культури і людства.

Одна з головних ідей засновників Бібліотеки - зберегти в її фондах духовну спадщину українського народу - реалізувалася в тих несприятливих для української культури умовах. Завершальними надходженнями стали музейні та монастирські бібліотеки, архіви й бібліотеки відділів реорганізованої ВУАН. У подальшому фонди Бібліотеки поповнюються головним чином за рахунок поточних надходжень видавничої продукції України та СРСР, вітчизняного і міжнародного книгообміну.

IV. 1935-1941

1935-1936 рр. - реорганізація ВУАН і Бібліотеки. Починається новий етап в її діяльності за радянськими принципами бібліотечної справи, формується сукупний бібліотечний фонд АН УСРР та її бібліотечна мережа, яка підпоряд-

ковується загальносоюзним нормативним документам.

З 1936 р. Бібліотека функціонує за єдиним для СРСР положенням про бібліотечну справу. В 1934 р. вона остаточно звільняє будинок на бул. Шевченка, 14, оскільки столиця республіки переводиться в Київ і там розміщується НКО. Уряд приймає рішення про зведення нового приміщення для книгозбірні як для «зразкової бібліотеки УСРР», «керівної бібліотечної установи УСРР». Розроблені технічні вимоги для будинку, нова концепція структури фондів та технологічних зв'язків. Але політичні репресії, а потім війна не дають можливості реалізувати ці плани.

У 1935 р. здійснено чергові кроки в напрямі контролю над бібліотечним фондом з боку уряду: тимчасова інструкція для зберігання, обліку та обробки безкоштовного обов'язкового примірника СРСР передбачає суворі правила його збереження, первинної обробки й обліку, зокрема для архівного примірника. Вводяться й інструкція по вилученню та зберіганню «ідеологічно шкідливої» літератури, правила роботи відділів спеціального зберігання. В 1936 р. створюється окремий відділ фондів спеціального зберігання.

Бібліографічна діяльність концентрується на виконанні замовлень радянських установ, відомств, НДУ з актуальних питань соціалістичної промисловості та сільського господарства, політосвітньої роботи на селі, в червоноармійських частинах, профспілкового та партійного руху.

З 1934 р. ОП відіграє домінуючу роль у комплектуванні. Бібліотека звільняється від підпорядкування Наркомосу, переходить у відання АН, одержує права проведення МКО через «Міжнародну книгу», створюється Бюро МКО. З 1935 р. отримуються зарубіжні каталоги й проспекти іноземних технічних фірм. З наступного року було змінено напрями розвитку бібліотечного знання: в СРСР різко піддано критиці «буржуазні методи» в цій галузі та бібліографії (формальний об'єктивізм, складання анотацій, запроваджено марксистську оцінку книги, як єдино об'єктивну інформаційну роботу спрямовано на рекомендаційну бібліографію та побудову бібліотечних каталогів за новими принципами структури знання - на засадах партійності з позицій марксистсько-лені-

нської методології); оголошено партійний характер бібліотечної діяльності, основними науковими завданнями книгозбірень визначені дослідження організації обслуговування масового читача, вивчення інтересів і керівництва читанням та самоосвітою.

У 1936 р. прийнято новий Статут Бібліотеки. Академія наук УРСР виходить на пряме підпорядкування РНК, а Бібліотека позбавляється подвійного підпорядкування й повністю підпорядковується АН УРСР. Це - новий період у житті Бібліотеки в структурі нової Академії. Однак Бібліотека не перетворюється у відомчу - БАН УРСР оголошується основним державним книгосховищем і одночасно центральною науковою бібліотекою УРСР. Книгозбірня, разом з її філіалами при науково-дослідних інститутах ВУАН, «зберігаючи свій громадський характер», має обслуговувати установи й окремих наукових робітників і фахівців, котрі не входять у систему АН. Основними функціями БАН УРСР є збирання можливо повної книжкової, журнальної, газетної та взагалі друкарської продукції Радянського Союзу та України.

Змінюються й пріоритети в обслуговуванні читачів: магістральне завдання - забезпечити якнайширше кваліфіковане обслуговування державних і наукових установ, партійних та професійних організацій і окремих громадян книжковими фондами Бібліотеки.

Науково-дослідницька діяльність декларується в контексті високого ідейно-політичного і професійного рівня в питаннях бібліотечного знання та бібліографії на принципах партійності, організуючи й здійснюючи методологічне керівництво цією роботою в наукових бібліотеках УРСР. На новій ідейній платформі будується і вже традиційне завдання підготовки висококваліфікованих кадрів для наукових бібліотек республіки.

БАН, за новим устроєм, складається з двох основних частин: бібліотек фундаментальної та фахових науково-дослідних установ ВУАН, філії, що разом становлять єдиний книжний фонд Бібліотеки.

1936-1941 рр. - нескінченні реорганізації структури Бібліотеки, пов'язані з необхідністю її пристосування до нових функцій. У процесі випробувань та експериментів на правах підрозділів з'являлися кабінети техніки, марксистсько-ленізму, політекономії, комунізм-

му, принципово нові спеціалізовані відділи (наприклад, відділи літератури народів СРСР, соціально-економічної літератури, кабінети революційної преси, образотворчого мистецтва, військової, іноземної літератури, технічної інформації). Їх діяльність зосереджена на вирішенні завдань, висунутих партією й урядом перед державою та наукою.

Чітка структура Бібліотеки вимальовується лише перед війною. Функціональний принцип остаточно оформлюється в затвердженні відділів: комплектування, МКО, каталогізації, обслуговування читачів, наукової бібліографії та масової роботи; спеціалізованих відділів - рукописів, стародруків, музичних, газетних фондів, літератури народів Сходу та СРСР.

У 1940 р., після приєднання західних областей до УРСР організовується Львівська наукова бібліотека - як філія БАН УРСР.

Наукова діяльність Бібліотеки згортається, обмежується популяризацією фондів суспільно-політичного характеру та практичною бібліографічною роботою. При бібліотечному управлінні НКО створено Науково-методичний кабінет бібліотечного знання і масової бібліографії, який перебрав на себе розробку теоретичних та методичних питань бібліотечного знання та бібліографії.

З 1936 р. вся діяльність підпорядковується виконанню постанови Раднаркому щодо видання бібліографії літератури про радянську Україну та бібліографію масової літератури. У зв'язку з цим розроблено координаційний план бібліографічної діяльності в УРСР, де БАН УРСР взяла активну участь у створенні бібліографічних видань, присвячених історії більшовизму, жовтневої революції, соціалістичному будівництву та обороні СРСР, професійному руху, бібліографії з питань розвитку техніки, економіки, деяких персоналій письменників, діячів науки й культури. Бібліотека розпочала серію рекомендаційної бібліографії для масового читача. Повну реорганізацію змісту бібліографічної діяльності завершує відома Постанова ЦК ВКП(б) (жовтень, 1940 р.) «О литературной критике и библиографии», де підкреслюється ідеологічна роль наукових бібліотек у розвитку рекомендаційної бібліографії, що повністю покладається на центральні галузеві бібліотеки наркоматів, академії наук та ін.

V. 1941-1948

За перші два місяці війни діяльність Бібліотеки повністю переорієнтовано, з фонду відокремлено агітаційну літературу. Готуються похідні бібліотечки, проводиться довідкова робота для фронтових газет, агітаційних плакатів, створюється музичний репертуар патріотичної пісні. За постановою ЦК ВКБ(б) та РНК про перебазування в східні райони СРСР підприємств, установ і про евакуацію населення, Бібліотека в складі установ АН вивозить через Дніпропетровськ, Сталінград в Уфу найцінніші фонди, передусім секретні матеріали, рукописи, стародруки, книжкові колекції спеціалізованих відділів та більшовистські газети періоду жовтневої революції і громадянської війни. Близько 100 тис. од. зб. фонду спеціального зберігання знищується, частина матеріалів, зокрема ОП творів радянського друку УРСР, переноситься до підвалів.

Вдалося вивезти лише невелику в процентному відношенні частину фонду (300 тис. книжок та рукописів з майже восьмимільйонного фонду). Під час евакуації співробітники Бібліотеки основну увагу спрямовували на зберігання фондів (хоча й не поталанило зберегти частину фондів, втрачених під час бомбардування та знищення транспорту при перевезенні в Харків), на проведення обліку і фізичного врятування, яке суттєво погіршилося в умовах переїзду та перебування в непристосованих умовах.

З представників АН УРСР в евакуації створюється її Бібліотечна рада, яка допомагає Бібліотеці. У приміщенні Уфимського педінституту відкрився читальний зал з фондом відкритого доступу, де працювали ті представники різних АН та інших організацій, які виїхали в евакуацію та активно працювали тоді над науково-популярними виданнями воєнно-патріотичного характеру. Відкривається МБА, Бібліотека продовжує отримувати, хоча і не в повному обсязі, ОП творів друку СРСР та УРСР (за два роки надійшло понад 120 тис. од. книжкової продукції, зокрема з другої пол. 1942 р., коли систематично надсилаються газети й періодика, окремі видання від Книжкової палати України, деяких радянських видавництв замовляються через магазин «Українська книга» в Москві. У вересні 1943 р. Бібліотека починає зворотний шлях до України.

Вона спочатку переїжджає до Москви, де працює в приміщенні Державного педінституту ім. К. Лібкнехта, продовжуючи обслуговувати читачів. У травні 1944 р. повертається до Києва.

Загальна частина фондів залишилася в окупованій столиці України. У 1941 р. два місяці в Бібліотеці розміщувалися казарми. Вона фактично опинилася без догляду і частину фондів було втрачено. В 1942 р. Бібліотека отримала назву Крайової. Її очолив колишній заввідділом рукописів М.В.Геппенер. Бібліотека набула офіційного статусу, були зупинені її пограбування. В 1942 р. в Києві на базі Крайової бібліотеки утворюється бібліотечний комбінат. Відтоді систематично відбираються книжки для вивезення в Німеччину, зокрема література з історії більшовизму, видання радянських часів, довідкові, статистичні, картографічні матеріали та єврейські фонди («юдаїка-гебраїка» й «естрада»), які направлялися в т. зв. Східну бібліотеку Розенберга в Берліні й Бібліотеку вищої школи у м. Тарценберзі (Австрія), в інші пересильні пункти.

Завдяки М.В.Геппенеру втрати БАН українських фондів, на відміну від інших українських бібліотек, не набули фатальності. Він був призначений супроводжуючим транспорту в 1943 р. для вивезення найціннішої частини бібліотечних та архівних матеріалів ЦДІА, Київського архіву давніх актів та інших сховищ і йому через чеських патріотів та американське командування вдалося повернути ці матеріали через Москву до Києва. Щоправда, деякі рукописні документи випадково були повернуті до Центрального історичного архіву в м. Києві. Серед них - й 10 скринь матеріалів, підготовлених БАН УРСР для вивезення в евакуацію. Через відсутність транспорту не були вивезеними дві скрині рідкісних стародруків та рукописів. Під час існування БАН як Крайової і Центральної бібліотеки М. В. Геппенеру та тим працівникам Бібліотеки, які не змогли евакуюватися, вдалося не тільки зберегти наявні бібліотечні фонди, а й зібрати в Бібліотеці та фактично врятувати від знищення невивезені з Києва бібліотечні й рукописні фонди академічних інститутів та деяких академіків. Загальний обсяг - близько мільйона книжних і рукописних од. (зокрема, інститутів літератури, історії, фольклору, мовознавства, фізики, математики тощо, а також бібліотек відділів АН УРСР,

Наркомосу, архів УНІК, Музею діячів України та ін.).

У рукописному відділі приступили до збирання приватних архівів видатних українських письменників та вчених: Івана Ле, В.Сосюри, А.Малишка, С.Скляренка, П.Панча, Н.Рибак, П.Тичини, М.Рильського, О.Богомольця, А.Головка, С.Шелухіна, М.Холодного та ін. Зібране перенесли на руках співробітники книгозбірні. Воно переховувалося в підвалах та сховищах без описування, рівно як й матеріали обмінно-резервного фонду (ОРФ), частина неописаних на 1941 р. документів рукописного відділу, оскільки М.В.Геппенеру вдалося переконати керівництво в їх другорядності. Після війни частину матеріалів було повернуто власникам.

З 1944 р. відновлено діяльність Бібліотеки, розміщено фонди: протягом 1944-1945 рр. відкрито читальні зали та абонемент, встановлено книгообмін, надходить ОП. Відділ концентрації й ОРФ передають частину своїх фондів до інших бібліотек, що найсуттєвіше постраждали в період війни - Львівській обласній і Київській обласній ім. ВКП(б), книгозбірням Київського й Ужгородського університетів та ін.

У 1945-1948 рр. здійснено фронтальну звірку і облік фондів, їх аналіз для вдосконалення розміщення та поліпшення структури Бібліотеки, опрацьовано ОРФ для передачі книжок установам, що потерпіли під час війни, з нього відокремлено та опрацьовано величезний газетний масив. При упорядкуванні фондів виникло питання про необхідність універсальної підручної бібліотеки (створена в 1949 р.), почалося відокремлення літератури. У 1946-1947 рр. видається «Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР».

Загальні втрати БАН тоді важко було точно встановити, оскільки було знищено деяку частину облікових документів (існував і необлікований ОРФ). Вони досягли мінімум 700 тис. окремих видань. Частину з них було знайдено та повернуто під час бойових дій на території Німеччини та після війни. Повну звірку фондів Бібліотеки було завершено лише до 60-х років.

VI. 1948-1964

Післявоєнний стан розвитку в Україні бібліотечної справи, яка сильно потерпіла від війни, був важким. БАН вдалося зберегти відносну повноту своїх фондів та кадровий склад. Це

зумовило й те, що вона змінила статус у державному масштабі. Лише БАН на той час була спроможна виконувати функції державної публічної бібліотеки, найбільшої культурно-просвітницької бібліотечної установи УРСР у світлі тих завдань, що визначали партійні та радянські органи влади для реконструкції народного господарства, «підсилення ідеологічного виховання народу й підвищення його ідейно-політичного рівня». В 1948 р. Бібліотека на певний час змінює свої функції й перейменовується у Державну публічну бібліотеку УРСР, відповідно до Постанови ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР, із покладанням на неї головних функцій державного сховища, яке обслуговує радянські й партійні органи, установи та відомства і широкі маси населення. Але функції фундаментальної бібліотеки АН УРСР за нею залишилися, хоча й перемістилися на другий план. При ДПБ УРСР створюється Міжвідомча Рада, яка вирішує питання координації її діяльності з роботою республіканських відомств.

Відповідно до нових функцій переглянуто структуру Бібліотеки. Вона складається з відділів комплектування та каталогізації фондів, обслуговування читачів, консультативно-бібліографічного, рукописів, стародруків, музичного, спеціальних фондів, МКО, кабінета марксизму-ленінізму, революційної преси, технічної, сільськогосподарської та природничої літератури, образотворчих мистецтв, картографії, бібліотекознавства, господарсько-розрахункової служби. Відкриваються нові читальні зали: у філії на Подолі (куди перевезено велику кількість періодики, в тому числі дореволюційної та відомчих видань у результаті реорганізації й перерозподілу фондів і на території Софійського монастиря - читальний зал газетного відділу, де масив активно поповнювався газетами із ОРФ, створюється підручний фонд поточних надходжень. Масова робота набуває найважливішої ролі й уперше в історії Бібліотеки відокремлюються самостійний масовий відділ та відділ зовнішніх робіт (на нього покладаються функції копіювання матеріалів установи для читачів).

Суттєво видозмінено систему комплектування, що було викликано вдосконаленням подальшої системи регулювання складу бібліотечного фонду в межах СРСР та новими функціями Бібліотеки. Передусім, це відноситься до

безкоштовного ОП творів друку СРСР: для Бібліотек УРСР і ДПБ залишаються тільки один примірник видань російською й іноземною мовами, а мовами народів СРСР - лише в разі наявності резюме російською мовою. До одного примірника зменшується обов'язкова надсилка видань УРСР, який потрапляє тільки до фонду архівного примірника (до 1952 р. з Книжкової палати УРСР, а з 1952 р. - з поліграфічних підприємств України). З 1951 р. Бібліотека отримує два примірники авторефератів та один примірник дисертацій, захищених на території республіки. В 1959 р. Бібліотеку позбавлено права отримувати безкоштовний примірник СРСР. Вона повністю переходить на систему попередніх замовлень та передплати через Всесоюзне агентство «Союзпечать» і відтоді комплектується платним ОП, що надходить із Центрального колектора наукових бібліотек (Москва) та з 1960 р. - платним примірником книжок російською мовою, виданих на території СРСР, накладом не менше 330 прим. З 1961 р. вводиться додаткове централізоване постачання обов'язкового платного примірника українських видань, отриманого безпосередньо з видавництва. У зв'язку з цим суттєво зростають замовлення та книгообмін у межах СРСР. Відокремлюється і змінюється фондовий статус видань АН УРСР: у 1953 р. створюється броньований фонд українських академічних видань, а з 1956 р. Президія АН УРСР зобов'язує підпорядковані їй установи надсилати для цього фонду та для книгообміну всі, без винятку, видання, в тому числі малотиражні й безкоштовні. В 1948-1958 рр. загальні фонди практично повністю укомплектовуються виданнями СРСР за період 1941-1957 рр. за картотекою дезидерати.

Змінюється й система комплектування іноземною літературою. У зв'язку зі створенням у 1955 р. Всесоюзного інституту наукової та технічної інформації організовується система отримання зарубіжної інформації через замовлення, реферування та перекладання літератури через ВІНІТІ. Крім того, ДПБ отримала додаткові валютні асигнування для купівлі видань через ВО «Міжнародна книга», а також передплату та переклади найавторитетнішої зарубіжної періодики через «Союзпечать»; з допомогою Українського товариства культурних зв'язків із закордоном поширюється МКО. У 1962 р.

відбувається подальша спеціалізація фонду Бібліотеки: установка відмовляється від комплектування художньою літературою соцкраїн мовою оригіналу (художньою літературою капкраїн не комплектувалася). Разом з тим поповнює свої фонди офіційними виданнями міжнародних співтовариств та науковою літературою: з 1956 по 1958 рік. Бібліотека стає депозитарієм ООН (1956), ЮНЕСКО (1956), МОТ (1957), МАГАТЕ (1958), ВОЗ (1958) й інших міжнародних організацій. Суттєве ускладнення та зростання іноземних надходжень спричинює в 1955 р. створення сектора, а в 1956 р. - відділу комплектування іноземною літературою. З 1957 р. Бібліотека включається в систему міжнародного абонементу із соцкраїнами.

Як головний координуючий центр, вона організовує республіканські, обласні та міські наради з питань бібліотечно-бібліографічної роботи, ініціює діяльність Комітету в справах культурно-просвітницьких установ при Раді Міністрів УРСР; стає постійним учасником нарад директорів бібліотек АН СРСР та АН союзних республік.

У 1950 р. створюється Вчена рада Бібліотеки з представників дирекції, профспілкової організації ДПБ, завідуючих відділами, кабінетами, філіями, з наукових співробітників. Бібліотека бере активну участь у розробці нової системи ББК, науково-методичних документів союзного і республіканського масштабу, регламентуючих бібліотечну справу, правил опису творів друку, в роботі Міжвідомчої каталогізаційної комісії (МКК) при ГБЛ, республіканської МКК тощо. Відкривається аспірантура, де протягом 1948-1956 рр. готуються вищі кадри для бібліотечної справи.

У галузі бібліотечно-бібліографічної діяльності на ДПБ покладається бібліографічне забезпечення всіх основних фундаментальних державних видавничих проектів (зокрема, багатотомного дослідження «Україна в Великій Отецьчественной війні 1941-1945 гг.», «Історії міст і сіл України» та інших колективних бібліографічних праць, що спільно виконували провідні бібліотеки СРСР). Надзвичайно інтенсивно розвивається бібліографічна діяльність, зокрема в галузі забезпечення бібліографічною інформацією керівних органів з питань економічного та політичного розвитку республіки, підприємств України. З 1953 р. ведеть-

ся краєзнавчий напрям у бібліографії.

Розвиток спеціалізації функцій бібліотек та розширення змісту бібліотечної діяльності супроводжувалися й відповідними реорганізаціями у бібліотечній системі та бібліотечній справі. Зміцнення бібліотек України, необхідність більшої спеціалізації фондів і діяльності спричинили перетворення Київської обласної бібліотеки на Державну республіканську бібліотеку ім. КПРС та подальший розподіл функцій між ДПБ і ДРБ: на останню з 1957 р. було покладено методичне керівництво бібліотечною справою в республіці й координація бібліотек усіх відомств (крім науково-технічних). ДПБ знову переорієнтовується на наукові функції головної наукової бібліотеки та забезпечення наукових досліджень. Для координації бібліотечної діяльності в межах республіки створюється Бібліотечна рада при Головному управлінні у справах культурно-просвітницьких установ і Міжвідомча рада з питань бібліотечної роботи при Міністерстві культури УРСР, куди ввійшли директор та провідні фахівці Бібліотеки.

Разом з тим у постанові ЦК КПРС від 22 вересня 1959 р. «Про стан і заходи з удосконалення бібліотечної справи в країні» різкій критиці піддано відставання бібліотек у комуністичному вихованні трудящих; особлива увага приділяється пропаганді бібліотечно-бібліографічних знань. З 1960 р. розподіляються напрями довідково-бібліографічної роботи між ДРБ та ДПБ: перша набуває статусу центру бібліотечно-бібліографічної роботи республіки в галузі природничих наук, а ДПБ - у царині суспільно-політичних, філологічних, мистецтвознавчих, а також хімічних наук і хімічної технології. Це рішення сприяло глибшій розробці питань забезпечення науково-технічних розробок у відповідних галузях, бібліографічного супроводу академічних досліджень.

Суперечності, що виникали між бібліотеками, зокрема ДПБ та ДРБ, функції котрих деякою мірою збігалися, певне дублювання в їх діяльності у 1960-1964 рр. виявили необхідність диференціації напрямів функціонування цих книгозбірень, удосконалення їх спеціалізації та координації між ними. З іншого боку, політика партії та уряду, спрямована на прискорений розвиток системи соціальних відносин і наукових досліджень, суттєве зміцнення АН УРСР та поглиблення напрямів її до-

сліджень в Україні потребували ґрунтовного бібліотечно-бібліографічного забезпечення розвитку науки в республіці, формування відповідного фонду як бази досліджень та їх бібліотечно-бібліографічного обслуговування. ДПБ знову змінює свої функції й повертається в підпорядкування АН УРСР.

VII. 1965-1973

З 1965 р. Бібліотека носить назву Центральна наукова бібліотека АН УРСР. Переглядаються її завдання і структура.

Передусім, здійснюється чергова реформа напрямів та наукових засад комплектування фондів: створюються основні положення з комплектування вітчизняною й іноземною літературою, зокрема науковою, критеріїв та профілю комплектування бібліотек системи АН УРСР, координації найбільших бібліотек республіки в галузі комплектування і формування її бібліотечного фонду.

Керівні органи особливу увагу приділяють розвитку науки й науково-технічної інформації, а отже і комплектуванню іноземною літературою наукового профілю. В 1965 р. при Президії АН УРСР створено Раду з комплектування зарубіжною літературою, 10 експертних комісій з метою аналізу замовлень для ЦНБ АН УРСР. Через три роки в Бібліотеці організується спеціальна бібліографічна група для перегляду бібліографічних джерел іноземних книговидавничих та книготорговельних каталогів.

Склад фондів повністю перевіряється після пожежі 1964 р., вдосконалюються системи технологічних операцій у галузі опрацювання фондів та процесів каталогізації: запроваджується групова обробка окремих видів літератури, розробка нової системи редагування каталогів, зокрема алфавітного, а також впорядкування всіх алфавітних каталогів (службового, громадянським шрифтом), алфавітного (латиницею), алфавітного читацького каталогу громадянського шрифту (з 1940 р.), генерального читацького періодичних видань; алфавітного читацького каталогу дисертацій. Суттєво вдосконалюються системи каталогів спеціалізованих відділів, які передбачають реалізацію ідеї багатоаспектного пошуку інформації. Великих витрат потребує відновлення систематичного каталогу, його перекласифікація. По-

чинається з 1965 р. за схемою ББК, розробленою ДБЛ (супроводжується розробкою інструктивно-нормативної бази про перебудову систематичних каталогів за таблицями ББК для наукових бібліотек).

З 1966 р. вводяться в експлуатацію додаткові приміщення сховища, які добудовувалися після пожежі 1964 р. Переглядається розподіл фондів, з 1968 р. до основного будинку (Володимирська, 62) переводиться газетний відділ з фондом і читальним залом. У 1969 р. згідно з Постановою ЦК КПРС «Про заходи з подальшого розвитку суспільних наук та підвищення їх ролі в комуністичному будівництві» (1969) відкривається галузевий читальний зал соціально-економічної літератури.

Надзвичайно інтенсивна бібліографічна діяльність. Практично з усіх галузей наук, закріплених за ЦНБ АН УРСР, випускаються покажчики. Найважливіший напрям - надання бібліографічної інформації Раді продуктивних сил та проблемних наукових рад при Президії АН УРСР, керівним органам з питань економічного й політичного розвитку України, заводам та підприємствам республіки.

Актуалізація питань інформаційно-бібліографічного забезпечення розвитку наукових досліджень в АН УРСР, підвищення наукової й освітньої ролі бібліотек, визнання ЦНБ АН УРСР науково-методичним бібліотечним центром, що бере на себе розробку важливих питань розвитку теорії книгознавства та практики бібліотечної діяльності, зумовлює затвердження Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з питань науки і техніки в 1971 р. ЦНБ АН УРСР науковою установою на правах НДІ, що здійснює науково-дослідну й науково-методичну роботу в галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства.

Створюється п'ять наукових відділів: бібліотекознавства, науково-бібліографічний, книгознавства, наукової інформації і довідково-інформаційного обслуговування, рукописів. Наукова діяльність спрямовується на бібліографічне забезпечення фундаментальних досліджень по всіх галузях науки, узгодження тематики наукових досліджень АН УРСР, теорії, методики, методології бібліотечної справи, вивчення проблем соціальної ролі книги, місця бібліотек у сучасній системі інформації, психології та культурі читання, історії бібліотечної і видавничої справ тощо.

Відповідно до нових завдань переопрацьовується Статут Бібліотеки, положення про Вчену раду, посадові та нормативні документи.

Установа починає проводити наукові конференції з питань діяльності наукових бібліотек, оптимізації їх технологічних процесів, використання бібліотечних ресурсів, підготовки рекомендаційної бібліографії. Поступово формується науковий колектив, спроможний вирішувати актуальні завдання розвитку науки та практики в галузі бібліотечної справи, книгознавства, бібліографознавства. Бібліотека стає лідером у галузі теорії і практики організації книжкового фонду та його використання, закладає підвалини допоміжних бібліотечно-бібліографічних й інформаційних засобів розвитку фундаментальних досліджень АН УРСР.

У 1971-1972 рр. з метою вдосконалення системи організації фондів та обслуговування читачів проводиться серія соціологічних досліджень. За їх результатами в 1972-1973 рр. скорочуються терміни обробки літератури, вдосконалюються каталоги, відкривається пункт запису, вводиться диспетчерська служба у фондах, створюється окремий відділ абонементів. Модернізація технології відбивається у підготовці основоположного методичного документа «Шлях книги», що регламентує організацію технологічного процесу внутрішнього руху творів друку, які надходять до Бібліотеки, їх опрацювання, розстановку у фондах, відображення в каталогах тощо.

З 1972 р. функціонує відділ науково-бібліографічної інформації, котрий регулярно видає комплексний регіональний інформаційний щоквартальний показник літератури «Українська РСР», рекомендаційні показники, приурочені до ювілейних дат, присвячені політичним кампаніям, літературно-художній тематиці, персоналіям українських учених і письменників (на що підштовхнула участь у рекомендаційному показнику, підготовленому спільно з ГБЛ - «Українська література. Дооктябрьський період»), а також «Сорок років Радянської влади на Україні», «Видання АН УРСР (1919-1967)», систематичний показник інформаційно-бібліографічної періодики зарубіжних країн та ін. Активно розвивається аспект періодичного бібліографічного забезпечення науково-технічного розвитку України, випускаються показники з питань охорони навколишнього сере-

довища, окремих напрямів фізики, хімії, бібліографічні посібники з суспільних наук.

Спеціалізовані відділи приступають до наукових досліджень своїх фондів, публікують каталоги стародруків, рукописів, газетного фонду, огляд, документи.

Це - період стабілізації основних функцій Бібліотеки, органічного поєднання функцій головного державного книгосховища універсальної літератури, академічної книгозбірні й наукової установи, покликаної здійснювати бібліотечно-бібліографічне забезпечення функціонування за всіма напрямками науки, політики, економіки, культури України.

VIII. 1974-1985

Етап, пов'язаний з Постановою ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек у комуністичному вихованні трудящих та науково-технічному прогресі» (1974), де визначаються завдання бібліотек в умовах комуністичного будівництва. Головна увага спрямовується на пропаганду політики партії та Радянської держави, підсилення забезпечення науково-технічної діяльності АН, прискорення науково-технічного прогресу. ЦНБ АН УРСР спрямовує свої зусилля на поповнення книжкового фонду та всебічний розвиток напряму бібліотечно-бібліографічного й інформаційного обслуговування вчених, наукових установ та відомств. Важливого значення набуває організація діяльності мережі академічних бібліотек, науково-методичне керівництво ними, спільна інформаційно-бібліографічна робота.

У 1974 р. ЦНБ вдосконалює свої функції. Вона одержує статус універсальної Бібліотеки 1-ої групи державного книгосховища творів друку УРСР, науково-технічної інформації в галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства, оголошується складовою частиною загальносоюзної і республіканської системи НТУ, координаційним та методичним центром для бібліотек АН УРСР. Її основним завданням як найбільшої установи в бібліотечній системі УРСР визначається виконання урядових рішень у галузі освітньої роботи, активного сприяння розвитку народного господарства, культури і науки.

Головні напрями діяльності втілюються під гаслами реалізації вказаної постанови ЦК КПРС, рішень XXV з'їзду КПРС та КПУ (1974). Починається роз-

робка питань оптимізації бібліотечних ресурсів АН УРСР, створюється Рада наукової організації праці, вивчаються питання формування та реорганізації фондів, обслуговування читачів, теоретичні й науково-практичні аспекти, бібліографознавства. В складі Всесоюзного соцзмагання в Бібліотеці розгортається боротьба за звання відділу комуністичної праці, її ланку, ударника, приймаються зустрічні плани.

Створений у 1976 р. науково-організаційний відділ мав впроваджувати науково-обґрунтовані форми й методи планування, управління та НОП, сприяти вдосконаленню технологічних процесів бібліотечно-бібліографічної та наукової роботи, складанню основної планово-звітної документації, планів. Відділ обслуговування виник на базі відділів обслуговування читачів та фондів, повинен був забезпечувати єдину методичку обслуговування з єдиною диспетчерською службою. Розроблена та впроваджена система експрес-замовлень дала змогу вдвічі підвищити кількість замовлень. У відділі видань і реставрації організований сектор реставрації та гігієни фондів.

Бібліотечна справа дедалі розвивається в бік спеціалізації та профілювання книгозбірень, відбувається перерозподіл державного бібліотечного фонду, уточнюються його функції. Масовий перерозподіл фондів в Україні й СРСР припадає на 1974-1976 рр.: Бібліотека передає новоствореним та реорганізованим установам непрофільні для її функцій матеріали: Державній республіканській науково-технічній бібліотеці й Держплану УРСР - технічні каталоги, патенти, преїскуранти та інші види технічної літератури, в обласні бібліотеки РРФСР-підшивки обласних газет, спеціалізовану літератури, в Державну республіканську бібліотеку для дітей - дитячу літературу; в медичну та сільськогосподарську за відповідним профілем - медичну та сільськогосподарську літературу. Переглядається комплектування Бібліотеки, повністю змінюються тематичні розділи, розробляються нові методичні матеріали.

Проводиться централізоване зарубіжне комплектування бібліотек наукових установ та ЛНБ, через МКО з близько 1800 науковими установами з 70 країн світу, агенство «Союздрук», «Міжнародну книгу». ЦНБ брала участь у всесоюзних друкованих каталогах «Общесоюзный сводный каталог зарубежных книг», «Сводный бюллетень

новых иностранных книг в библиотеках СССР», «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотеках НИУ АН УССР».

У 1980 р. завершено багаторічну звірку каталогів і фондів Бібліотеки, було враховано всі зміни фондів - передусім втрати, передачі та списання літератури. Загальний фонд ЦНБ, за станом на 1980 р., налічував близько 10 млн. видань.

Після перевірок комісії ЦК КПРС, яка вивчала загальний стан рукописних сховищ СРСР у 1977-1978 рр., а також комісії відділу пропаганди ЦК КПРС та Президії АН УРСР 1984 р., що аналізувала стан збереженості, обліку та опрацювання книжкового, рукописного й архівного фондів, звертається увага на необхідність доопрацювання великої кількості неопрацьованих матеріалів, накопичених у фондах концентрації Бібліотеки. Активізуються розбір та опрацювання неопрацьованої частини літератури 20-30-х років і післявоєнного періоду з ОРФ, інвентаризація та облік книжкових колекцій топографічних каталогів, відбір непрофільних та дублетних видань з підручних фондів, рукописних матеріалів, законсервованих з довоєнного часу, здійснюється перегляд фондів і передача близько 100 тис. непрофільних матеріалів у ЦДІА УРСР.

На новий рівень піднімається методичне керівництво бібліотеками мережі АН УРСР, зосереджуючися на вирішенні комплексних питань координації формування її фондів, створення єдиної науково-методичної бази, довідково-бібліографічного забезпечення науки. Постійно працює Бібліотечна рада при Президії АН УРСР, аналізується використання фондів, оптимізація професійних та бібліотечно-бібліографічних ресурсів системи.

Напрямок удосконалення інформаційного забезпечення комплексних наукових досліджень АН УРСР визначається пріоритетним, починається випуск бібліографічних покажчиків за комплексними темами: «Соціалістичний спосіб життя і формування нової людини», «Соціально-економічні проблеми науково-технічного прогресу в Українській РСР», «Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів Української РСР», «Покажчик науково-дослідних та бібліографічних праць, виконаних бібліотеками системи АН УРСР» тощо.

Бібліотека не відмовляється і від

функцій загальнодержавного бібліотечно-бібліографічного центру, який мав здійснювати бібліотечно-бібліографічне забезпечення органів влади, державних установ та відомств. Довідково-бібліографічний відділ систематично готує письмові довідки й списки літератури за запитами партійних та державних органів, Президії АН УРСР, наукових установ, редакцій, видавництв, учених і практиків. Продовжується випуск фундаментального покажчика, що виходить з 1973 р. «Украинская ССР в братской семье советских народов», створюються ретроспективні посібники із соціально-політичних аспектів та присвячені ювілеям, збірники статей і матеріалів з різноманітної наукової тематики, науково-методичних питань організації бібліотечної діяльності. Підготовлено монографію з історії Бібліотеки.

Розвиток її та мережі бібліотек АН УРСР потребував удосконалення системи управління роботою установи й сукупним бібліотечним фондом АН. Вводиться система зведених планів та нормування праці. Відділ бібліотечного знавства і науково-організаційний зливаються в науково-методичний, запроваджується система підвищення кваліфікації кадрів.

Остаточо сформувалися основні напрями: науково-дослідницький у галузі бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства, підготовка поточних та ретроспективних бібліографічних посібників, публікацій і розкриття фондів, науково-методична робота, спрямована на вдосконалення бібліотечно-бібліографічного обслуговування читачів, запровадження НОТ та передової технології, методична допомога бібліотекам наукових установ, розвиток централізації в академічній мережі бібліотек, зведення планування науково-дослідницької, науково-методичної і інформаційно-бібліографічної роботи бібліотек мережі АН УРСР. Найважливіші поточні інформаційно-бібліографічні покажчики: «Украинская ССР в братской семье советских народов», бібліографії вчених, науково-бібліографічні посібники з різних галузей знань. Розгортається наукова діяльність, створюються фундаментальні праці, пов'язані з розкриттям та аналізом фондів, досліджуються каталоги й рідкісні фонди (стародруки, рукописи, графіка, музичні видання тощо), публікуються документи та матеріали спеціалізованих підрозділів, співробітники

бібліотеки дедалі активніше включаються у фундаментальні розробки України й СРСР з питань історії книги, друку, видавничого руху, в підготовку УРЕ тощо.

Важливе значення для розвитку координації діяльності академічних бібліотек СРСР мала постійна участь у нарадах директорів бібліотек АН СРСР та АН союзних республік; конференціях наукових бібліотек, тематичних науково-практичних конференціях за профілем діяльності, семінарах молодих учених.

Упорядковується обслуговування іногородніх абонентів, створюється «Положення про єдину загальносоюзну систему МБА в СРСР» (близько 1, 5 колективних абонентів МБА - переважно бібліотеки НДІ різних відомств). Відкрито МБА за замовленнями АН УРСР, який включає й ксерокопії.

Джерела вітчизняного комплектування в той період: два обов'язкових безкоштовних примірники (ОБП) УРСР безпосередньо з друкарень республіки (один - для архівного фонду видань); обов'язковий платний примірник (ОПП) творів друку України; ОПП видань СРСР російською та іноземними мовами, що надходять з Центрального колектора наукових бібліотек (Москва); два ОБП авторефераторів СРСР; один ОБП авторефераторів УРСР для наукових установ та вузів; ОП дисертацій, захист котрих відбувся на території України. Система ОП забезпечує понад 60% від загальної кількості літератури; передплата - 22%, обмін і дар - 3-4%.

Пропаганда фондів спрямовується на суттєве розширення тематичних виставок, розкриття досягнень української науки та техніки.

Запроваджуються принципи спеціалізованого і координованого обслуговування читачів, основна увага переноситься на обслуговування вчених та наукових колективів АН та інших наукових установ, спеціалістів народного господарства й представників галузі культури.

Перерозподіл фондів визначає і згортання обслуговування літературою вузкопрофільного змісту з питань сільсько-го та лісового господарств, медицини, охорони здоров'я, матеріалами патентної і нормативно-технічної літератури, дитячої книжки й деякими типами навчальних видань. Змінюється й склад читачів: переважають спеціалісти з технічних та природничих напрямів науки.

IX. 1986-1991

Період другої пол. 80 - поч. 90-х років розпочинає нову парадигму в історії України та її бібліотечній справі. Його можна вважати історично перехідним до суспільства, коли руйнується стара соціальна система та закладаються підвалини нового суспільно-політичного ладу. Він супроводжується докорінними змінами в усіх процесах державного політичного і соціально-економічного устрою держави й, відповідно, бібліотечного руху в Україні, спричинених оголошенням XXVII з'їздом КПРС та пленумами ЦК КПРС 1986-1987 рр. курсом на перебудову.

У другий пол. 80-х років спостерігається вона і в бібліотечній справі, що збігається із загально-політичною реформою в СРСР та Україні. Бібліотека ліквідує практику обмеження доступу до інформації, розкриває фонди спеціального зберігання, розширює міжнародні контакти (стає членом ІФЛА), активізує фонд видань з історії національної культури, відроджує питання Українського бібліографічного репертуару, національної бібліографії, рукописної і бібліографічної україніки, використання рідкісних та цінних фондів українозначої літератури й рукописів, на новий рівень піднімається інформаційно-масова робота.

На 80-ті роки припадають перші розробки шляхів автоматизації бібліотечних процесів: започатковується науковий напрям, пов'язаний з розробкою проблем оптимізації праці Бібліотеки в умовах АСНТІ, вдосконалення системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування в умовах автоматизації, управління бібліотечними фондами та створення новітніх інформаційно-бібліотечних технологій, технічного обладнання бібліотек засобами механізації й автоматизації, побудова концепції АСНТІ. В середині 1986 р. відкривається відділ автоматизації інформаційно-бібліотечних процесів, прискорюється зведення нової споруди ЦНБ, куди вона переїжджає в 1989 р.

Упродовж 1986-1988 рр. помітна динаміка в обліку та опрацюванні величезного, понад трьохмільйонного масиву історико-культурних фондів, законсервованих у філії на Подолі, обмінно-резервному та рукописному фондах, переобліковуються підручні фонди структурних підрозділів, відокремлюються дублетні та непрофільні видання.

У 1988 р. Центральній науковій бібліотеці присвоєно ім'я її засновника, академіка В. І. Вернадського, в 1989 р. вона отримує статус позакатегорійної бібліотеки з універсальним за складом фондом вітчизняних та зарубіжних видань, державного книгосховища друку Української РСР, республіканського депозитарію ООН, вітчизняних газет і літератури з природничої тематики, складової частини загальносоюзної та республіканської системи НТУ II категорії з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, бібліотечно-інформаційного забезпечення наукових досліджень і розробок, координаційно-методичного центру для бібліотек НДУ АН УРСР, що супроводжується відповідною розробкою основних завдань, структури й функцій.

У перелік головних завдань Бібліотеки, поряд із традиційними, входить розробка нових інформаційних технологій, створення автоматизованого банку даних із системою ЕК, інтелектуальної БД, фактографічними та оглядово-аналітичними БД з науки і техніки для прийняття управлінських рішень; повнотекстові БД.

Переїзд 1989 р. ЦНБ у нове приміщення, сприятливі умови для розміщення фондів та каталогів, можливість оптимізувати організацію фондів, їх опрацювання і використання, розгортання взаємопов'язаного комплексу читальних залів, запровадження сучасного обладнання, автоматизації та механізації бібліотечно-інформаційних процесів уперше в історії Бібліотеки дає змогу налагодити органічно з'єднану систему бібліотечної діяльності в сукупності всіх її функцій комплектування, опрацювання, зберігання, обслуговування та інформування.

Змінюється структура системи обслуговування, створюються два відділи обслуговування літературою природничого і технічного профілю та обслуговування літературою гуманітарного профілю. В кожному з них відкриті комплекси галузевого профілю. Відкрито 13 читальних залів, у тому числі спеціалізовані: зарубіжної україніки, матеріалів оперативної інформації, джерел на мікр носіях та ін. Розпочато роботу з обмінно-резервними фондами й фондом концентрації для розвантаження та включення в основний фонд літератури, раніше не актуальної.

Розробляється нова концепція розвитку бібліотечної справи, що ґрунту-

ється на уявленні про бібліотеку як невід'ємну частину інформаційної структури суспільства, документного, комунікативного і соціально-культурного центру, який сприяє розвитку суспільних, природничих та технічних наук, максимально повному задоволенню інформаційних потреб учених і спеціалістів, удосконаленню системи формування та забезпечення збереженості фондів, створення інформаційно-бібліографічного банку даних. У практику життя Бібліотеки запроваджується щорічне проведення наукових і науково-практичних конференцій з актуальних питань бібліотечної справи та сучасних технологій.

Надзвичайно активізується наукова діяльність ЦНБ, яка зосереджується на всебічному розкритті фондів через новітні й традиційні технології, з позиції відкритого доступу до інформації. Науково-інформаційний напрям, пов'язаний з розробкою процесів автоматизації бібліотечної справи й управління, формуванням бібліографічних та документних інформаційних ресурсів оголошується пріоритетним. Це стимулює розробку нових методів і структури опрацювання загальних та спеціалізованих фондів і їх відображення в системі каталогів.

Дедалі більша увага зосереджується на вивченні питань функціонування мережі бібліотек НДІ, їх централізації, на вдосконаленні діяльності. Новий зміст науково-координаційної роботи в УРСР виявляється в проведенні міжвідомчих науково-дослідних програм: «Документальна пам'ять України», «Інформатизація бібліотек України», «Оптимізація бібліотечно-інформаційних ресурсів України», «Проблема збереженості бібліотечних фондів» тощо. ЦНБ щорічно готує збірники наукових праць за основними напрямками діяльності, монографії, матеріали наукових конференцій, публікує велику кількість наукових статей у всесоюзних та українських журналах.

Хоча бібліографічна діяльність концентрується на щорічниках і щоквартальниках попередніх часів: «Філологічні науки на Україні», «Інформаційний показник бібліографічних робіт», виконаних бібліотеками та науковими установами АН УРСР», «Розвиток паливно-енергетичного комплексу Української РСР», «Охорона природи та раціональне використання природних ресурсів Української РСР», «Зарубіжні періодичні видання, що замов-

ляються бібліотеками НДІ АН УРСР...» та ін. - розширюється коло ретроспективних показників, призначених для розкриття неактуальних в попередні часи фондів. Створюються нові показники з питань інформаційної діяльності книгозбірень, що має велике значення для перебудови НДІ АН УРСР.

Нового змісту в умовах можливостей нового будинку та гласності набуває й інформаційно-масова робота. Відкривається спеціалізований відділ, різко зростає значення експонування фондів, проведення масових заходів у системі читацьких, виставкових залів та конференц-залу, рекламної діяльності та пропаганди пріоритетних напрямів бібліотечної справи, розвитку науки та суспільства. Суттєво розвивається поліграфічна база Бібліотеки, її видавничі потужності.

Зміцнюються й міжнародні міжбібліотечні та наукові зв'язки, починається обмін спеціалістами з капіталістичними країнами. Бібліотека перетворюється в український республіканський центр МБА в галузі суспільних наук.

Х. 1992-1995

1992 р. - новий період у житті України як незалежної держави. З розпаду СРСР розпочинається історичний етап, коли бібліотечна справа України звільняється від ідеологічних стереотипів і політичних домінант. Бібліотека переглядає основи діяльності, реорганізує систему комплектування фондів, формування документних ресурсів, науково-бібліографічну, інформаційну, науково-видавничу діяльність.

У результаті всебічного розвитку своїх функцій Бібліотека підійшла до якісно нового етапу свого існування - реорганізації в бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний та культурно-просвітницький комплекс, що забезпечує максимально повне формування, збереженість та використання друкованої продукції і рукописної спадщини України й світового інформаційного потенціалу для соціального, політичного і духовного прогресу держави. Бібліотека набуває самостійності в організації, формуванні власної діяльності, у вирішенні питань вибору форм структури, контрактних форм оплати праці, спільної діяльності з іншими установами та підприємствами, встановлення прямих науково-технічних зв'язків та ін. ЦНБ започатковує свій періодичний орган - журнал «Бібліо-

течний вісник» (з 1993), який має всеукраїнське значення.

Бібліотека розвиває бібліотечно-бібліографічні й науково-інформаційні функції, включається до світових документних та інформаційно-комунікаційних систем, до Інтернет, видозмінює науково-дослідницьку та методичну роботу, стає науковим лідером у бібліотечній справі держави. Органічне поєднання функцій кумуляції, зберігання та залучення до суспільного обігу як традиційної документної спадщини України й видавничої продукції, так і нових форм та видів носіїв інформації викликає необхідність оптимізації нових завдань Бібліотеки й форм, змісту і методів її діяльності, впровадження нової комплексної структури установи та її подальшого вдосконалення. Протягом 1993-1994 рр. створюються п'ять науково-дослідних інститутів (бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень), чотири центри (консервації і реставрації, бібліотечно-інформаційних технологій, культурно-просвітницький, редакційно-видавничий) тощо.

ХІ. 1996-1998

Визначною подією в історії Бібліотеки ознаменований 1996 р., коли Указом Президента України Леоніда Кучми від 5 квітня 1996 р. вона отримує статус національної і, за витоками свого існування, згідно з 1918 р., повертає свою назву, але вже з ім'ям її фундатора: «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського».

У розвиток її національних функцій у Бібліотеці створюється Фонд Президентів України, де збираються та запроваджуються в науковий і культурний обіг документні матеріали, що відображають політичну й державну діяльність, життя президентів України. Розгортається комплексна, аналітична, прогностично-консультаційна система для інформаційного забезпечення органів вищої влади через спеціальну структуру інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ).

На порозі третього тисячоліття Бібліотека, з огляду на попередні здобутки, у новій суспільно-політичній ситуації вступає в новий світовий інформаційний простір та будує нові принципи своєї діяльності в умовах незалежної України, орієнтуючися на формування національного інформаційного ресурсу та організації його всебічного

використання, з колосальним за своїм науковим і культурним потенціалом універсальним фондом, сучасною документною та інформаційною базою, міцним фаховим науковим колективом.

Галина Ковальчук,
к.і.н., заввідділом стародруків та
рідкісних видань НБУВ

Керівники ВБУ-НБУВ (1918-1998)

Уперше у вітчизняному книгознавстві в стислій, близькій до енциклопедичної форми подаються біографії всіх директорів та керівників Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (ВБУ, БАН, ДПБ, ЦНБ, НБУВ). Оприлюднюються деякі раніше не відомі факти, частина яких виявлена в архівах СБУ. Розкривається внесок кожного з керівників в українське бібліотекознавство, їх роль у розвитку бібліотечної справи та Бібліотеки, творчий доробок.

Тимчасовий Комітет (ТК) для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві (утворення 23 серпня 1918 р.).

Вернадський Володимир Іванович (1863-1945) - голова Тимчасового Комітету в 1918-1919 рр., видатний природознавець, основоположник геохімії, біогеохімії, гідрогеохімії, вчень про ноосферу та біосферу,

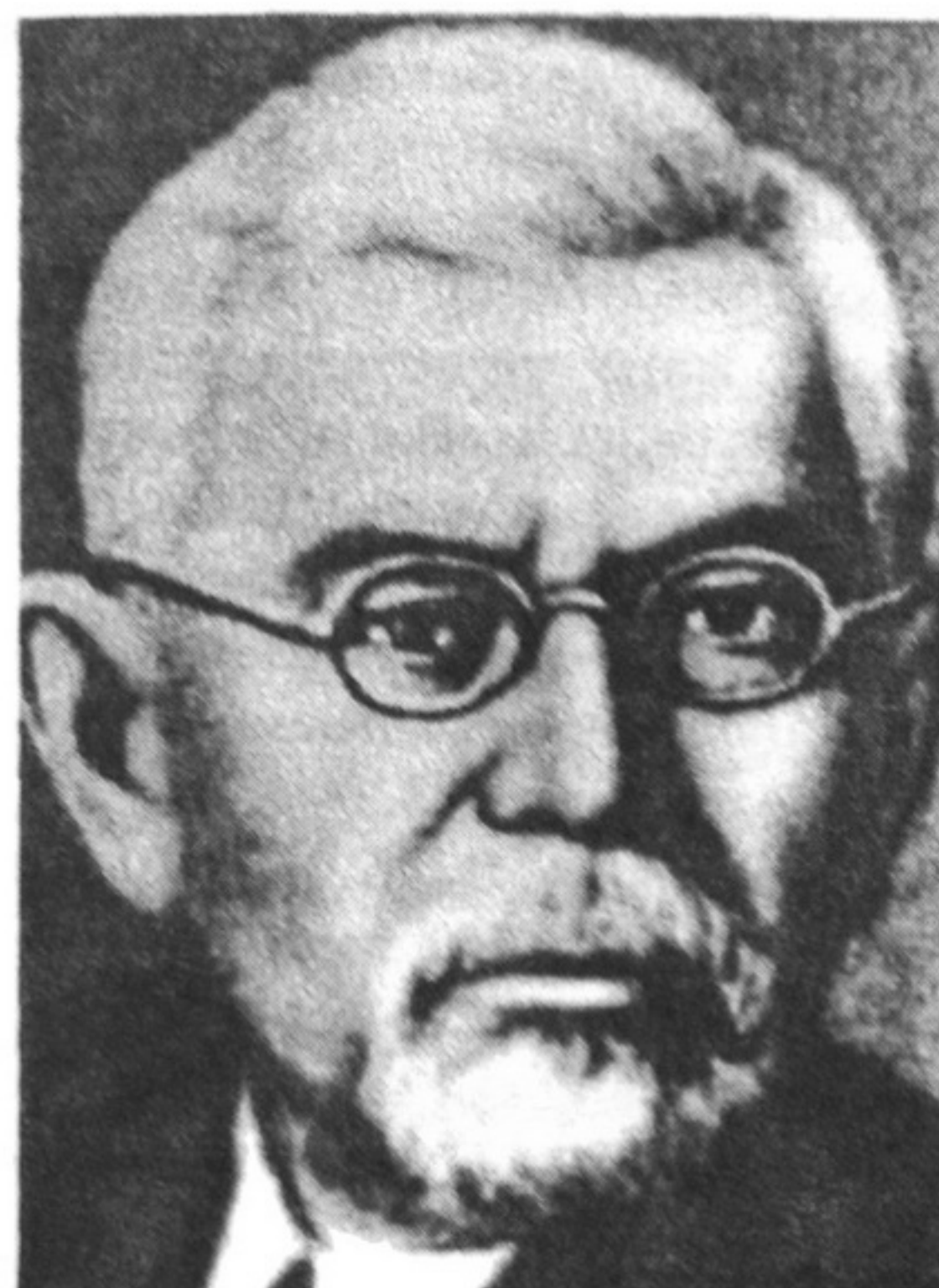
академік Російської та Української академії наук, перший президент УАН. Закінчив фізико-математичний факультет Петербурзького університету, навчався за кордоном. Про місце Національної Бібліотеки в структурі Академії наук йдеться в його статті «В справі заснування Української Академії Наук у Києві» (Зб. праць Коміс. для вироблення законопроекту про заснуван-

ня УАН у Києві. - К., 1919. - С.5-9; Вісн. АН УРСР. - 1969. - №1. - С.82-85).

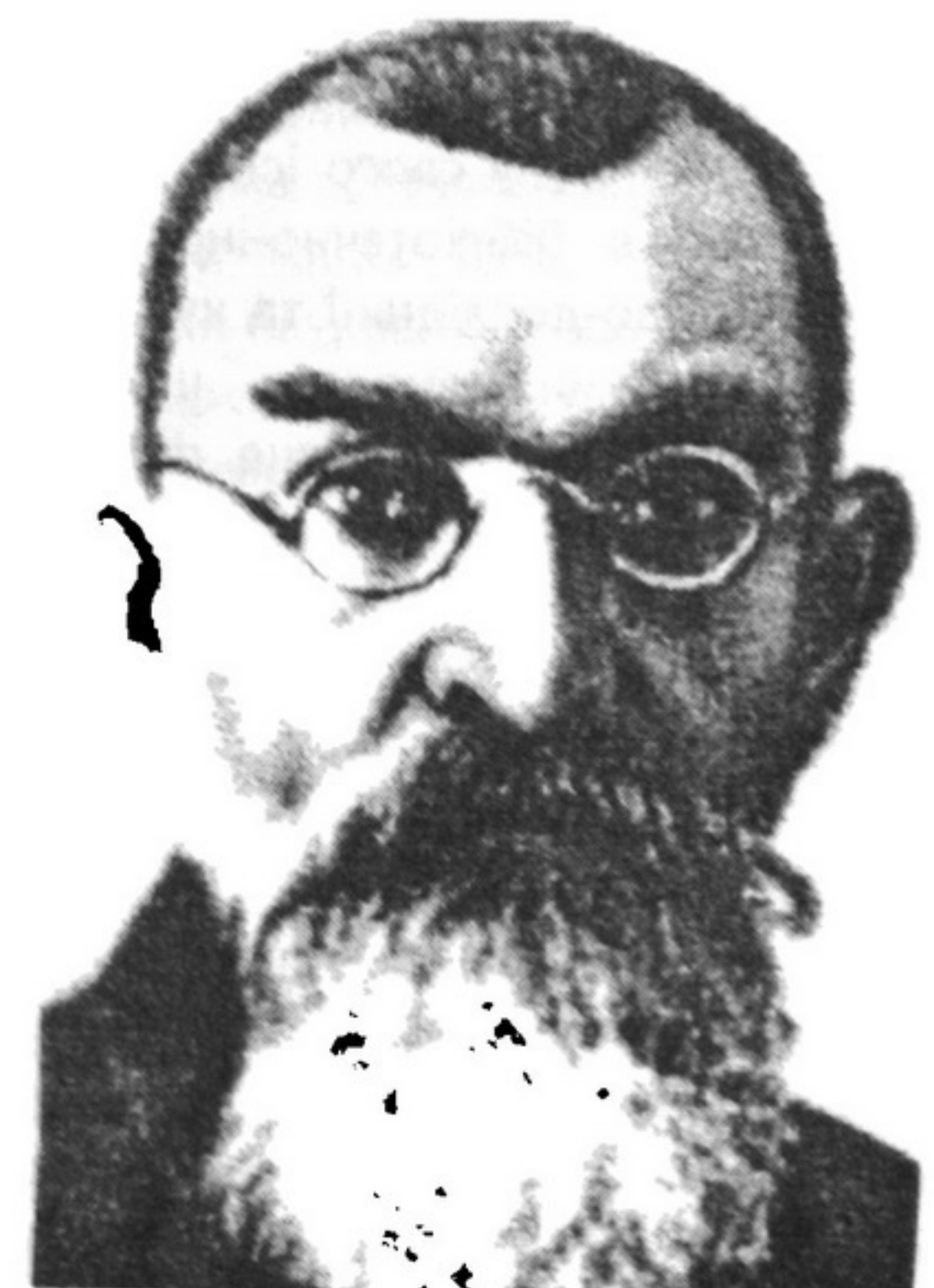
Перший склад Тимчасового комітету: С.О.Єфремов, А.Ю.Кримський, Г.П.Житецький, В.О.Кордт. Комітет в різні часи очолювали: акад. Дмитро Іванович Багалій (1857-1932), український історик; Петро Ягуарович Стебницький (1862-1923), письменник і громадський діяч; акад. Павло Аполлонович Тутковський

Вернадський В.І.

Багалій Д.І.

Тутковський П.А.

(1858-1930), геолог; проф. **Василь Юхимович Данилевич** (1872-1935), історик і археолог; проф. **Веніамін Олександрович Кордт** (1860-1935), історик і бібліограф, довголітній директор бібліотеки Київського університету. Членами ТК також були: **В.І.Липський**, **Ю.О.Іванов-Меженко**, **В.В.Міяковський**, **С.П.Постернак** та ін.

ТК займався питаннями організації та адміністративним забезпеченням діяльності Бібліотеки. Було визначено її програмні цілі та структура, план і штати затверджено Інструкцію щодо діяльності Комітету, одержано перші приміщення. Видані друком заклик «Від Тимчасового Комітету для заснування Національної бібліотеки» та перший «Статут» Бібліотеки. 3 травня 1919 р. затверджено нову назву установи: Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві (ВБУ).

Кивлицький (Ківлицький) Євген Олександрович (1861-1921), історик, літератор, бібліограф і бібліотекознавець, закінчив Університет св. Володимира, канд. історико-філологічних наук. 3 21 лютого 1919 р. старший бібліотекар з правом вирішального голосу на засіданнях ТК як фактичний завідуючий Бібліотекою, з серпня 1919 р. - керуючий бібліотечним відділом, з вересня 1919 по вересень 1920 р. - голова Ради бібліотекарів. Виконував функції директора ВБУ.

Безпосередньо займався комплектуванням фондів, прийманням, перевезенням, сортуванням книжок, інвентаризацією, каталогізацією. За цей час було зібрано понад 300 тис. томів книжок, розпочато одержання періодики, відкрито читальню, де у вільному доступі пропонувалося 25 тис. видань і алфавітний каталог на них. Видано друком два номери журналу «Книжний вісник».

Є.О.Кивлицький був автором записки «Про Національну бібліотеку Української Держави» // 36. Праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві. - К., 1919. - С. 10-11.

Виключений з Комітету 12.07.1920 р. У середині грудня того ж року звільнився з ВБУ. Помер 4 січня 1921 р.

Іванов-Меженко Юрій Олексійович (1892-1969), книгознавець,

Данилевич В.Ю.

Кордт В.О.*

Меженко Ю.О.

бібліограф, літературний і театральний критик, закінчив філологічний факультет Московського університету. У вересні 1920 р. обирається головою Ради бібліотекарів, крім головування в ній, здійснював адміністративне керівництво Бібліотекою.

Запроваджував у ВБУ Міжнародну десяткову класифікацію. Восени 1920 р. за його організаційної підтримки було засновано Вінницьку філію ВБУ. В Києві Бібліотеці надано частину будинку Академії наук по б.Шевченка, 14; засновано філію на базі фондів Київської духовної академії на Подолі. Меженко проводив організаційно-структурні зміни в Бібліотеці, розраховував можливості розміщення фондів та територіальне розмежування відділів у новому приміщенні, здійснював активну роботу з організації й класифікації фондів. Наприкінці 1920 р. було відкрито абонемент для академіків. Розпочато систематичну роботу з обліку фондів та запроваджено нову систему обліку щоденної праці з обробки фондів і каталогізації. Створено спеціальний підрозділ - лабораторію, пізніше перетворену на загальний відділ, який сортував, каталогізував та виділяв у читальний зал книжки. На 1921 р. Бібліотека прийняла свій перший план. Було розроблено деякі попередні інструкції і норми на технологічні процеси, встановлено технологічний цикл скороченої обробки літератури. Створено фонди періодичних видань, довідкових, орієнталія, стародруків, волянся, газет. З метою прискорення обробки фондів у 1921 р. поновлюється і алфавітна каталогізація. Налагоджується книгообмін.

Увільнений від обов'язків члена Комітету та голови Ради бібліотекарів 20.03.22. 7 серпня того ж року звільнився з посади старшого бібліотекаря ВБУ в зв'язку з очоленням організованого тоді УНІК.

Друком за цей час вийшли його праці: Бібліотечна техніка. - К., 1921. - 54 с.; Всенародна бібліотека України // Вісті Київ. Губревкому. - 1921. - 24 лют.; Інструкція для губернської сітки загально-освітніх бібліотек-читалень // Пролетарська освіта. - 1921. - № 3/4. - С. 59.; Інструкція повітбібсекціям // Там само. - С. 62; Плани побудови бібліотечної сітки // Там само. - С. 62-63.

* У матеріалі використано замальовки колишньої співробітниці відділу систематизації Бібліотеки **Н.В.Піскорської**

Постернак Степан Пилипович (1885-1938), історик освіти, бібліотекознавець і бібліограф, закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету. З квітня 1922 р. - голова Ради бібліотекарів і одночасно завідувачий бібліотекою. 26 березня 1923 р. ТК був ліквідований, директором ВБУ обраний С.П.Постернак. Працював на цій посаді до 24.10.1929 р.

ВБУ в цей час почала одержувати обов'язковий примірник видань УСРР, РСФРР та БСРР, започаткувала фонд архівного примірника творів друку УСРР. Розроблено й прийнято 1923 р. нову структуру Бібліотеки. Основні принципи і напрями її діяльності проіснували до 1928 р. «Положення про Всенародну Бібліотеку України у м. Києві», затверджене 1924 р., підтвердило її наукові функції. 1925 р. ВБУ підготувала і провела Першу конференцію наукових бібліотек УСРР. 1926 р. було організовано аспірантуру, Науково-дослідну комісію бібліотекознавства та бібліографії (НДКБ). Започатковано видання «Бібліотечних збірників». ВБУ очолила роботу Республіканської каталографічної комісії, брала активну участь у діяльності Бібліографічної комісії УАН. Випущено чотири номери «Журналу бібліотекознавства та бібліографії». Будувалося нове приміщення для Бібліотеки. 1928 р. затверджено план переходу до нової структури, де передбачено створення функціональних відділів.

С.П.Постернак був головою НДКБ (з 1926), заступником голови Бібліографічної комісії ВУАН

Постернак С.П.

(1927), членом Краєзнавчої комісії ВУАН, членом Ради ВУАН (з 1928). Виступав з доповідями практично на всіх нарадах і конференціях, а також на зборах та засіданнях Ради ВУАН з питань діяльності ВБУ, бібліотечної справи, бібліографії й книгознавства.

Активно публікувався в пресі: Всенародна Бібліотека України при Українській Академії наук.- К., 1923.- 64 с.; Всенародная Библиотека Украины // Библиотека.- М.; Л., 1927.- С.123-134; Всенародна Бібліотека України // Бібліол. вісті.- 1925.- С. 157-160; Всенародна Бібліотека України при ВУАН за 1-ше 10-річчя свого існування: Доп. на засіданні Ради ВУАН 11 лют. 1929 р. // Вісті ВУАН.- 1929.- № 2.- С. 21-27; Всенародна Бібліотека України - база науково-дослідної роботи // Бібл. збірник.- 1927.- № 2.- С.5-25; Перша конференція наукових бібліотек УРСР // Там само.- 1926.- № 1.- С.3-10; Бібліографія на Україні // Там само.- 1927.- № 3.- С.3-7; Проблема наукових бібліотек УСРР [Доп. на Першій конф. наук. б-к УСРР, 28-31 груд.] // Там само.- С.16-23.- Резолюція на доп.- С.27-29; [Координирование научно-библиографических работ различных учреждений: Выступление на 1-м Всерос. Библиогр. съезде в Москве 2-8 дек. 1924 г.] // Библиогр. Известия.- 1926.- № 1/4.- С.50; Состояние и развитие библиографической работы в библиотеках // Там само.- С.194-195; О работе научных библиотек // Тр. Первой конф. науч. б-к РСФСР.- М., 1926.- С.158; О применении десятичной классификации в библиографической работе // Там само.- С.75-77; Бібліографічна комісія ВУАН: Звідомлення за 1931 рік // Вісті ВУАН.- 1932.- № 1.- С. 14-21; Междубиблиотечный обмен: [Выступление на конф.] // Тр. Второй Всерос. конф. науч. б-к.- Л., 1929.- С.310-311; Кооперирование научных библиотек // Там же.- С.57-58; Использование книжной летописи для каталогов // Там же.- С.296; Основные принципы составления алфавитного каталога и, в частности, принцип коллективного авторства // Там же.- С.217; О предметном каталоге // Там же.- С.270-271; Журнал бібліотекознавства та бібліографії // Журн. бібліотекознавства та бібліогр.- 1927.- № 1.- С. III-VIII; До дискусії

про український бібліографічний репертуар // Там само.- № 2.- С.87-95; За принцип коллективного авторства // Сов. библиогр.- 1935.- № 1-2.- С.73-105, а також в академічній газеті «За радянську академію». Підготував об'ємний машинопис «За ленінський етап в бібліографії. В.І.Ленін і теорія бібліографії» (300 с.).

Звільнений з Бібліотеки в зв'язку з арештом у жовтні 1929 р., звинувачувався в участі в СВУ, «Молодій Академії», «Братерстві української державності (БУД)», випущений на волю в квітні 1930. Вдруге арештований 30 грудня 1937 р. Страчений 19 січня 1938 р. Реабілітований в квітні 1989 р.

Іваницький Віктор Федорович (1881- після 1944?), сходознавець, бібліотекознавець, закінчив Київську духовну академію. В.о. директора ВБУ з 25.10.1929 до 15.04.1930 р.

Працював у ВБУ з 1921 р. на різних посадах, багаторічний заступник директора бібліотеки. Брав найактивнішу участь у організаційній та адміністративній роботі установи, особливо в 1929-1933 р. За характеристикою заввідділом стародруків С.І.Маслова, «В.Ф.Іваницький - енергійний, з великим досвідом робітник у господарських справах ВБУ. Цінний керівник аспірантів. Найобізнаніший в історії та техніці бібліотечних питань взагалі».

Публікації Іваницького про Бібліотеку: Відділ бібліотекознавства Всенародної Бібліотеки // Бібліол. вісті.- 1923.- № 3.- Стп.40-42; «Бібліотековіана» Всенародної Бібліотеки України // Там само.- 1923.- № 4.-

Іваницький В.Ф.

Стп.45-48; Кілька уваг до організації підготовки бібліотечних робітників на Україні: Доп. на прилюдному засіданні Наук.-дослід. ін-ту бібліотекознавства ВБУ // Бібл. журн.- 1925.- № 4-5.- С.12-21; Науково-дослідча праця в галузі книгознавства та бібліотекознавства у зв'язку з підготуванням бібліотекарів та встановленням аспірантури при наукових бібліотеках. Доп. на Першій конф. наук. б-к УСРР, 28-31 груд. 1925 р. // Бібл. Збірник.- 1926.- № 1.- С.29-39; Підготування наукових бібліотекарів і взагалі наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії // Там само.- 1927.- № 2.- С.93-102; 3 життя закордонних бібліотек // Журн. бібліотекознавства та бібліографії.- 1928.- № 2.- С.125-130; 1929.- № 3.- С.122-130; Міжнародне співробітництво бібліотек // Там само.- 1927.- № 1.- С.136-138; В справі підготування наукового бібліотечного персоналу // Там само.- 1929.- № 3.- С.68-70; Всенародна Бібліотека України // Київ: Провідник.- К., 1930.- С.209-210; Університетський відділ Всенародної Бібліотеки при ВУАН (спільно з Ф.Ернстом) // Там само.- С.256-260.

Звільнений під час «чистки» 1933 р., працював науковим співробітником, зав. довідково-бібліографічним відділом у Республіканській бібліотеці в Йошкар-Олі.

Миколенко (Ніколенко) Нечипір (Никифор) Миронович (1888-1937), лектор соціально-економічних дисциплін, партійний функціонер, рек-

тор КІНГу, закінчив учительську семінарію в Курську, був слухачем Харківського комерційного інституту (не закінчив). З 15.04.1930 до 26.07.1933 - директор ВБУ за сумісництвом, основна посада в цей час - зав. обласним відділом Наросвіти. В березні - жовтні 1932 був також зав. культпропом ОРПСілок.

У 1930 р. ВБУ одержала нове спеціалізоване приміщення (Володимирська, 62). Було проведено реорганізацію структури Бібліотеки, підготовлену ще в 1928-1929 рр. - створено шість функціональних і шість спеціалізованих відділів. Як директор, Н.М.Миколенко спрямував роботу Бібліотеки на переорієнтацію наукової і практичної діяльності за рекомендаціями Всеукраїнської бібліографічної наради 1931 р. Активізується робота Бібліотеки на заводах, фабриках, у підшефних частинах Червоної Армії, в сільських читальнях. На засіданні Ради ВБУ 24.07.1932 р. Миколенко виступив з доповіддю «Підсумки роботи ВБУ за першу п'ятирічку».

Арештований 27.08.1933 за звинуваченням у керівництві київським осередком УВО, відправлений на п'ять років до виправно-трудових таборів на Соловки. Розстріляний там 8.12.1937. Реабілітований у серпні 1960 р.

Яременко Антон Микитович (1887-1938), організатор Музею революції СРСР, викладач, закінчив факультет суспільних дисциплін 1-го Московського університету. Т.в.о. директора ВБУ з 26.07.1933 по 21.08.1933 р.

У Бібліотеці працював з квітня 1932 р. спочатку науковцем «з функціями консультанта з марксизму-ленінізму», далі заступником директора з наукової роботи. Перевіз із Житомира фонди колишньої бібліотеки Шодуара, не допустив вилучення з них книг духовного змісту. Опублікував замітку «Всенародна бібліотека України при ВУАН» (За рад. академію.- 1933.- Квітень, № 10).

Арештований 22.04.1937 р. як «активний учасник анархо-троцькістської терористичної організації». Засуджений 4.09.1937 р. на 10 років ув'язнення з конфіскацією особистого майна. Розстріляний 19.02.1938 р. Реабілітований у 1968-1969 рр.

Завальний Максим Кіндратович (1903-після 1936), заступник директора УНІК, т.в.о. директора ВБУ з 21.08.1933 по 20.09.1933 р.

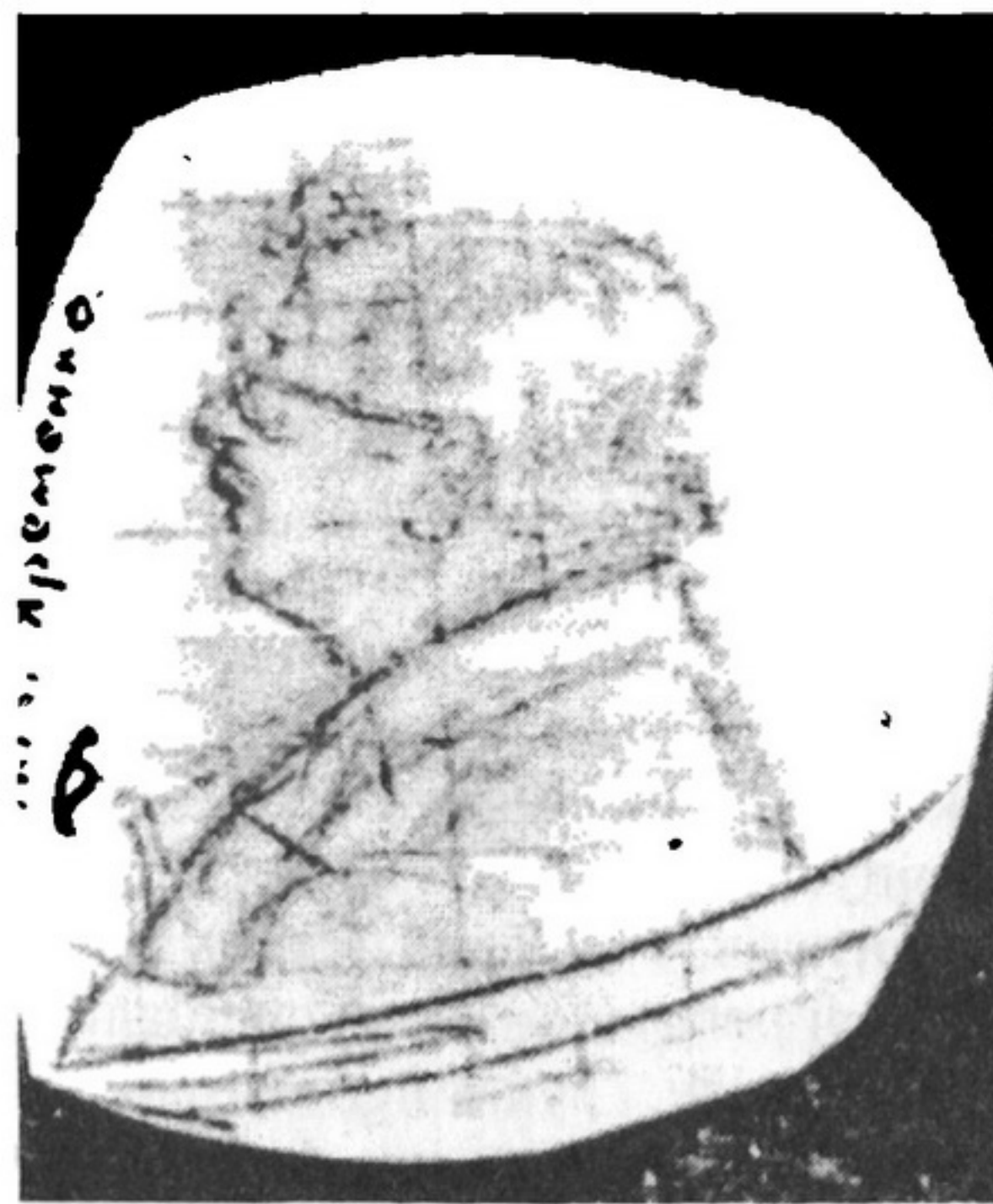
23 серпня 1933 р. підписав наказ № 100 про звільнення 39 співробітників ВБУ. Серед інших - В.Ф.Іваницького, А.М.Яременка, Є.М.Марківського, Б.І.Зданевича. 13.10.1936 р. засуджений на 10 років виправно-трудових таборів з поразкою в правах на три роки.

Іванушкін Василь Михайлович (1903-1937), агроном-економіст, редактор, книгознавець, викладач діалектичного матеріалізму. Закінчив КІНГ та ВУАМЛІН. Директор ВБУ з 21.09.1933 по 26.05.1936 р.

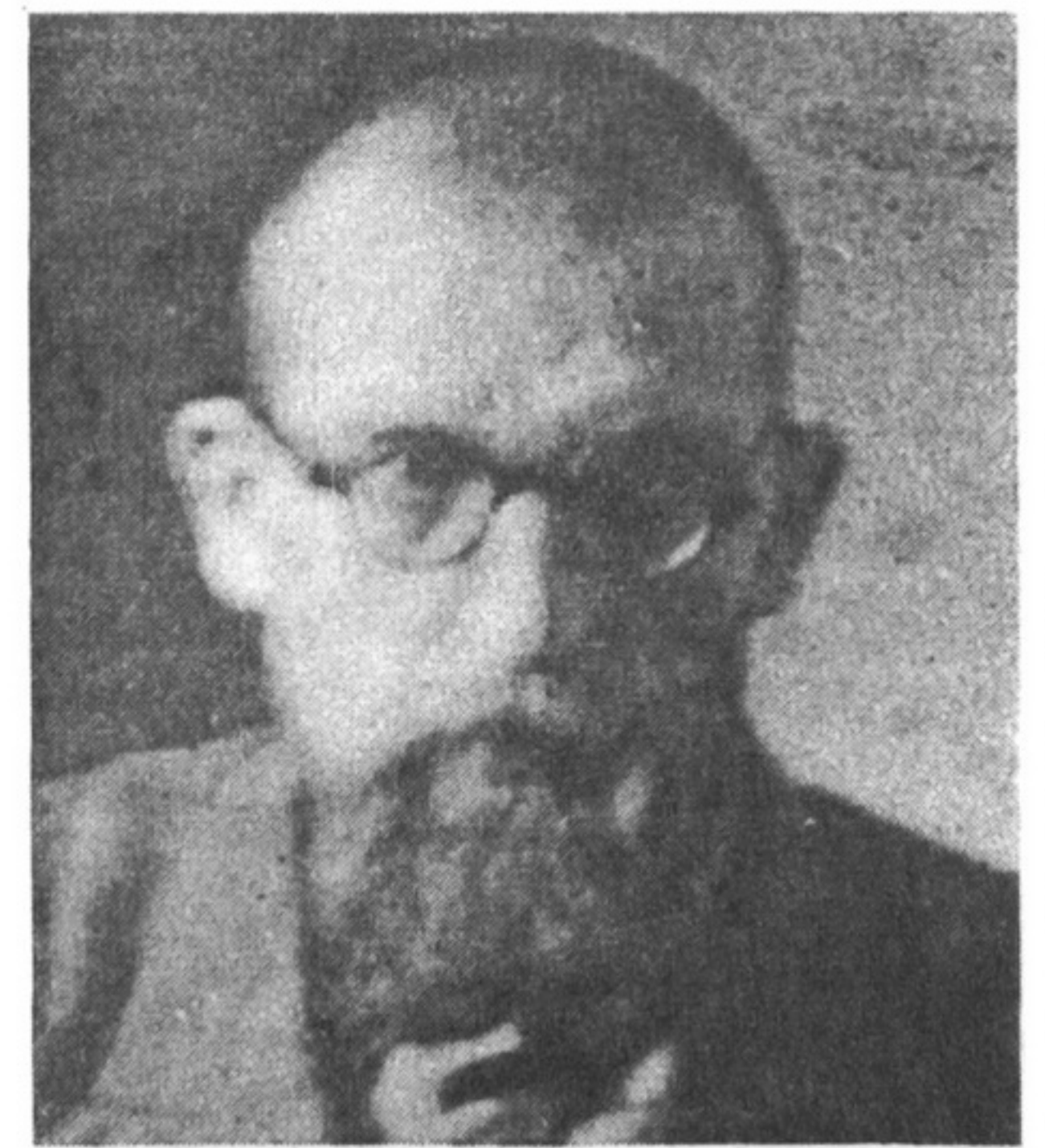
1934 р. Бібліотека вийшла із підпорядкування Наркомосу УСРР, повністю підпорядкована Академії наук і одержала нову назву: Бібліотека Всеукраїнської Академії наук,

Миколенко Н.М.

Яременко А.М.

Іванушкін В.М.

з 1936 р. - Бібліотека АН УРСР. Відповідно до нового Статуту вона стала державним книгосховищем України і центральною науковою бібліотекою АН УРСР.

У цей час Бібліотека постачається двома безплатними комплектами обов'язкового примірника видань друку УРСР. Створюється Бюро міжнародного книгообміну. Бібліотека, насамперед директор, бере активну участь у всіх нарадах, присвячених бібліотечній справі, в т.ч. в Москві у 1934 і 1936 рр. На першій з них він доповів про заходи, спрямовані на наближення книжки до читача, розкриття фондів, прискорення обробки книг, оперативне керівництво кожною ділянкою роботи. Директор особисто брав участь у розбиранні фондів, у обговоренні планів роботи відділів і всієї установи, у складанні інструкцій. Гальмував «очищення фондів від класово-ворожої літератури». Пожвавив міжнародний книгообмін.

Друковані бібліотечознавчі праці: Проблема читачівства та її вивчення.- К., 1926; Від Українського наукового дослідного інституту книгознавства // Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816-1916.- Х., К., 1930.- С.5-7; План роботи бібліотеки на 1933-34 гг. // Сов. библиогр.- 1935.- № 1-2.- С.15; [Выступление на совещании директоров научных библиотек по докладом М.А. Годкевича «О работе с обязательным экземпляром» и Е.И. Шамурина «Об использовании книжных фондов»] // Там же.- С.23. Підготував «Показник соціально-економічної літератури українською мовою дореволюційного періоду» обсягом 10 друк.арк.

25 листопада 1935 р. сталася пожежа в газетному відділі, який знаходився тоді в Софійському соборі. За офіційно прийнятою версією, подія - результат халатності і несправності печі. Ліквідація наслідків пожежі тривала протягом усього наступного року. В березні 1936 р. В.М.Іванушкіна було виключено з партії «за притуплення партійної пильності», в травні того ж року звільнено з Бібліотеки.

Арештований 13 січня 1937 р. як учасник троцькістської терористичної організації, розстріляний 13 липня того ж року. Реабілітований 1957 р.

Ільницька Зінаїда Миколаївна, з грудня 1935 р. заступник директора, з 26.05.1936 до 11.10.1937 р. - т.в.о. директора Бібліотеки.

Внаслідок реорганізації в структурі Бібліотеки було виділено п'ять секторів: обробки книжкових фондів, алфавітних каталогів, методичної роботи і бібліотечної мережі, книжкових фондів, обслуговування читачів; 10 спеціалізованих відділів: рукописних фондів, стародруків, музичної літератури і нот, картографічного, спецфондів, періодики, газетного, соціально-економічної літератури, літератури народів СРСР, іноземної літератури; чотири кабінети: революційної преси, військової літератури, літератури з образотворчого мистецтва, технічної інформації. Влітку 1937 р. при кабінеті бібліотечознавства було створено групу з охорони та гігієни книжкових фондів. На кожне приміщення було складено реєстраційну картку, в якій відбивався стан приміщення й умови зберігання книг, наявність книжкових шкідників та книг, пошкоджених цвілью. Така картка в подальшому показувала необхідну черговість робіт по боротьбі зі шкідниками. Бібліотека придбала велику кількість пилососів і, організувавши спеціальну бригаду, чистила книги й газети від пилу.

Після 1937 р. З.М.Ільницька працювала в Бібліотеці завкабінетом бібліотечознавства. В журналі «Соціалістична культура» (1941, №4, С.57-60) опублікована її стаття «Більше уваги охороні книжкових фондів», яка не втратила свого значення і сьогодні.

Михайліченко Олександр Борисович (1877-?), освіта вища, планово-економічна, в системі АН працював з 5.04.1934 р. Директор Бібліотеки з 11.10.1937 по 15.06.1941 р.

У 1940 р. сектори Бібліотеки були ліквідовані, замість них знов створені функціональні відділи: комплектування, міжнародного книгообміну, каталогізації, обслуговування читачів, наукової бібліографії і масової роботи, а також спеціалізовані відділи: рукописних фондів, стародруків, музичних фондів, газетних, літератури народів СРСР та Сходу. Кількість штатних працівників зросла до 243 чоловік.

Публікації О.Б.Михайліченка: Піклування про культурні скарби // Більшовик.- 1937.- 2 грудня; Исторические документы // Сов. Украина.- 1941.- 26 апреля. Був відповідальним редактором видань: Зданевич Б.І. Provinciale Romanum: Невідоме видання Йоганна Гутенберга.- К., 1941.-55 с.; Бухіна Р.А. Бібліотечознавство: Бібліографічний покажчик.- К., 1941.- 175 с.

Згідно з наказом № 141 по Академії наук від 10.07.1941 р., «В зв'язку з тим, що директор бібліотеки АН УРСР тов. Михайліченко тимчасово вибув, виконання обов'язків директора бібліотеки тимчасово покладається на т. Чекалова Федора Максимовича» (загинув під час війни). В особистій справі Марковської Тетяни Михайлівни значиться, що з 10.07. по 24.07.1941 р. вона була призначена Президією АН УРСР т.в.о. директора Бібліотеки. Відомо, що саме 10 липня почалася евакуація її найцінніших фондів. Можливо, в Києві обов'язки директора виконувала Т.М.Марковська, а Ф.М.Чекалов був т.в.о. директора на час евакуації Бібліотеки - через Дніпропетровськ, Північний Кавказ, Сталінград - до Уфи, куди були вивезені бібліотечні скарби. Евакуація здійснювалася партіями - 10, 19, 26, 30 липня, 4, 25 серпня. Більше двох місяців Бібліотека не припиняла роботу в умовах фронтової небезпеки в Києві, обслуговувала літературою і довідками, комплектувала пересувними бібліотеками частини діючої армії, організувала виставки.

Зданевич Борис Іванович (1886-1966), книгознавець, бібліотечознавець і лінгвіст, закінчив Лазаревський інститут східних мов у Москві, к.філол.наук. З 1920 р. науковий співробітник ВБУ, з кінця 1937 р. заввідділом стародруків, під час евакуації в.о.директора Бібліотеки.

Керував евакуацією цінностей, відправлених з Києва 19 липня. Брав особисту участь у перевірці перевезених фондів, організації їх збереження і підготовці Бібліотеки до обслуговування читачів. В Уфі фонди були поступово зосереджені в приміщенні старого автовокзалу, перевірені, при необхідності висушені, оброблені розчином формаліну. З 1346 ящиків, підготовлених

до відправки в Києві, до Уфи прибуло 1055. У середині листопада 1941 р. в приміщенні Уфимського державного педагогічного інституту Бібліотека відкрила читальний зал з фондом вільного доступу, міжбібліотечний та персональний абонементи.

Б.І.Зданевич налагодив бібліотечно-бібліографічну діяльність, відновив комплектування літературою, в тому числі обов'язковим примірником, періодикою, укріпив зв'язки з науковими бібліотеками СРСР через МБА.

Коло наукових інтересів Б.І.Зданевича - західно-європейські стародруки, насамперед інкунабули. Ним були виявлені й описані всі інкунабули з фондів ВБУ, підготовлений відповідний каталог, виданню якого перешкодила війна. Саме він знайшов у оправі латинської Біблії XVI ст. вісім сторінок невідомого раніше в науці видання Й.Гутенберга.

Публікації Б.І.Зданевича: Перша спроба опису інкунабулів на Україні // Записки іст.-філол. відд. УАН.- 1928.- № 16.- С.315-324; Зведений каталог інкунабулів цілого світу // Там само.- 1929.- № 25.- С.335-342; Стара книга // Більшовик.- 1935.- 16 грудня; Невідомий друк 1499 р. // Рад. Академія.- 1936.- 1 травня; Нові дані до історії початків друкарства // Вісті АН УРСР.- 1936.- № 10.- С.10-24; Інкунабула 1474 року // Більшовик.- 1937.- 2 грудня; Творчий шлях Гутенберга // Вісті АН УРСР.- 1940.- № 7-8.- С.92-106; Provinciale Romanum: Невідоме видання Йоганна Гутенберга.- К., 1941.-55 с. Доповідь в.о. директора

Зданевич Б.І.

Бібліотеки АН УРСР на засіданні Президії АН УРСР // Вісн. АН УРСР.- 1944.- № 1-2.- С.92; Каталог інкунабул.- К., 1974.- 252 с.

Марковська Тетяна Михайлівна (1899-?), з 1918 р. на бібліотечній роботі, освіта незакінчена вища, з 1924 р. у ВБУ. 37.11.1943 р. - уповноважений по Бібліотеці від АН УРСР, а з 15.11.1943 по 10.06.1945 р. - т.в.о. директора БАН УРСР.

До кінця 1943 р. найбільш невідкладні роботи, спрямовані на налагодження діяльності Бібліотеки, було завершено. Відремонтовано будинок, системи опалення і водопостачання. Взимку 1943-1944 р. було впорядковано 1,5 млн. книжок. Відновлено роботу відділів комплектування, опрацювання, газетного, обслуговування читачів, бібліографії, рукописів, іноземного комплектування. Організовано роботу кабінетів образотворчих мистецтв, технічної інформації, нотно-музичної літератури, марксизму-ленінізму. В травні 1944 р. Бібліотека повністю повертається до Києва. Поступово стабілізується комплектування фондів і каталогізація нових надходжень.

31 липня 1945 р. Т.М.Марковська працювала в Бібліотеці на посаді заввідділом каталогізації, з 30 вересня 1948 р. - головним бібліотекарем. Опублікувала статтю «Про застосування довідкових карток в алфавітних каталогах великих бібліотек» у «Журналі Бібліотеки АН УРСР», 1947, № 1, с.68-75.

Меженко Юрій Олексійович (1892-1969), удруге повертається на посаду директора Бібліотеки (11.06.1945-31.01.1948).

Бібліотека розпочинає роботи, спрямовані на створення українського бібліографічного репертуару, 21-22 грудня проводить нараду за участю зацікавлених організацій «Створення бібліографії української книги за період 1798-1916 рр.» Під керівництвом директора відроджується традиція видання бібліотечного часопису - «Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР». За редакцією Ю.О.Меженка видається перший науковий збірник Бібліотеки. Затверджується Тимчасове положення про керівництво БАН УРСР мережею бібліотек наукових установ Академії. Консультаційно-бібліографічний відділ реоргані-

зується у відділ наукової бібліографії, збільшується його штат. У вересні 1945 р. Бібліотека переходить на двозмінне обслуговування читачів. Для прискорення виконання замовлень на літературу створюється група шифрування читацьких вимог. Фонди Бібліотеки збільшуються на 426 тис. видань. Значно прискорюється і поліпшується робота з каталогізації та редагування каталогів.

За редакцією Ю.О.Меженка в цей час виходять: Прайсман Я.Н. Бібліотека Академії наук УРСР: Довідник.- 1946.- 48 с.; Іноземні видання, одержані бібліотекою та інститутами Академії наук УРСР.- К., 1946.- 39с.; Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР.- 1946.- № 1,2; 1947.- № 1 (3); Журнал Академії наук УРСР.- 1946.- № 1, 2; 1947.- № 1 (3); Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР. № 1.- 1946.- 151 с. З'являються друком його інтерв'ю та публікації: Сьогодні розповідає директор Бібліотеки Академії Наук УРСР професор Ю.О.Меженко // Молодь України.- 1945.- 2 вересня; Мисли о чтении // Сталинское племя.- 1946.- 11 декабря; Створити бібліографію української книги // Київ. правда.- 1946.- 14 серпня; Бібліографія української книги, її завдання, обсяг і методи її створення // Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР. Ч.1.- К., 1946.- С.4-14; Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР // Журн. Бібліотеки АН УРСР.- 1946.- № 2.- С.3-17.

Плеский Георгій Михайлович (1901-?), закінчив Заочний плано-

Плеский Г.М.

вий ін-т, численні бібліотечні курси, аспірантуру при УНІК, бібліотекар. Т.в.о. директора з 1.02.1948 до 7.05.1948 р.

Автор багатьох бібліотекознавчих публікацій, серед них: Бібліотеки УРСР (Обласні, наукові і спеціальні): Довідник.- К., 1948.- 179 с. (спільно з Прайсман Я.Н.); Научная библиотека при Киевском гос. Университете им. Т.Г.Шевченко восстанавливает свою работу // Научные библиотеки СССР.- № 1.- М., 1948.- С.7-12; Библиотека Академии наук Украинской ССР // Сов. библиогр.- 1948.- № 5.- С.124-125; О библиографической подготовке аспирантов // Вестник высш. шк.- 1948.- № 10.- С.40-42 та ін.

Золотоверхий Іван Дмитрович (1905-1978), бібліотекар, закінчив бібліотечний факультет Всеукраїнського інституту комуністичної освіти. Директор Бібліотеки з 7.05.1948 по 31.01.1951 (з 3.12.1949 р. протягом року перебував на навчанні).

У Бібліотеці організується аспірантура з бібліотекознавства, методики й організації бібліографічної роботи та книгознавства. 7 серпня 1948 р. згідно з постановою Ради Міністрів УРСР Бібліотеку Академії наук реорганізовано в Державну публічну бібліотеку (ДПБ) з підпорядкуванням її Президії АН УРСР. 17 червня 1949 р. Радою Міністрів УРСР затверджується Статут Державної публічної бібліотеки. Фондами Бібліотеки активно користуються, крім науковців Академії наук, письменники, композитори, худож-

ники, співробітники музеїв, архівів, редакцій журналів і газет, культурно-освітніх закладів, державних установ, інженерно-технічні робітники промислових підприємств, аспіранти та студенти. В структуру Бібліотеки вводяться нові відділи - масової роботи, зовнішнього обслуговування, а також нові кабінети - математики, природничої та сільськогосподарської літератури.

Опубліковані праці І.Д.Золотоверхого за цей період: Розвиток радянської книги на Україні // Культ.-освітня робота.- 1948.- № 5.- С.13-16; Видання творів Й.В.Сталіна на Україні // Йосифу Віссаріоновичу Сталіну Академія наук УРСР: Зб.праць.- К., 1949.- С.113-128; Історія чудової книги // Рад. Україна.- 1949.- 1 вересня; Українська радянська книга 1948 року // Вітчизна.- 1949.- № 4.- С.146-151; Українська радянська книга 1949 року // Вітчизна.- 1950.- № 5.- С.173-178; Бібліотека і книга. Як користуватись бібліотекою: Посібник для читачів.- К., 1949.- 120 с. (спільно з Г.М.Плеським і Я.Н.Прайсманом); Бібліографія - могутній засіб пропаганди книги // Рад. Україна.- 1949.- 22 березня; Бібліографічні видання Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Короленка // Культ.-освітня робота.- 1949.- № 5.- С.45-47. За його редакцією вийшли: Плеський Г.М. Заочний абонемент: Короткий посібник для масових б.-к.-К., 1951.- 36 с.; Бистряков О.В., Білик О.Я. і Ліммер Р.Б. Список умовних скорочень при бібліографічному опису.- К., 1951.- 36 с.; Прайсман Я.Н. Учет и охрана библиотечных фондов: Аннотированный указатель основной литературы.- К., 1950.- 44 с.

Грибовська Катерина Михайлівна (1907-1965), бібліотекар, освіта незакінчена вища. В.о. директора ДПБ з 3.12.1949 по 15.09.1951 р. Існують три накази про призначення К.М.Грибовської в.о. директора ДПБ: 3.12.1949 - на рік, на час зарахування І.Д.Золотоверхого слухачем Інституту підвищення кваліфікації при Київському державному університеті; з 1.02.1951 на підставі наказу по АН УРСР від 21.01.1951 р. про звільнення І.Д.Золотоверхого, і з 31.05.1951 р. згідно з наказом № 83 по АН УРСР.

Створений у філії № 1 читальний зал на 98 місць обслуговував

студентів молодших курсів вузів і спеціалістів із середньою освітою. Відділи й кабінети, що обслуговували читачів, працювали до 24 год. Створюється читальний зал відділу газетних фондів на 10 місць. З 1951 р. Бібліотека починає видавати читачам дисертації, захищені в наукових установах і вищих навчальних закладах Української РСР. На засіданні Вченої ради за участю архітекторів у березні 1951 р. було затверджено принципи та програму будівництва нового висотного будинку ДПБ на території Михайлівського монастиря, який забезпечив би потребу установи в приміщеннях до 1975 р. і мав бути закінченим у 1955-1957 рр. Переглянуті 1300 тис. кн. од. нерозібраних фондів. Створювався топографічний каталог фондів, що зв'язався з генеральним каталогом. Застосовувалася механізація виготовлення карток. Відкрито філію газетного відділу в приміщенні кол. «Теплої Софії». Тисячі книжок розставлені у Видубицькому монастирі. Впорядковано алфавітно-хронологічну розстановку архівних примірників за тридцять років.

За цей час К.М.Грибовською опубліковано статтю «Скарбниця культури» // Україна.- 1949.- № 9.- С.11. Була відповідальним редактором ряду видань Бібліотеки: Бухіна Р.А. Методика роботи над книгою: Матеріали для організації книжкової виставки.- К., 1951.- 9 с.; Прайсман Я.Н. Читацька конференція по обговоренню роботи бібліотеки: Методичні матеріали на допомогу бібліотекам.- К., 1952.- 22 с.; Ровнер О.С. Інструкція бібліографічного опису.- К., 1951.- 32 с. та ін.

Золотоверхий І.Д.

Грибовська К.М.

Дончак Віктор Степанович (1907-1989). Закінчив Харківський інститут народного господарства. Директор ДПБ УРСР з 12.09.1951 по 15.06.1964 р. Звільнений у зв'язку з пожежею Бібліотеки 24 травня 1964 р.

Із середини 50-х рр. Бібліотека здійснює заходи щодо поліпшення обслуговування вчених і спеціалістів технічною літературою. Створюється зал фонду групової обробки творів друку з відкритим доступом до літератури. У 1956 р. розробляється «План реорганізації видачі літератури у читальні зали ДПБ УРСР». Термін користування замовленою літературою в залах збільшується до 15 днів. Для прийому вимог читачів створюється окремий пункт. Переглядаються всі ланки технології видачі літератури з метою усунення зайвих операцій. З 1957 р. Бібліотека включається до системи міжнародного абонементу. На поч. 1959 р. підготовлено планове завдання з проектування добудови книгосховища до існуючого корпусу. Приймається положення про екземплярність літератури різних типів. Запроваджується вільний доступ до довідкових і підсобних фондів спецвідділів та кабінетів. З 1960 р. ДПБ є депозитарієм публікацій ООН. У жовтні 1960 р. при ній проводиться VI Нарада директорів бібліотек АН СРСР і союзних республік, яка обговорила питання координації діяльності академічних бібліотек, обслуговування читачів-науковців, комплектування, вдосконалення каталогів. З 1961 р. на ДПБ УРСР покладено функції республіканського координаційного центру в галузі суспільно-політичних наук, мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, хімічних наук і хімічної технології. Введено додаткове постачання Бібліотеки обов'язковим платним примірником республіканських видань безпосередньо із видавництва.

Опубліковані праці: Державна публічна бібліотека УРСР // З досвіду роботи бібліотек УРСР.- К., 1953.- С.3-9; Державна публічна бібліотека УРСР // Вісн. АН УРСР.- 1954.- № 4.- С.55-60; Скарбниця культури // Наука і життя.- 1958.- № 8.- С.30-32; Обслуговування наукових працівників в бібліотеках Академії наук Української ССР // Тез. докл.

Дончак В.С.

Рудь М.П.

Черненко І.С.

VI-го совещания директоров б-к АН СССР и акад. наук союзных республик.- М., 1960.- С.1-9; Те саме // Библиотечно-библиогр. информация б-к АН СССР и акад. наук союзных республик.- 1961.- № 31.- С.1-19; Духовні скарби народу // Войовничий атеїст.- 1962.- № 1.- С.19-21; Книга і церква // Там само.- 1964.- № 6.- С.10-13.

Рудь Микита Потапович (1913-1988), закінчив історичний факультет Київського державного університету, в Бібліотеці працював на різних посадах з 1947 р. Т.в.о. директора з 16.06. до 16.09.1964 р.

Серед його численних наукових робіт як автора і редактора в 1964 р. підготовлені: Дорогоцінні скарби. Фонди Державної публічної бібліотеки Академії наук УРСР // Друг читача.- 1964.- 29 лютого; Ювілей російського книгодрукування // Соц. культура.- 1964.- № 3.- С.38-39; Книговидавнича справа // УРЕ.- 1965.- Т. 17.- С.530-535 (спільно з Д.І.Гнатюком та Ю.О.Меженком).

Черненко Іван Сергійович (1919 р.н.), освіта вища, викладач суспільних дисциплін, партійний працівник. Директор Бібліотеки з 15.09.1964 по 14.05.1969 р.

Згідно з постановою Президії АН УРСР ДПБ в червні 1965 р. одержує назву Центральна наукова бібліотека АН УРСР і повністю підпорядковує роботу завданням Академії наук. Новий статут Бібліотеки визначає основні напрями її діяльності в галузі обслуговування дослідницької роботи і науково-технічних розробок установ, учених і спеціалістів Академії. В цьому ж році уряд республіки задовольнив прохання ЦНБ про одержання двох безплатних ОП республіканських видань. Посилюється оперативне інформування наукових працівників про нову вітчизняну та зарубіжну літературу. З цією метою в лютому 1965 р. створюється зал виставки нових надходжень літератури з відкритим доступом до видань, представлених у книжкових вітринах. У 1966 р. введено в дію прибудову додаткового приміщення до основного книгосховища. Нові приміщення одержали зали спеціальних видів технічної літератури, картографічних видань, естампів і репродукцій. У загальному читальному залі для спеціалістів організується фонд вітчизняних

журналів відкритого доступу. Газетні фонди вперше в історії Бібліотеки були зосереджені в одному місці, в центральному будинку. Відділ одержав читальний зал на 25 місць. Створюється галузевий читальний зал соціально-економічної літератури з підсобним фондом відкритого доступу. В 1968 р. відкривається філія Бібліотеки у Ленінградському районі, призначена для обслуговування співробітників науково-дослідних інститутів Академії наук УРСР, розташованих у цьому районі, з профільним підсобним фондом у 10 тис. прим. Одночасно тут організується централізований пункт міжбібліотечного абонементу. За замовленнями читачів філії видається література з основного книгосховища Бібліотеки на термін до одного місяця.

Публікації І.С.Черненка про Бібліотеку: Книжкова перлина України // Рад. Україна.- 1966.- 24 серпня; Шість мільйонів світів // Рад. освіта.- 1966.- 17 вересня; Найбільше книгосховище // Веч. Київ.- 1967.- 16 квітня; Бібліотекознавство, бібліографія і книгознавство // Історія Академії наук Української РСР. Кн. 1.- К., 1967.- С.385-390 (спільно з Ф.К.Сараною); Мільйони світів // Наука і культура України. 1967.- К., 1967.- С.64-71; На путях п'ятидесятиліття // Библиотечно-библиогр. информация б-к АН СССР и акад. наук союзных республик.- 1967.- №4.- С.117-196; Центральна наукова бібліотека // Історія Академії наук Української РСР. Кн. 2.- К., 1967.- С.164-167; Библиотечно-библиографична класифікація в дії // Нові книги.- 1967.- № 16.- С.18-21 (спільно з О.П.Дарган); Нова суспільно-політична література // Нові книги УРСР.- 1966.- № 2.- С.17-19 (спільно з М.Я.Кагановою); [Заключительное слово по докладу на 9-м совещании директоров библиотек АН СССР и акад. наук союзных республик] // Библиотечно-библиогр. информация б-к АН СССР и акад. наук союзных республик.- 1967.- № 1.- С.88; Библиографическая работа в библиотеках академий наук союзных республик // Сов. библиогр. - 1967.- № 1.- С.7-13.

Гутянський Степан Корнійович (1916-1979), закінчив історичний факультет Житомирського державного пединституту, канд. іст. наук, ст. наук. співробітник. Директор

ЦНБ з 15.05.1969 по 14.06.1979 р.

З метою найповнішого розкриття бібліотечних фондів і створення сприятливих умов для їх максимального використання, протягом 1971-1973 рр. у Бібліотеці проведено ряд соціологічних досліджень з питань відповідності основних, галузевих і підручних фондів запитам читачів, оперативності виконання вимог, характеру відмовлень, умов роботи в читальних залах, розкладу роботи Бібліотеки, використання читачами каталогів та картотек. Каталоги приводяться у відповідність до фондів, уточнюються профілі комплектування залів і філій. З метою скорочення термінів обробки поточних надходжень застосовуються технічні засоби розмноження каталожних карток. Створюється окремий пункт запису читачів, у самостійний підрозділ виділяється пункт реєстрації відвідувань читальних залів та абонементу. У відділі фондів створюється диспетчерська служба для контролю за своєчасним виконанням читацьких вимог і причин відмовлень на літературу, на робочих ділянках книгосховища організуються картотеки для поглибленого пошуку видань. Видається путівник по Бібліотеці, випускаються буклети, організуються теле- і радіопередачі. 4 травня 1971 р. ЦНБ АН УРСР було надано статус науководослідної установи. Затверджено новий статут Бібліотеки, відповідно до якого на базі вже існуючих структурних підрозділів було створено п'ять наукових відділів: відділ теорії і методології культури, історії книги і бібліотечної справи (який в подальшому було перейменовано у відділ книгознавства), відділ науково-бібліографічної інформації, науково-методичний, відділ рукописів. У 1979 р. вийшла друком підготовлена співробітниками Бібліотеки монографія «История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР».

Бібліотекознавчі праці С.К.Гутянського: Всенародна наукова книгозбірня: Центральної науковій бібліотеці АН УРСР 50 років // Наша культура.- Варшава, 1969.- № 12.- С.4-5; Скарбниця людської думки: До 50-річчя ЦНБ АН УРСР // Укр. іст. журн.- 1969.- № 9.- С.125-129; Півстоліття служіння народові: До ювілею ЦНБ АН УРСР // Соц. культура.- 1969.- № 8.- С.38-39; Передмо-

ва // Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР: Бібліогр. покажч., 1919-1969 рр.- К., 1970.- С. I-VIII; Головна бібліотека республіки // Під прапором ленінізму.- 1972.- № 2.- С.42; Інформаційне забезпечення науки і ЦНБ АН УРСР // Вісн. АН УРСР.- 1972.- № 11.- С.54-61; Состояние текущей и ретроспективной библиографии по естественным наукам в ЦНБ и библиотечной сети Академии наук УССР / Библи.-библиогр. информация б-к АН СССР и акад. наук союз. республик.- 1972.- № 3.- С.53-61; Наукова, всенародна: Інтерв'ю // Знання та праця.- 1973.- № 11.- С.4-6; Книгообмінні зв'язки України з США // Трибуна лектора.- 1974.- № 11.- С.47-48; Состояние и вопросы организации деятельности ЦНБ АН УССР в области библиотечного обслуживания // Организация научных исследований в области библиотечного обслуживания библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик.- М., 1975.- С.25-52 (спільно з Т.В.Николаєвою); Информационный потенциал науки: (ЦНБ АН УРСР в 10-й пятилетке) // Библиотекарь.- 1977.- № 10.- С.30-32; Бібліотека Центральної наукової АН УРСР (ЦНБ АН УРСР) // Українська радянська енциклопедія.- 2-е вид.- К., 1977.- Т. 1.- С.441; Те ж.- Рос.- К., 1978.- С.462; Храм мудрості: Розповідь про ЦНБ АН УРСР // Наш друг книга.- К., 1977.- С.24-31; Бібліотеки Академії наук УРСР та інформаційне обслуговування наукових досліджень // Вісн. АН УРСР.- 1978.- №2.- С.70-77; Невичерпне джерело знань //

Гутянський С.К.

Соц. культура.- 1979.- № 4.- С.22-25; Основные тенденции использования фондов Центральной научной библиотеки АН УССР // Науч. и техн. Библиотеки СССР.- 1979.- № 9.- С.20-23; Из практики библиотечно-информационного обслуживания научных исследований в АН Украинской ССР // Информационно-библиографическая работа.- М., 1979.- Вып. 3.- С.12-19; Центральная научная библиотека // История Академии наук Украинской ССР.- К., 1979.- С.672-673; История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР.- К., 1979.- 227 с. (співавтор); Информационно-библиогр. обеспечение научно-исследовательской работы в Академии наук УССР // Библиотека и научно-технический прогресс.- К., 1980.- С.78-83. Майже десяток видань вийшли за редакцією Гутянського.

Беляєва Лілія Вікентіївна (1928 р.н.), бібліограф, закінчила філологічний факультет Львівського університету ім. І.Франка, працює в Бібліотеці з 1955 р. на різних посадах, 12 років була заступником директора установи з наукової роботи, т.в.о. директора з 15.06.1979 по вересень того ж року.

Займалася питаннями координації інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотек АН України. Очолювала редакційно-видавничу раду Бібліотеки. Керувала розробкою системи видань науково-допоміжних показників.

Укладач і редактор понад 80 друкованих бібліографічних показників.

Беляєва Л.В.

Ковалевський Борис Павлович (1922-1994), закінчив історичний факультет Дніпропетровського державного університету, Академію суспільних наук при ЦК КПРС, доктор іст. наук, проф. Директор ЦНБ з вересня 1979 по 27.08.1984 р.

Увільнений у зв'язку з обранням його професором кафедри історії КПРС Київського автомобільно-дорожного інституту.

У 1980 р. завершено багаторічну роботу по звірці каталогів з фондами Бібліотеки, списано з облікових документів близько 980 тис. прим. літератури. Описано 432 тис. книжок і журналів з ОРФ, 49,7 тис. од. рукописних матеріалів. Зі складу рукописних фондів передано в державні архіви 37 тис. непрофільних документів. Організовано систематичний прийом від бібліотек республіки карток-пропозицій про літературу, що не користується попитом, їх звірку з каталогами і відбір цінних видань для фондів Бібліотеки. Кількість читальних залів - 16. Проведено міжвідомчий семінар «Проблеми й шляхи підвищення ефективності бібліотекознавчих досліджень». Здійснено перебудову систематичних каталогів за таблицями ББК.

Друковані праці Б.П.Ковалевського про бібліотеки: Состояние и перспективы развития научно-исследовательской работы библиотек АН Украинской ССР // Проблемы развития научных исследований в области библиотековедения и библиографии.- М., 1981.- С.33-46; Библиотечно-информационное обеспечение научно-исследовательской ра-

Ковалевський Б.П.

боты в Академии наук Украинской ССР // Проблемы библиотечного и информационного обеспечения научно-исследовательских работ академией социалистических стран.- М., 1982.- С.83-89; Состояние и перспективы развития системы информационно-библиографических изданий в Академии наук Украинской ССР // Информационно-библиографическое обслуживание читателей.- М., 1982.- С.44-51; Библиотеки Академии наук Украинской ССР в межведомственной системе библиотечного и информационно-библиографического обслуживания ученых и специалистов // Проблемы библиотечного и информационно-библиографического обслуживания ученых и специалистов.- М., 1983.- С.44-53; Сокровищница знаний // Киев в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР.- К., 1984.- С.5-11. За редакцією Ковалевського вийшли: Перевод фондов и систематических каталогов библиотек НИУ АН УССР на таблицы библиотечно-библиографической классификации для научных библиотек (отделов общественных наук).- К., 1980.- 38 с.; Чачко А.С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализация.- К., 1984.- 192 с.; Вид. 2-е, 1986; Развитие общественных наук в СССР: Библиогр. указ. 1967-1979 гг.- К., 1982.- 567 с.; Советская литература по истории древнего Киева, 1918-1983.- К., 1984.- 211 с.

Шимченко Федір Захарович (1922-1989), закінчив філологічний факультет Київського педінституту, працював у Бібліотеці з 1947 по 1987 р. на різних посадах, з 1970 понад 15 років був заступником директора Бібліотеки. В.о. директора установи з 28.08.1984 до 5.08.1985 р.

Висококваліфікований спеціаліст, член Комісії з координації науково-дослідної та науково-методичної роботи Бібліотечної Ради з природничих наук АН СРСР (Москва), заступник голови Міжвідомчої експертної ради з контролю за використанням видань УРСР з метою міжнародного обміну. Очолював НДР в Бібліотеці, відповідальний виконавець теми всесоюзного дослідження «Взаємодія органів науково-технічної інформації та бібліотек у інформаційному забезпеченні НДР в АН СРСР і академіях наук союзних республік». Заслужений працівник культури Українсь-

Шимченко Ф.З.

кої РСР, нагороджений знаком «За відмінну роботу» Міністерства культури СРСР. За час його керівництва установою збільшився обсяг робіт з відбору дублетних, непрофільних, застарілих за змістом видань і передачі їх до галузевих депозитаріїв і ОРФ, що сприяло якісному покращенню фонду, звільненню площі для розміщення нової літератури. Брав участь у розробці технічного завдання на проектування нового будинку ЦНБ у плані саме бібліотечних вимог до споруди.

Автор і редактор двох десятків бібліотечознавчих праць.

Сенченко Микола Іванович (1945 р.н.), закінчив Харківський інститут радіоелектроніки, кандидат, згодом доктор техн. наук, проф. Директор ЦНБ з 5.08.1985 до 15.07.1992 р.

За директорства М.І.Сенченка було введено в експлуатацію нову 27-ми поверхову споруду Бібліотеки на просп. 40-річчя Жовтня, 3, що дало можливість розгорнути бібліотечну роботу на новому якісному рівні обслуговування, ввести прогресивні технології.

Важливим фактом поліпшення організації фондів Бібліотеки за час керівництва установою М.І.Сенченком було проведення (із залученням співробітників усіх підрозділів) обробки та обліку понад 200 тисячного масиву неопублікованих раніше колекцій філії №1.

Були розпочаті дослідження з розробки автоматизації, удосконалення інформаційних технологій у бібліотечних мережах. Їх з 1987 р. проводить створений за ініціативою Сенченка відділ автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів. Посилилася розробка актуальних проблем бібліотечознавства,

Сенченко М.І.

бібліографознавства і книгознавства. Визнанням значущості робіт, що здійснювалися в Бібліотеці, стало надання їй у 1989 р. статусу науково-дослідного інституту Академії наук I категорії.

Під науковим керівництвом Сенченка Бібліотекою за аналогічною програмою «Пам'ять світу» було сформовано проект програми «Документальна пам'ять України». Основні положення його знайшли розвиток у подальших дослідженнях Бібліотеки.

Під час керівництва Сенченка відбулася подія, визначна для всієї бібліотечної галузі України: Бібліотека стала ініціатором та організатором проведення Надзвичайного з'їзду бібліотекарів України (листопад 1991 р.). З'їзд дав оцінку стану бібліотечної справи країни, порушив найгостріші для її розбудови питання, накреслив заходи для подолання кризи.

Перелік наукових праць М.І.Сенченка подано в бібліографічному покажчику «Николай Иванович Сенченко», К., 1990.

Онищенко Олександр Семенович (1933 р.н.). Закінчив історико-філософський факультет Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка (1956) та аспірантуру Інституту філософії АН України (1962). Доктор філософських наук (1976), професор (1977), Заслужений діяч науки Української РСР (1983), 1985, академік НАН України - 1997 р.

Спеціалізується в галузі філософії та історії культури, соціології, інформатики, бібліотечознавства, книгознавства, бібліографознавства. Опублікував з цих проблем близько 200 праць.

О.С.Онищенко - заступник ака-

Онищенко О.С.

демیکا-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України, заступник голови Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, Українського комітету славістів, Української національної Пагоушської групи, Наукової ради НАН України з проблем русистики, Комісії НАН України по розробці наукової спадщини академіка В.І.Вернадського, голова Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академії наук-членів Міжнародної асоціації академії наук, член бюро Бібліотечної асоціації Євразії, президент Асоціації бібліотек України, головний редактор журналу «Бібліотечний вісник», член редколегій журналів «Київська старовина» та «Джерело», голова Спеціалізованої вченої ради Д.26.165.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) історичних наук у Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського, перший віцепрезидент Української академії політичних наук.

З часу роботи у НБУВ Онищенко особливу увагу приділяє розробці і реалізації концептуальних питань розвитку Бібліотеки як триединого бібліотечно-бібліографічного, науково-дослідного і культурно-просвітницького центру, посилення ролі Бібліотеки в науково-інформаційному забезпеченні науки, освіти, культури, управління, підвищення спеціального статусу професії бібліотекаря до рівня науково-інформаційного працівника.

Надія Стрішенець,

к.і.н., заввідділом НБУВ

Степан Постернак

Простежити історію Національної бібліотеки України через відтворення постатей її директорів - далеко не єдиний, але, безперечно, цікавий шлях дослідження. Рівень розвитку Бібліотеки визначався не лише оточуючими умовами чи пануючою владою, а залежав і від масштабу особистості, що стояла на чолі.

Степан Постернак належить до найяскравіших постатей керівників НБУВ. Дослідженню його біографії, внеску до українського бібліотекознавства присвячена ця стаття.

його наступник, Юрій Олексійович Іванов-Меженко, через рік - 7 вересня (25 серпня) 1920 р. [2]. Після звільнення Ю.Меженка (20 березня 1922 р.) з посади голови Ради бібліотекарів ТК (24 березня) ухвалив рішення, за яким голова ТК (обов'язки якого на той час виконував В.О.Кордт) ставав одночасно й головою Ради бібліотекарів [3]. Ця зміна Інструкції Комітету була затверджена Спільним зібранням Академії наук 27 березня.

Відразу після цих подій, 28 березня 1922 р., до ТК комітету було обрано С.П.Постернака [4]. Обшир завдань та обсяг роботи зі створення книгозбірні потребували повсякчасної копіткої управлінської роботи, якої В.О.Кордт, не працюючи постійно в Бібліотеці, забезпечити не міг. Тому незабаром (19 травня 1922 р.) Комітет ухвалив рішення «просити С.Постернака бути в Раді бібліотекарів і завідувати бібліотекою» [5]. За діючою інструкцією, Рада сама обирала голову. Тому перше ж засідання Ради, на якому Постернак головував, заявивши, що йому «доручено Комітетом вести провід в Раді бібліотекарів» [6], починається з його сумнівів щодо відповідності цього рішення діючим інструкціям. Він відразу повідомив, що ознайомившись з інструкцією, прийшов до переконання, що його призначено з

порушенням прав Ради, яка сама має обирати собі голову. Ці ж свої сумніви він довів і до відомого Комітету. Тому на черговому його засіданні 30 травня 1922 р. А.Кримський вніс деяку ясність, пояснивши, що згідно з внесеною до Інструкції Комітету зміною, «голова Комітету є рівночасно і головою Ради бібліотекарів» [7], а на заступника голови Комітет обирає одного зі своїх членів або когось зі старших бібліотекарів. Таким чином, Постернак був заступником голови Комітету, обов'язки якого на той час, як зазначалося, виконував В.Кордт, але фактично він, а не голова Комітету, очолював Раду бібліотекарів, головував на її засіданнях, безпосередньо керував усією працею в Бібліотеці.

Посада ж його ще близько року так і не була визначеною. В протоколі засідань Ради від 8 вересня 1922 р. С.Постернак названий «завідуючим бібліотекою» [8]. Те ж саме - в протоколах №89 Ради від 1 грудня 1922 р., №107 від 23 березня 1923 р. І в той же час в останньому з названих документів і в багатьох інших він іменується «заступником голови Ради бібліотекарів». Зрештою, навесні 1923 р. Комітет подав на розгляд Спільного зібрання Академії наук Статут Всенародної бібліотеки України, який передбачав посаду «директора» Бібліотеки. 23 березня

Степан Пилипович Постернак був першим керівником Всенародної (Національної) бібліотеки, чия посада іменувалася саме як «директор», адже введена вона була далеко не відразу.

До 1923 р. на чолі Бібліотеки стояв Тимчасовий комітет (ТК) для заснування Національної бібліотеки, а функції безпосереднього керівника виконував голова Ради бібліотекарів. Перший голова Ради бібліотекарів, Євген Олександрович Кивлицький, був обраний 12 вересня (30 серпня) 1919 р. [1], а

1923 р. Спільне зібрання затвердило Статут та обрало директором Бібліотеки С.Постернака.

Кілька десятиліть ім'я Степана Пилиповича Постернака було фактично під забороною, адже про його діяльність не йшлося навіть у спеціальних вузівських курсах з історії чи організації бібліотечної справи. В коротенькій біографічній довідці в «Енциклопедії українознавства» нез'ясованими лишаються навіть роки життя. Рік народження поданий невірною, а рік смерті не вказаний. Натомість слова: «Репресований на початку 1930-их років, дальша доля невідома» [9].

Тому передусім звернемося до відтворення його біографії, водночас торкаючись діяльності на посаді директора ВБУ. Відобразити перебіг життя С.Постернака частково допомогли матеріали Інституту рукопису НБ України імені В.Вернадського (Ф.52: Архів С.П.Постернака), зокрема його листування. І все ж основним джерелом стали такі, позначені трагізмом документи, як особисті свідчення Постернака слідчим органам під час двох арештів (у 1929 та 1937 рр.), що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ф.263, оп.1, спр.42662 та 58634 фп). Майже всі вони написані його власною рукою, гарним каліграфічним почерком, особливо докладно стосовно розвитку світогляду (адже напрям думок найбільше цікавив карні органи), з притаманною йому логікою та ясністю викладу.

23 жовтня 1929 р. С.Постернак заповнив перший бланк протоколу допиту [10], в якому знаходимо деякі подробиці його біографії, зокрема ту цікаву деталь, що зростав він, як і обидва попередні керівники Всеукраїнської (Національної) бібліотеки О.Кишлицький [11] та Ю.Меженко [12] на Чернігівщині. Народився 27 квітня 1885 р. [13] в с. Степанівка Ніжинської округи. Сама назва села свідчить, що в ньому мали народжуватися лише Степани. В анкетах С.Постернак вказував: «з селян», і тут же додавав, що батько його був дяком. Тому, можливо, й зміг дати освіту синам - спочатку Олександрові, який працював учителем у Маріуполі, а потім уже старший (на 16 років) брат допоміг одержати освіту й молодшому. Принаймні в листі до своєї дружини Софії Савівни Со-

лохненко Постернак писав: «Одно для мене ясно: мене витяг із села й дав змогу вчитися брат. Тепер мій моральний обов'язок - допомогти вчитися його дітям» [14].

У 1905 р. Степан вступив на I курс Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька, де витав дух Гоголя і де було виховано багатьох талановитих людей. Уже на першому курсі активно ввійшов у політичне та громадське життя, брав участь у подіях 1905 р. і навіть був заарештований жандармським управлінням у 1906. Відсидівши кілька місяців у Ніжинській в'язниці, був звільнений за амністією.

В Інституті рукопису НБ України імені В.І.Вернадського [15] зберігається виписка із загальної відомості оцінок студента Ніжинського інституту Постернакова С. [16] за 1907-1908 академічний рік. Студент Постернаков опановував предмети: філософію (5), російську історію (5), нову історію (4), латинську, грецьку мови (4), педагогіку (5), богословіє (4) та ін. Провчившись три роки, Степан вирішує перевестись до Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту. В серпні 1908 р. він був переведений до тодішньої столиці Російської імперії, однак не на 4-й, а знову на 3-й курс. 23 лютого 1909 р., провчившись семестр, Степан писав з цього приводу до товариша в Ніжин, що, либонь, не зовсім докладно обдумав своє переведення: «Я думав так: поеду в Петербург, целый год буду писать работу*, лекции посещать не буду, а перед экзаменами за месяц займусь институтскими курсами. Оказалось же, что я обязан посещать все лекции, даже по тем курсам, которые слушал в Нежине» [17].

А ще Степан важко звикав до чужого міста. Ностальгічним настроєм перейнятий лист товаришам, написаний перед Великоднем, напередодні закінчення першого академічного року навчання в Петербурзі: «Так би й полинув у Ніжин хоч на хвилину, хоч на годину, аби мені крила! ...І хотілося б чогось рідного, свого, звиклого, теплого ...а Петербург ...такий чужий ...холодний ...непривітний, не свій... далекий, туманний, мокрий. І люде чужі, і все чуже, і я чужий» [18]. І все ж

* Очевидно, малася на увазі дипломна робота, тему якої («історичний матеріалізм») було обрано ще в Ніжині.

столиця з її потужним науковим і культурним потенціалом сприяла розвиткові особистості, додавала віри у власні сили. В архіві Постернака є і такий лист: «Да, я счастлив, счастлив бесконечно! Не было до сих пор в моей жизни такого момента, какой переживаю теперь; не было высшего подъема сил, не было большей веры в себя, большего постоянства настроения, чем теперь! Я чувствую себя совершенно другим, чем был в Нежине» [19].

Прослухавши 3-й курс і склавши в травні 1909 р. перевідні іспити по двох відділеннях (словесному й історико-географічному), Постернак був переведений на 4-й курс. Про це свідчить і його лист від 21 червня 1909 р. до Зіни Андріївни [прізвище невідоме. - Н.С.], де йдеться про те, що 6 червня він витримав останній іспит і виїхав із Петербурга [20].

Є документ про навчання Степана на 4-му курсі. У посвідченні, виданому йому 9 вересня 1910 р., зазначено: «...На IV курсе также слушал все положенные по плану предметы по словесному и историко-географическому отделению, посещал уроки наставников-руководителей в состоящей при институте гимназии, давал пробные уроки по русскому и латинскому языкам, истории и географии. В марте сего 1910 года выбыл из Института по прошению» [21]. З документа незрозуміло, чому Постернак залишив інститут. Невдовзі (29 квітня 1910 р.) в одному з листів він писав: «...В следующем году [мається на увазі навчальний рік. - Н.С.] я поступаю в университет. Пока буду жить в Петербурге» [22]. В анкеті допиту (23 жовтня 1929 р.) Степан Пилипович вказує таку причину: «...Був звільнений міністром Шварцем у 1909 чи 1910 році за головування на сходці, вступив до Ленінградського університету, який і закінчив у 1911 р.» (ЦДАГОУ, спр.42662, с.5). Так це було чи ні, але Постернак залишає Історико-філологічний інститут і відвідує лекції в університеті. Щоб навчатися там, змушений був працювати: «...Я устроился хорошо: состою теперь преподавателем русского и латинского языка на частных подготовительных курсах. ...Выдет в месяц рублей 60. Как раз хватит и на прожитье и на плату в университет на второе полугодие» [23]. Після закінчення університету, за свідченням Постер-

нака, вже згадуваний міністр освіти «Шварц заборонив таємним циркуляром допускати мене до праці в школах МНО, і я міг працювати тільки по комерційних школах в Умані (1911), у Тихорецьку (1912-1914), в Таганрозі (1914-1917)» (ЦДАГОУ, спр.42662, с.5).

В Умані Постернак затримався недовго. У Тихорецьку ж він уперше прилучається до бібліотечної справи, працює в бібліотеці. Але незабаром виїздить і звідти. У листі від 12 грудня 1913 р. до майбутньої дружини Софії Солохненко причиною звільнення з Тихорецької школи Постернак назвав конфлікт з директором та його дружиною. Хоч, радше, його невдоволення викликала невідповідність власного внутрішнього розвитку й духовних прагнень тим можливостям, які могла запропонувати комерційна школа Тихорецька, сама назва якого свідчила про тихе життя його мешканців. «Хочеться іноді кинути геть усе чисто і знову з головою увійти в усякі шукання, течії, напрями, політичні, соціальні, літературні, філософські, наукові і т.п. ...З другого боку, почуваш в собі якісь сили, які не використовуються в педагогічній діяльності, яким там нема місця», - писав С. Постернак наприкінці 1913 р. [24].

З осені 1914 р. Степан Пилипович уже в Таганрозі. Ця географія його призначень була, очевидно, пов'язана з тим, що неподалік, у Маріуполі, жив і працював його брат Олександр. У Таганрозі майбутній директор ВБУ був залучений до реорганізації роботи міської бібліотеки. У листі до знайомих у Тихорецьк Постернак писав: «Городская Дума, недовольная постановкой библиотечного дела в городской библиотеке, выбрала исполнительную комиссию для заведования городской общественной библиотекой им.Чехова. Комиссия пригласила в качестве сведущего лица меня, и вот теперь строчу доклад о реорганизации библиотеки, изучаю еще раз теорию библиотечного дела, и составляю проект демократизации библиотеки, приближения ее к населению. Прошлогодня работа в Тихорецкой библиотеке не пропала даром» [25].

Звичайно, Таганрог мало чим відрізнявся від Тихорецька. Праця вчителем російської мови та історії,

доповнювана читанням лекцій, не приносила втіхи. Невдоволений, морально пригнічений, Постернак у листах скаржить на внутрішній стан, негаразди зі здоров'ям, учнями. Про останніх було написано, можливо, під впливом якогось епізоду, адже спілкування з ним бажали навіть колишні учні і писали йому так часто, що цим зацікавилася жандармерія: чи нема тут чогось недозволеного [26]. І все ж, прагнучи більшого, але оточений переважно сірістю, Постернак написав: «Мертвіє і засихає душа» [27].

Лютнева революція принесла надію на зміни, але викликала і супречливі почуття, цікаві своєю актуальністю: «І вітаю і боюся. Боюся: занадто великий крок ми зробили, а я ж знаю, що не може вчорашній раб стати враздісно вільною людиною. Боюся нової масової психології «вільної» людини» [28].

З початку березня Постернак щодня виступає на мітингах, входить до загальноміського розпорядчого комітету, «а сьогодні ще вибрали проти моєї волі і бажання в Совет Рабочих Депутатов», - писав він у ті дні [29]. Одночасно увійшов до складу української таганрозької громади, адже завжди пам'ятав, що він українець. Цікаво відзначити, що, вихований в умовах тотальної русифікації, працюючи в Росії, листи майбутній дружині до Києва він писав українською мовою, хоча в дореволюційному Києві українською мовою послуговувалася лише незначна частина української інтелігенції. У листі до своєї російської знайомої, написаному, до речі, задовго до революції, в 1910 р., Постернак зауважував: «...Перечитал написанное письмо. Оказалось, что я бессознательно написал его на украинском языке (так как привык в письмах писать только украинским языком)» [30]. Пізніше його драмою, як і багатьох інших українських інтелігентів (найяскравіший приклад М.Хвильовий) стане намагання поєднати націоналізм і марксизм.

Ледве дочекавшись літніх канікул, Степан Пилипович поїхав до Києва. Тут, прослухавши короткі курси для лекторів, ціле літо читав курс лекцій з історії України та про українське національне питання на вчительських курсах, організованих Товариством шкільної освіти по

різних містах республіки. Повернувшись з початком навчального року до Таганрога, С.Постернак прожив там лише три місяці. У грудні 1917 р. він остаточно переїхав до Києва, що стала столицею Української Народної Республіки. Працював в установах, близьких до фаху: в складі комісаріату по справах Київської шкільної округи; трохи згодом - у київському губернському комісаріаті по народній освіті та в Міністерстві народної освіти (головою відділу учительських шкіл та видавництва). За власним свідченням С.Постернака (ЦДАГОУ, спр.42662, с.5-6), у 1919 р. (в другий період радянської влади) працював спочатку як головний консультант шкільного відділу Наркомосу, київським губернським комісаром освіти, а по ліквідації останньої посади - у Всевидаті; одночасно працював у Книгоспілці та учительській семінарії. За поляків працював в учительській семінарії, в Книгоспілці, був вибраний учительською спілкою комісаром по народній освіті Київщини. Зі встановленням радянської влади працював лектором в учительській семінарії, в авіаційній школі в Києві, в київському та черкаському Інститутах народної освіти, редактором в Книгоспілці, Вукоспілці та Державному видавництві України.

У 1920 р. виходить його книга «Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр.» (К.: Вид. тов-во «Друкар», 1920. - 127 с.). Ця праця мало відома нині. Доводилося навіть зустрічати твердження, що історія освіти років революції зовсім невивчене явище. Тимчасом матеріали, зібрані й узагальнені Постернаком, дають уявлення про цей період, розкривають національний характер освітнього руху. Прискіпливо відтворено політику кожної пануючої влади в галузі народної освіти. Книга цінна тим, що написана вслід і навіть паралельно до подій, тобто на основі власних спостережень, участі в подіях; на матеріалах, які здебільшого вже втрачені. Закономірно, що Постернакові було доручено очолити секцію з історії освіти в Україні при Педагогічній комісії Всеукраїнської Академії наук. У його архіві збереглися протоколи засідань секції від 12 вересня по 27 жовтня 1921 р. (№1-8 і частково №12 - без дати)

[31]. Співробітниками її, крім Постернака, були М.І.Крупський та О.К.Дорошкевич, який невдовзі вийшов зі складу секції. Було накреслено план збирання матеріалів з історії освіти в роки революції, починаючи з березня 1917 р., визначено до яких осіб, установ звертатися за ними. Вирішено було вести поточну хроніку, стежачи за останніми часописами.

Того ж, 1921 року, Степан Пилипович стає ученим секретарем Комісії енциклопедичного словника. Саме це місце роботи Постернак називає останнім перед його приходом до Всенародної бібліотеки [32]. До речі, на прохання Управи Академії «не відмовити переховувати в приміщенні бібліотеки картки, що їх було складено співробітниками Комісії Енциклопедичного словника під керуванням С.П.Постернака» [33], до ВБУ були передані й матеріали, напрацьовані Комісією.

24 березня 1922 р. прізвище Постернака вперше з'являється в протоколах Комітету для заснування Національної бібліотеки: «Комітет пропонує, по пропозиції Кримського, на звільнену після Іванова-Меженка посаду 6-го члена Комітету Степана Пилиповича Постернака. Постановили: Призначити вибори Постернака на вівторок 28 березня» [34]. Таким чином, 28 березня 1922 р. С. Постернак одностайно був обраний на посаду члена Тимчасового комітету [35]. А невдовзі, про що вже йшлося, очолив Всенародну бібліотеку. Ця робота стала для нього головною, тут він зміг реалізувати свої можливості, які на попередніх посадах залишалися незапитаними.

Великі завдання і не менший обсяг роботи чекали на Постернака. Про його фундаментальний підхід до справи свідчить книга «Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві» (К., 1923), яку він підготував відразу після приходу до Бібліотеки і де проаналізував усі напрями роботи: впорядкування та використання книжкового фонду, матеріальне становище, штати, управління Бібліотекою і т.ін. Постернак намагався систематизувати і з'ясувати все передусім для себе, щоб виробити план подальшої роботи. Зрозуміло, що час був нелегкий. Далеко не всі керівники з нової влади досягли все

значення створення такої книгозбірні. Різко, порівняно з 1918-1919 рр., було зменшено асигнування на Бібліотеку. «...З половини 1921 р. бібліотека зовсім перестала одержувати будь-які кошти й до кінця січня 1922 р. не мала нічого» [36]. У січні-лютому було одержано мінімум і лише на утримання персоналу. Протягом 1922 р. бібліотека не купила жодної книжки через брак на це коштів. Попередник С.Постернака - Ю.Меженко - не без іронії навіть у такому офіційному документі, як «Звіт про роботу Бібліотеки за 1921 р.» писав: «Господарче життя бібліотеки практично не існувало. За весь 1921 р. було видано на господарчі витрати менше 5 млн. крб., включаючи сюди і перевозку багатотисячних бібліотек з провінцій до Києва. Доводилось все господарство будувати по принципу Охримової свити, латаючи вікна склом із шаф, ставлячи замки на зовнішніх дверях, вийнявши їх із внутрішніх дверей тощо» [37]. Проводилося невпинне скорочення штатів, набраних за попередні роки [38]. Систематично спізнивалася зарплата. Становище ускладнювалося ще й змінами підпорядкування Бібліотеки - аж до Головполітосвіти.

Тяжким залишався побут. Директорові ВБУ, як і більшості співробітників, доводилося вибиратися зі злигоднів різними засобами. «...Одною службою не проживеш і тижня на місяць, - писав він до родичів у рідне село, - отже, доводиться одразу на кількох службах працювати на день 15-16 годин зранку і до 4-5 години ночі щодня. ...Доводиться літом і городиною займатись. Я вже третій рік саджаю городину. <...> Та ми гуртом кілька душ заарендували разом з городом ще й садок» [39].

Намагаючись нині проаналізувати внесок С. П. Постернака в становлення Всенародної бібліотеки й українського бібліотекознавства та бібліографії загалом, стикаєшся з тим, що іноді досить складно буває відділити власну діяльність Степана Пилиповича від діяльності його талановитих співробітників і однодумців: В.Іваницького, В.Козловського, М.Сагарди, М.Ясинського, Д.Балики, Ф.Максименка, Г.Житецького, С.Маслова. Дехто з них прийшов ще при Меженкові, інші були запрошені Постернаком. Без-

перечно одне - лише талановитий керівник міг зібрати навколо себе таке гроно блискучих імен. Зрештою, здебільшого від директора залежить впровадження ініціатив своїх співробітників, магістральна лінія розвитку Бібліотеки. Тому гадаю, що в досягненнях ВБУ в 20-ті роки в галузі теорії бібліотекознавства й бібліографознавства, формуванні фондів, каталогізації, організації роботи Бібліотеки чільне місце належить її директоріві.

Основа кожної бібліотеки - її фонди. Постернакові довелося вирішити кілька принципових проблем, пов'язаних з їх організацією. Адже до Бібліотеки, у зв'язку з закриттям багатьох установ, від'їздом власників великих книгозбірень за кордон, експропріаціями тощо, надходила небачена кількість книжок, які за існуючого штату немислимо було навіть розібрати, не те, що обробити. Тому насамперед перед Постернаком постало завдання - якомога скоріше зробити доступними для читача поклади літератури, поступившись повнотою обробки. «Це тимчасове скорочення робіт, - вважав Постернак, - значно прискорить упорядкування бібліотеки «начорно» [40]. Справа в тому, що обробка, запроваджена Меженком, була дуже ґрунтовною, спрямованою на максимальне розкриття фонду та різнобічне його використання; орієнтованою на перспективу. На кожну книжку складалося по 5, а для відділу Усгаїніса - по 6 карток і таким чином одночасно було розпочато підготовку п'яти, а для україніки - шести каталогів. Якщо додати картку-чернетку, інвентарну та ревізійну книги, то виходило 8 чи 9 записів, через які проходила кожна книжка [41]. Постернак вирішив тимчасово робити тільки два-три записи на картки: одну чернетку й одну-дві білові. З чернеток укладався топографічний каталог, який тимчасово заступав інвентарну й ревізійну книги. Всі інші етапи обробки - інвентаризацію, індексацію, тиражування карток - було відкладено до того періоду, коли Бібліотека матиме кращі матеріальні умови та більший штат [42]. З другої половини 1922 р. було розпочато масове сортування та розподіл за відділами всіх нерозібраних фондів. Невідомо, чи такого підходу (який мав, звичайно, і свої

недоліки) дотримувалися лише на перших порах чи протягом усіх 20-х років, але зрозуміло, що лише більш чи менш скорочена обробка дозволила за кілька років закаталогізувати сотні тисяч одиниць. На початок 1929 р. (при загальному фонді 1,8-1,9 млн.од.) цифра описаних для каталогів книг та журналів становила - 1 млн. 130 тис. од.; розібраних і розставлених, але не описаних - 327 тис. од. [43].

Намагаючися знайти оптимальний шлях книги в процесі обробки, зберігання та використання, С.Постернак виношував ідею функціональних відділів. Остаточно схвалена вона була в 1929 р. Про те, як ретельно обмірковував директор ВБУ цей задум, свідчить загальний зошит, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки, де записано кожне висловлювання співробітників при обговоренні цього питання, а поряд - його зауваження при пізнішому аналізі. До того часу кожен з відділів фондотримачів (загальний, Усгаїніса, періодика тощо) самостійно опрацьовував, зберігав і використовував літературу. Після структурної реорганізації утворився відділ комплектування (куди відійшли й так звані комори несорттованих книжок, над якими раніше працювала вся Бібліотека) та відділ опрацювання, де реєструвалася, проходила обробку література цих відділів - фондотримачів. Книгосховища, котрі існували як частини кожного з чотирьох основних відділів Бібліотеки (загального, періодики, університетського, Усгаїніса) було перетворено на один відділ. Цілу низку функцій: комплектування, обробку, обслуговування, зберігання фонду одного з головних відділів Бібліотеки - Усгаїніса - було передано іншим відділам за функціональною ознакою. А відділу Усгаїніса зобов'язано було поглибити роботу в галузі наукової бібліографії, зокрема працювати над створенням Українського бібліографічного репертуару.

Каталогізаторів не задовольняли існуючі правила опису творів друку, їх варіативність, нестабільність. Дискусійним залишалося питання колективного автора. Під керівництвом С.Постернака було створено Каталогіграфічну комісію, яка поставила за мету вироблення української каталогіграфічної

інструкції, тобто єдиних, уніфікованих, обов'язкових для дотримання всіма бібліотекарями правил опису.

При Постернакові організаційно оформилася наукова робота ВБУ. Практика ставила безліч питань. Розвиток вітчизняного бібліотекознавства не встигав за її потребами. Провідні фахівці Бібліотеки поєднували теоретичні розробки з рішенням щоденних практичних завдань. 23 червня 1925 р. на засіданні Ради ВБУ С.Постернак виступив з доповіддю про оформлення науково-дослідної праці та проект організації Науково-дослідного інституту бібліотекознавства ВБУ. Ухвалили: «Оформити наукову роботу ВБУ шляхом утворення в її складі, як одного з її відділів, окремої інституції для наукових дослідів в галузі бібліотекознавства з назвою: Науково-дослідний інститут бібліотекознавства ВБУ» [44]. Підготовлено було й «Проект організації науково-дослідного інституту бібліотекознавства ВБУ» [45]. Президія Укрнауки, не погодившись з цим проектом, 17 липня 1926 р. вирішила: «Слухали: 12. Про науково-дослідний інститут бібліотекознавства при ВБУ; т. Дубровський. Ухвалили: Роз'яснити ВБУ, що організація Інституту бібліотекознавства відклоняється, а для ведення наукової роботи при ВБУ організувати Комісію» [46]. 2 листопада 1926 р. на Раді ВБУ було розглянуто цю постанову: «Слухали: IX. Постанову Президії Укрнауки про те, що для наукових досліджень у ВБУ належить мати не інститут, а комісію. Ухвалили: надалі науково-дослідний інститут називати «Науково-дослідча комісія бібліотекознавства й бібліографії» [47]. Очолив Комісію Постернак.

З метою підготовки молодих науковців, пов'язаних з бібліотечною практикою, з 1926/27 навчального року у ВБУ під керівництвом Постернака було утворено аспірантуру (на основі «Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства» [48]). Важливим засобом поєднання навчання з практикою стало викладання всіх фахових дисциплін в аспірантурі провідними фахівцями Бібліотеки. Так, історію, теорію та методологію бібліографії, європейську бібліографію викладав М.Сагарда, російську та українську бібліогра-

фію - М.Ясинський, загальне бібліотекознавство - В.Іваницький, бібліотечну техніку - В.Козловський, книгокористування - Д.Балика. Степан Пилипович дбав про підготовку рядових бібліотекарів. Для цього було організовано при ВБУ річні курси підготовки бібліотекарів [див. 49].

На розвиток теорії й практики бібліотекознавства та бібліографії позитивно вплинув і створений у ВБУ «Журнал бібліотекознавства та бібліографії», редакційну колегію якого очолював Степан Пилипович. Це видання високого фахового рівня. Якщо відомі в ті роки «Бібліологічні вісті» Українського наукового інституту книгознавства мали більш виражене книгознавче спрямування, то журнал ВБУ був саме бібліотекознавчим та бібліографознавчим виданням. На відміну від пізніших українських спеціальних видань, він не збивався на часто несподівані у фаховому журналі побічні публікації, а провадив чітку лінію висвітлення й обговорення важливих проблем бібліотекознавства та бібліографії. У ньому постійно відстежувалася й анутовалася фахова література різними мовами, подавалися рецензії не на випадкові видання, а на найпомітніші в галузі бібліотекознавства.

Не може не привернути увагу позиція С.Постернака щодо подвійного статусу ВБУ - як Всенародної (Національної) бібліотеки і головної бібліотеки Академії наук. Адже деяке протиріччя, закладене в ті роки, актуальне й досі. У його доповіді з нагоди четвертої річниці Бібліотеки (жовтень 1922 р.) читаємо: «ВБУ знаходиться у Києві, при Всеукраїнській Академії наук, але існує цілком самостійно, має свій окремий уряд і свій окремий бюджет. Вона є бібліотека не Академії наук, а самостійна Всенародна бібліотека України при Академії наук з широкими завданнями стати великою бібліотекою всесвітнього типу...» [50].

Дещо менш категоричними щодо взаємовідносин з Академією наук стали його погляди згодом, коли на адресу ВБУ почастішали нарікання, що вона не виконує функції бібліотеки УАН, і що УАН повинна утворити свою окрему фундаментальну наукову бібліотеку. І все ж Постернак продовжує розглядати її як Національну. 24 січня 1927 р.

Постернак змушений був навіть подати доповідну записку Спільному зібранню Академії наук. Наводимо її якомога повніше: «... З часу свого прилучення до УАН і навіть з самого свого заснування ВБУ мала й має два основні завдання - бути фундаментальною бібліотекою УАН і Національною бібліотекою України. Перше кардинальне питання - чи не протирічать одне одному ці два завдання, чи не перешкоджають Всенародній бібліотеці функції Національної бібліотеки України виконувати функцію фундаментальної бібліотеки Академії наук... Рада ВБУ вважає, що функції Національної бібліотеки не тільки не перешкоджають, а навпаки - допоможуть Всенародній бібліотеці якнайшвидше стати справжньою основною книжковою базою для наукової роботи УАН. Справді. Як Національна бібліотека ВБУ має три основні функції: 1. Суто національну функцію (зібрати в собі всю літературу, потрібну для вивчення України і української культури). 2. Науково-універсальну функції (бути головною науковою бібліотекою України, а для того зібрати якнайповнішу літературу відповідно до науково-дослідних потреб України). 3. Науково-дослідчу функцію в галузі бібліотекознавства та бібліографії, зокрема в справі української національної бібліографії, зводного каталогу бібліотек України, національної бібліографічної інструкції і т.ін. Виконання Всенародною бібліотекою цих основних трьох функцій Національної бібліотеки не тільки не пошкодить УАН, а якраз навпаки: чим повніше, чим швидше і краще виконає ВБУ кожну з цих трьох функцій, тим повніше і краще вона обслужить УАН...» [51].

Спільне зібрання у своїй резолюції приєдналося до доповіді директора ВБУ. Ще однією ілюстрацією того, що Постернак сприймав Бібліотеку, як і її засновники, саме як Національну, є його намагання повернути цю назву.

11 листопада 1927 р. на засіданні Ради ВБУ слухали питання про назву бібліотеки: «З огляду на те, що теперішню назву ВБУ різні установи і особи переплутують, що залежить від штучності самої назви, порушити перед Спільним зібранням УАН клопотання про зміну в назві слова «Всенародна» на «На-

ціональна» [52]. І хоч це вже не було зроблено, промовистою є сама спроба.

В ув'язненні, яке, безперечно, не спонукало до об'єктивності, адже під арештом перебували С.Єфремов та інші діячі Академії наук, Постернак зауважував: «Всенародна Бібліотека України, якою я керував 8 років, жила своїм цілком окремим од ВУАН життям, в окремих будинках, мала свій окремий самостійний бюджет, своє окреме управління - Раду, свій окремий статут, і з ВУАН, власне, ні фактично, ні юридично не була зв'язана» (ЦДАГОУ, спр.42662, с.208). І все ж це також якоюсь мірою характеризує погляди Постернака на Бібліотеку. Саме його переконання, що ВБУ за типом є Національною бібліотекою, спрямувало колектив на виконання фундаментальних завдань: формування фонду українського друку та літератури про Україну; ведення науково-дослідної праці у галузі бібліотекознавства і бібліографії в масштабах України (створення національного бібліографічного репертуару, зведеного каталогу, національної каталографічної інструкції тощо).

Багато сил відбирала і добудова окремого приміщення Бібліотеки, що раніше призначалося для університету. Постернак і любив свою роботу, і скаржився, що, окрім праці, не має ніякого життя: «...Моя адміністративна робота в Бібліотеці відбирає в мене весь час, по 12 годин на добу, що я не можу працювати науково, що стоячи біля мільйона книжок, сам не маю змоги читати» (ЦДАГОУ, спр.42662, с.234).

Готувалося відзначення 10-ї річниці ВБУ. 10 липня 1928 р. С.Постернак доповідав на Колегії Наркомосу УСРР з приводу цієї дати. Було відзначено, що ВБУ виросла в культурний осередок величезного значення, що за своїми масштабами вона дорівнює найбільшим європейським національним бібліотекам. Святкування річниці було перенесене до закінчення нового будинку Бібліотеки. Але вже наприкінці цього року в пресі з'являється низка статей, де висловлюються різкі звинувачення на адресу ВБУ та її директора. У них ішлося про те, що під дахом ВБУ зібралися богослови й петлюрівці, що від радянського читача свідомо приховуються і не розбираються стоси книжок.

На початку 1929 р. С.Постернак виступив зі статтею «Ще про роботу Всенародної бібліотеки України при Всеукраїнській Академії наук» [53]. Це була відповідь на фейлетон «Хто винен» («Пролетарська правда» за 30 грудня 1928 р.). Він був уже другим за короткий час. Пояснення з приводу першого «Великі хиби у Всенародній бібліотеці України» Постернак подав у цій же газеті 20 грудня 1928 р. Йому доводиться виправдовуватись і за штати, що на решті зросли, і за те, що Бібліотека провадить наукову теоретичну роботу, і за використання коштів, і за книжкових шкідників.

Готувався процес Спілки визволення України. Влітку 1929 р. був заарештований науковий співробітник ВБУ - Ярослав Шешенко. За цим процесом проходив також директор Вінницької філії ВБУ Валентин Отамановський. 18 жовтня 1929 р. співробітникові ДПУ Мугерману було видано ордер №4607* і на проведення обшуку та арешту Постернака (ЦДАГОУ, спр.42662, с.2.). Протокол трусу, проведеного Мугерманом цього ж дня, фіксує вилучення чотирьох листів, трьох листівок, нотаток на трьох піваркушах (там само, с.4).

24 жовтня 1929 р. було винесено постанову про прийняття справи до провадження: «Уполномоченный... ГПУ УССР Джавахов, рассмотрев материалы о преступной деятельности гр.Постернака Степана Филипповича, 1885 г. рождения, украинца, выразившейся в участии в украинской контрреволюционной организации, ставившей целью свержение советской власти и борьбу за создание украинской независимой республики типа УНР... постановил: Настоящее дело принять к производству» (там само, с.1). 26 жовтня Джавахов провів перший допит. Головні питання: Як звалось об'єднання, що збиралося в кабінеті Єфремова в Академії наук? Хто головував на тих засіданнях? Відповіді: не пам'ятаю.

Постернаку не хотілося вірити, що його позбавлено волі саме тоді, коли Бібліотека, переживши найскладніший період свого становлення, виходила на наступну стадію

* Вказана в ордері адреса: бульвар Шевченка, 14. - була адресою ВБУ. Справа в тому, що Степан Пилипович з дружиною мешкали в Бібліотеці.

розвитку, одержавши, нарешті, довгоочікуване власне приміщення. підійшовши до остаточної реорганізації структури, розібравши, в основному, багатотисячні залежі літератури, нагромадивши безцінний досвід. В ув'язненні (22 листопада 1929 р.) Постернак писав до органів ДПУ: «...Я звертаюся з проханням відпустити мене на роботу до Всенародної бібліотеки на той час, доки буде вирішено справу про мою провину перед радянською владою. <...> Я безумно хочу працювати. ...Адже до цього року Всенародна бібліотека переживала перший «попередній» період свого існування... Цими днями закінчила новий бібліотечний будинок, в додаток до інших своїх будинків, і вперше зможе розгорнути свої книгосховища, читальні, нові відділи. ...Вона повинна передумати, розробити й реалізувати:

1. Рациональне розміщення бібліотеки в двох основних її будинках.
2. Реорганізацію всієї бібліотеки за функціональним принципом.
3. Організацію цілої низки відділів і реорганізацію та поширення старих відділів.
4. Рационалізацію всіх бібліотечних процесів, підготовану попереднім процесом розвитку.
5. Завершення деяких розпочатих надзвичайної ваги наукових робіт, як, наприклад, створення каталографічної інструкції УСРР, організації нової секції НОТ при науководслідчій комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ. <...> 8. Проблему добудови нового корпусу ВБУ та об'єднання всіх фондів і відділів у одному будинку. <...> 10. Організацію ювілею ВБУ. ...Я безумно хочу завершити хоч частину розпочатих робіт, передати накопичений за 8 років досвід» (ЩАГОУ, спр.42662, с.120-121).

Постернака продовжують утримувати. Його звинувачують у приналежності на початку 20-х років до контрреволюційної організації «Братство української державності», до Спілки визволення України.

25-26 грудня 1929 р. С.Постернак продовжує давати свідчення: «На поставлений мене вопрос о том, был ли я членом СВУ, я заявил в предыдущих показаниях и подтверждаю теперь, что членом СВУ я не был, в СВУ не работал, на собраниях СВУ не бывал и программы его не знал» (там само, с.139). Участь у Братстві також заперечує, але згадавши, що в

1923-1924 рр. був серед групи з 6-7 осіб, які збиралися в Академії у Єфремова, припускає, що, можливо, то й була заборонена організація. Обравши шлях визнання провини - каяття, Постернак (4 січня 1930 р.) називає гурток, що збирався у Єфремова - «нелегальним», але все ще стверджує, що назви гуртка «Братство української державності» не пригадує. А ще через деякий час змушений був написати цілий розділ «Братство української державності (БУД) і моя участь у ньому» (з описом програми, завдань і тактики БУД), що став частиною такого трагічного документу доби, як «Мое каяття» С.Постернака. Написане від руки, воно займає близько 80 сторінок (там само, с.182-259).

21 січня 1930 р. Постернак повідомив слідчого Щербініна, що почав писати своє каяття, а дата останньої сторінки - 8 лютого того ж року. Тобто, писав понад два тижні, докладно аналізуючи, згадуючи, ретельно перебираючи факти, дати, прослідковуючи еволюцію своїх поглядів, виділивши окремі розділи. Відкривається документ згадкою про «безмежно любиму бібліотеку»: «...З 1922 р. зарився в бібліотечну працю, захопився ідеєю створення найбільшої бібліотеки УСРР, віддався їй увесь без останку, з усім ентузіазмом, покидав з-за неї усі інші роботи, забув для неї все, працював для бібліотеки по 12-15 годин на добу, вкладав у неї всю свою душу, жив тільки нею, думав тільки про неї» (там само, с.182).

У другій частині каяття «Молода академія ВУАН і моя в ній участь» С.Постернак настільки докладно аналізує її діяльність, ситуацію в Академії, зміну керівництва, спробу «Молодої академії» (своєрідного профактиву наукових співробітників ВУАН) помирити М.Грушевського й С.Єфремова, що цей документ може служити повноцінним джерелом дослідження еволюції Академії наук, складних протиріч її розвитку наприкінці 20-х років (там само, с.195-208).

До речі, Постернак дуже вболівав з приводу конфлікту між М.Грушевським та С.Єфремовим, який шкодив організаційному оформленню української науки. Директор ВБУ був одним з ініціаторів і учасників делегації «Молодої академії», котра намагалася їх примирити.

У лютому Постернак продовжує давати додаткові свідчення, в яких шкодує, що поділяв немарксистські погляди українських інтелігентів. 1 квітня 1930 р. після кількомісячного ув'язнення пише в зізнаннях: «Радянська влада і Компартія - то моя влада і моя партія» (там само, с.281).

Чи справило враження каяття (що малоймовірно), чи, скоріше всього, ще просто не настав час, але 16 квітня 1930 р. з'явилася постанова: «Собранный в отношении гр.Пастернака [так у документі. - Н.С.] С.Ф. материал недостаточен для привлечения к ответственности, а посему... следдело в отношении Пастернака Степана Филипповича, 1885 г.р., уроженца с.Степановки Нежинского округа, украинца, с высшим образованием, проживающему в г.Киеве по б. Шевченко 14, направитъ Киевскому прокурору на предмет прекращения. Подписку о невыезде снять» (там само, с.282).

І лише 26 травня 1930 р., більше як через місяць, помічник прокурора, розглянувши справу про звинувачення Постернака, ухвалив справу закрити, а запобіжний захід скасувати (там само, с.283). Постернак вийшов на волю. З Бібліотеки він був звільнений 19 жовтня 1929 р. - на другий день після арешту [54]. Поки перебував в ув'язненні, обов'язки директора ВБУ виконував його заступник Віктор Федорович Іваницький і після звільнення Степана Пилиповича ще півроку продовжував їх виконувати. Лише наприкінці 1930 р. наступником Постернака було призначено ректора Київського інституту народного господарства Н.М.Миколенка. Постернак ще очолював Бібліографічну комісію ВУАН, брав участь у засіданнях, нарадах, зокрема в засіданні війовничих матеріалістів-діалектиків 29 травня - 1 червня 1931 р., де було піддано розгрому Український науково-дослідний інститут книгознавства, входив до оргкомітету Першої бібліографічної наради УСРР (7-9 червня 1931 р.). І тут, як і на попередньому засіданні, виступав із самозвинуваченнями. Намагався повернутися до наукової праці, про що свідчить, хоча б, ґрунтовна стаття «За принцип колективного авторства» [55]. У ній автор, роблячи необхідні вже посилання на вчення Маркса-Леніна, докладно аналізує

використання читачами ВБУ каталогів, з описами під колективним автором і без; приходять до висновку про необхідність впровадження колективного авторства під дійсною назвою колективів.

Якось у листі до дружини Софії Савівни Постернак писав: «...З такими натурами, як я, можна всього добитися, але треба так, щоб я ні на одну хвилину не переставав відчувати абсолютної психологічної волі» [56]. Незабаром волі не стало і не лише психологічної. Закінчувався 1937 рік. 29 грудня у надрах НКВД з'являється постанова про звинувачення С.П. Постернака у злочинах, «выразившихся в том, что он является активным участником украинской организации. ...Пребывание его на свободе может отразиться на ходе ведения следствия. <...> Избрать мерой пресечения... Постернаку С.Ф. содержание под стражей в спецкорпусе Киевской тюрьмы» (ЦДАГОУ, спр.58634 фп, с.1). Цього ж дня військовий прокурор Калошин виносить постанову про арешт Постернака (там само, с.2). І в переддень Нового року, 30 грудня 1937 р., за адресою б-р Шевченка 4, кв.14 був проведений обшук і арешт С.Постернака (там само, с.3-4).

В анкеті значиться, що на час арешту він працював «зав[едуючим] отделом библиотеки Наркомтяжпрома» (там само, с.5). І що вдома залишилася дружина Солохненко-Постернак Софія Савівна, 47 років. В постанові зазначалося: «...Установлено, что Пастернак по заданию Коновальца проводил активную антисоветскую националистическую деятельность, входил в антисоветские террористические организации «УВО», «БУД», «СВУ» и был связан с существовавшей в Киеве немецкой националистической организацией и агентом немецкой разведки Кристером» (там само, с.6). У справі Постернака підібрані уривки зі свідчень різних людей, якщо в них згадувалося його прізвище. Є серед них і свідчення пана Кристера, який до арешту був старшим консультантом Держарбітражу РНК УРСР. У них, зокрема, йдеться: «...В 1924-25 гг. в Украинской Академии наук среди украинских националистов особенно яркую фигуру представлял директор академической библиотеки Пастернак, сторонник самостоятельной Украины и бывший близ-

кий сотрудник Петлюры» (там само, с.62). Далі Кристер стверджує, що Постернак виконував його завдання, «имеющие весьма важное значение для быстрого и исчерпывающего подбора информационных материалов, интересующих немецкую разведку» (там само, с.64). Серед цих завдань: «...Упорядочение библиографической обработки книг отдела «Украиника», что давало мне возможность выполнить любое информационное задание немецкой разведки. По налаживанию посылки академических изданий, особенно по экономике Украины, в Берлинскую центральную библиотеку. По проработке библиографии о сырьевых ресурсах Украины» (там само).

31 грудня 1937 р. Постернак пише заяву народному комісару внутрішніх справ УРСР Леплевському, визнаючи антирадянську націоналістичну роботу, бажаючи покаятись і дати свідчення про свою контрреволюційну діяльність (там само, с.7-8). Далі в справі Постернака йдуть малозрозумілі речі. Цим же 31 грудня датовано засідання трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР. Виписка із протоколу №138: «Слушали: Дело №817 НКВД УССР по обвинению Пастернака С.Ф., 1885 г.р., уроженца с.Степановки Черниговской области, жителя г.Киева, украинца, бывшего члена УСДРП, бывшего Киевского губернского комиссара при Петлюре» (там само, с.70). Після чергових звинувачень у членстві в «УВО, БУД, СВУ», у зв'язках з німецькою націоналістичною організацією та агентом німецької розвідки виписка з протокола фіксує постанову: «Пастернака Степана Филипповича - расстрелять. Лично принадлежавшее ему имущество конфисковать. Секретарь тройки: Альтзицер» (там само).

Чому ж тоді, якщо 31 грудня все вже було вирішено, 8 січня 1938 р. датовано допит, у ході якого слідчий Дрибінський заявляв: «Вы остаетесь врагом народа и скрываете свою гнусную антисоветскую деятельность, но мы в состоянии вас заставить заговорить» (там само, с.9). С.Постернака змушують відповідати на запитання, в яких політичних антирадянських партіях він перебував, яка його роль у петлюрівському русі, чи був він залишений Коно-

вальцем для подальшої боротьби, чи знав Арнольда Кристера. Навіщо потрібна була ця вистава, адже вирок уже було винесено? Можливо, протокол потрібен був для звітності? 11 січня 1938 р. датовано обвинувальний висновок: «УГБ НКВД УССР вскрыта и ликвидирована антисоветская украинская националистическая террористическая организация, ставившая своей главной задачей насильственное свержение соввласти на Украине и установление фашистского строя. Одним из активных участников этой организации являлся арестованный 30 декабря 1937 г. Пастернак С.Ф. <...> До ареста заведующий отделом Наркомтяжпрома Пастернак на основании изложенного обвиняется в том, что: а) являлся активным участником антисоветских националистических фашистских организаций УВО, БУД, СВУ; б) был связан с существовавшей в Киеве немецкой националистической организацией, с которой контактировал свою контрреволюционную деятельность; в) был связан с агентом немецкой разведки Кристером и выполнял ряд его шпионских заданий, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст.54-8 и 54-11 УК УССР. Вследствие изложенного следственное дело по обвинению Пастернака направляется на рассмотрение особой тройки при УНКВД Киевской области. Лейтенант госбезопасности Дрибинский. Утверждаю: майор гос.безопасности Хатеневер» (там само, с.65-68). Незрозуміло, навіщо через 11 днів після засідання «тройки», що винесла найвищу міру покарання, знадобився цей висновок?

І передостанній документ у справі: «Выписка из акта. Постановление тройки УНКВД Киевской области от 31 декабря 1937 г. о расстреле Пастернака С.Ф., 1885 г., приведено в исполнение 19 января 1938 г. в 24 часа» (там само, с.71).

З якихось причин, лише 7 травня 1940 р. з'являється «Предписание №394» про необхідність «произвести опись всего лично принадлежащего имущества осужденному Пастернаку Степану Филипповичу, конфисковать и сдать в доход государства» (там само, с.4). 10 травня 1940 р. датовано акт, де йдеться про те, що після прибуття для проведення опису й конфіскації майна було встановлено, що «имущество, находя-

щеся в квартирі, являється предметами першої необхідності оставленої сім'ї осудженого. Внаслідок цього конфіскація імушества нами не произведена» (там само, с.5).

Останнім у справі є сучасний документ: «Заключення от 4 апреля 1989 г. по материалам уголовного дела». в котрому зазначено: «Пастернак С.Ф. подпадаєт под действие ст.1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начала 50-х годов». Принятими мерами родственники Пастернака не установлены» (там само, с.72).

Степан Постернак загинув, не доживши до 53 років. Як керівникові Всенародної бібліотеки йому вдалося багато. В житті він був чесним, вразливим, схильним до самоаналізу, сумнівів. Дуже любив музику і особливо спів, про що дуже часто читаємо в його листах. Постернак був переконаним свідомим українцем, вірив у майбутнє своєї країни: «Ми молода нація, повна надій, перспектив блискучого розвитку...» [57]. Його діяльність варта поваги та всебічного дослідження.

1. Докладніше див.: *Гнатенко Л., Кучинський М.* Євген Кивлицький - перший директор Всенародної бібліотеки України // *Бібл. вісник.* - 1996. - №1. - С.8-10.

2. Див.: *Стриженець Н.В.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. - К., 1996. - С.15, 28-29.

3. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (далі місце зберігання архіву не повторюватиметься). Архів НБУВ. Ф.1, оп.1. Протоколи засідань Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки. - С.77. Пр.219 від 24 березня 1922 р.

4. Там само. - С.78. Пр.220.

5. Там само. - Пр.225.

6. Там само. - Ф.1, оп.1, од.зб. 5. Протоколи засідань Ради бібліотекарів. Пр.60 від 27 травня 1922 р.

7. Там само. - Ф.1, оп.1. Протоколи засідань Тимчасового комітету... Пр.227.

8. Там само. - Ф.1, оп.1, од.зб.5. Протоколи засідань Ради бібліотекарів.

9. *Енциклопедія Українознавства.* Т.6. - Париж; Нью-Йорк, 1970. - С.2275.

10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ. При посиланні на це джерело номер справи та сторінки вказуватимемо в тексті). - Ф.263, оп.1, спр.42662, с.8-10.

11. Батько Є.Кивлицького був дрібним поміщиком Сосницького повіту Чернігівської губернії.

12. Дитинство та юність Ю.Меженка пройшли в Чернігові. Докладніше див.: *Стриженець Н.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. - К., 1997. - С.10-11, 117-118.

13. У 1925 р. в списку співробітників ВБУ вказано, що С.Постернаку 45 р. Див.: Архів НБУВ. - Ф.1, оп.1, од.зб.116, с.74. Переписка с Наркомпросом УССР... нач.3 янв. 1925 - ок.31 дек.1925 г. Можливо, це й спричинило помилку в «Енциклопедії Українознавства», де роком народження вказаний 1880.

14. НБУВ, ІР. - Ф.ІІІ, од.зб.61130. Лист від 14 вересня 1925 р.

15. Там само. - Од.зб. 61417.

16. У доступних авторові дореволюційних офіційних документах прізвище Постернак вживається із закінченням «ов» Постернаков (іноді Пастернаков), як і годилося підданому Російської імперії.

17. НБУВ, ІР. - Ф.52: Архів С.П. Постернака, од.зб.315.

18. Там само. - Од.зб.316.

19. Там само. - Од.зб.317.

20. Там само. - Од.зб.328.

21. Там само. - Ф. III, од.зб.61415.

22. Там само. - Ф.52, од.зб.335.

23. Там само. - Од.зб.314. Поштова листівка від 14 грудня 1910 р. Анастасії Соляниковій.

24. Там само. - Ф.ІІІ, од.зб.61113. Лист до Софії Савівни Солохненко від 12 грудня 1913 р.

25. Там само. - Ф.52, од.зб.321.

26. Там само. - Ф.ІІІ, од.зб.61118. Див.: Лист від 18 квітня 1916 р.

27. Там само. - Од.зб.61117. Лист із Таганрога до Софії Савівни Солохненко.

28. Там само. - Од.зб.61124. Лист одержано Софією Савівною Солохненко 22 березня 1917 р.

29. Там само.

30. Там само. - Ф.52, од.зб. 325. Лист до Євгенії Михайлівни (прізвище невідоме. - *Н.С.*) від 28 лютого 1910 р.

31. Див.: Там само - Од.зб.184-192.

32. Див.: Архів НБУВ. - Ф.1, оп.1, од.зб.116. Переписка с Наркомпросом УССР... нач. 3 янв. 1925 - ок. 31 дек. 1925 г. С.74.

33. Там само. - С.220.

34. Там само. - Оп.1. Протоколи засідань Тимчасового комітету... Пр.219, с.77.

35. Там само. - Пр.220, с.78.

36. *Постернак С.П.* Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м.Києві. - К., 1923. - С.51.

37. Архів НБУВ. - Ф.1, оп.1, од.зб.34. Звіт про роботу Бібліотеки за 1921 р.

38. У згаданому звіті за 1921 р. вказано, що на 1.01.1922 р. штат Бібліотеки складав 43 особи. Постернак у своїй книзі подає (щоправда, не на 1 січня, а загальніше - на початок 1922 р.),

іншу цифру - 57 осіб [*Постернак С.П.* Всенародна бібліотека... С.47]. У доповіді на урочистому акті з приводу 4-ї річниці Бібліотеки, підготовленій у жовтні 1922 р., Постернак, говорячи про початок 1922 р., називає 51 особу [Див.: НБУВ, ІР. Ф.52, од.зб.2]. Так чи інакше (тоді існували так звані позаштатні співробітники й цифра могла змінюватися залежно від того, враховували їх чи ні), але вже на 1 листопада 1922 р. ВБУ мала, не рахуючи Комітету, 39 співробітників разом з канцелярією та кур'єрами [Див.: НБУВ, ІР. - Ф.52, од.зб.2]. А до 1 січня 1923 р. їх залишилося вже 29. Хоч було ще, як указує Постернак, 15 позаштатних співробітників - 6 членів Тимчасового комітету, бібліотекарі й кур'єри [*Постернак С.П.* Всенародна бібліотека... С.48].

39. НБУВ, ІР. - Ф.52, од.зб.334. Лист від 15 липня 1922 р.

40. *Постернак С.П.* Всенародна бібліотека... С.14.

41. Там само. - С.12.

42. Там само. - С.16.

43. НБУВ, ІР. - Ф.52, од.зб.11. Доповідь С.Постернака на Раді ВУАН 11 лютого 1929 р.

44. Архів НБУВ. - Протоколи № 1-92 засідань Совета ВБУ 1923-1925. - Пр.80, с.192.

45. Там само. - С.193.

46. Там само. - Од.зб.159. Устав, положение и протоколы Президиума НДІБ. - С.3.

47. Там само. - Протоколи № 93-140 засідань Совета ВБУ 1926-1928 гг. - Пр.107, с.48.

48. Там само. - Од.зб.163, с.і-3.

49. *Карпінська О.Є., Балика Д.А.* До питання про підготування робітників наукових бібліотек УССР: (Однорічні бібліотечні курси ВБУ) // *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* - 1927. - № 1. - С.102-110.

50. НБУВ, ІР. - Ф.52, од.зб.2. Всенародна бібліотека України: Доповідь на урочистому акті з приводу 4-річного ювілею. Автограф.

51. Там само. - Од.зб.103, с.1.

52. Архів НБУВ. - Ф.1, оп.1. Протоколи №93-140 засідань Совета ВБУ 1926-1928. - Пр.118, с.75.

53. *Постернак С.* Ше про роботу Всенародної бібліотеки України при Всеукраїнській Академії наук // *Пролетар. правда.* - 1929. - 24 січ.

54. Див.: Архів НБУВ. - Ф.1, оп.1, од.зб.313. Звіт за 1929/30 рр. Із звіту: «Зі складу співробітників ВБУ вибули: директор Постернак, зав. консультаційно-виставочним відділом Балика Д.А., науковий робітник Стешенко Я.І. ...». До речі, Ярослав Стешенко вибув з тієї ж причини: арешт у справі СВУ.

55. Див.: *Сов. библиогр.* - 1935. - № 1/2. - С.73-105.

56. НБУВ, ІР. - Ф. III, од.зб.61212. Лист від 6 жовтня 1927 р.

57. Там само. - Од.зб. 61199. Лист від 23 вересня 1927 р.

Наталія Солонська,

к.і.п., зав. науково-видавничим відділом НБУВ

Періодичні видання Національної бібліотеки України (1919-1998)

Аналізуються особливості періодичних видань НБУВ, які видавалися установою протягом 1919-1947 рр.: «Книжний вісник» (1919), «Бібліотечний журнал» (1925-1926), «Бібліотечний збірник» (1926-1927), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927-1930), «Журнал Бібліотеки Академії наук» (1946-1947) та «Бібліотечний вісник», заснований 1993 р.

Значні напрацювання, ідеї, плани, концепції українських учених 20-30-х років, що відбилися в професійній пресі ВБУ зокрема, не втратили своєї цінності й актуальності для сучасної науки. Їх досвід потребує прискіпливого вивчення і наслідування, тим більше, що сьогоднішні фахівці нерідко висловлюють думки, доходять висновків, які їх попередники зробили ще 70 років тому.

Основні порушені в часописах Бібліотеки питання (за кількістю матеріалів): комплектування, побудова каталогів, бібліографічний спектр, підготовка бібліотечних працівників, теорія та методологія, створення, формування та нагромадження фонду, книгознавчий напрям.

Оскільки видання ВБУ є раритетними, бо видавалися малим тиражем, безперечно, важливою акцією було б вибіркоче перевидання журналів 20-30-х років.

Книгознавчий аналіз журналів ВБУ здійснено за розробленою автором статті методикою, що дає можливість скласти об'єктивне уявлення про періодичне видання як про одиницю видавничої продукції, його концепцію, зміст, спрямованість, завдання, здійснити ранжування поданих статей.

На першій сторінці - колаж (книжкова полиця) та епіграф Т.Шевченка.

Номер відкривається відозвою «Від Тимчасового комітету Національної бібліотеки Української Держави в м.Києві» та «Інструкцією Тимчасовому комітетові для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м.Києві».

У наступному матеріалі характеризується діяльність Комітету. Подана розгорнута інформація про

«Придбані за гроші і подаровані бібліотеки і книжки» (бібліотеки: професорів М.П.Яснопольського та Ю.Вагнера, академіка Д.І.Багалія, В.П.Науменка, П.Г.Житецького, Н.М.Молчановського, Е.К.Трегубова, Головачова та інших осіб, куплені польські книжки), відбиває перші етапи комплектування бібліотечного фонду.

З науковими статтями виступили М.Ішунін («Київська «Просвіта» і її бібліотечна справа»), Як.Колу-

Книжний вісник

№1, 1919 р. Формат 70/84 1/16. Обкладинку відреставровано. Титулу немає. Обсяг - 64 с. С. 62, 63, 64 - рекламні. Змісту немає. Поділ на рубрики відсутній. Тираж не вказано. Головний редактор - Г.Житецький.

бовський «По першорядних книгозбірнях», В.Науменко «Старогромадська бібліотека в м.Києві»).

№2, 1919 р. Формат 70/84 1/16. Обсяг - 100 с. Змісту нема. Заставка та сама, що й у №1. Поділу на рубрики нема. Ціна номера 10 крб. Передплата на журнал не приймалася.

Публікується «Статут Національної бібліотеки Української Народної Республіки в м.Києві при Українській Академії наук». Продовжується друкування хроніки діяльності Тимчасового комітету, огляду Я.Колубовського «По першорядних книгозбірнях», характеризуються придбані та подаровані бібліотеки й книжки: збірки акад. В.І.Іконникова, професорів С.Т.Голубева та Ю.А.Кулаковського, список єврейських рукописів з Міського музею.

Наукова аналітична стаття Д.Багалія (як зазначено: начерк) «Харківська громадська бібліотека як тип наукової і загальнопросвітньої обласної бібліотеки» і сьогодні є взірцем написання такого роду матеріалів. Високофаховою є стаття Г.Житецького «Грамматика Мелетія Смотрицького».

Питання значення єврейського відділу в складі Національної бібліотеки порушує Я.Ізраельсон.

Трьохмісячний часопис «Книжний вісник» мав виходити в 1919 р. зшитками в 4-7 арк. за такими напрямками: «1) заяви, відозви, оголошення та ін. від Тимчасового комітету чи Ради Національної бібліотеки; 2) відомості про діяльність Тимчасового комітету, бібліотечного уряду, відділів та інших установ Бібліотеки; 3) відомості про придбані та подаровані Національній бібліотеці книжки, рукописи тощо, описи її книжок, рідких примірників і значних, цікавих набутоків книжкового та бібліотечного майна; 4) закони, накази, розпорядження та ін. уряду й різних установ по книжковій, бібліотечній, бібліографічній справах та сполучених до них питаннях просвітніх, книжних взагалі чи часописних, друкарських, бібліотечно-технічних тощо; 5) розвідки та відомості про книжки, бібліотеки і бібліографічні видання в Україні та

поза її межами; 6) статті та замітки з теоретичних та технічних питань бібліотекознавства та бібліографії; 7) розвідки, статті і замітки по книгах, бібліотеках та бібліографічних питаннях, проблемах культурно-просвітнього значення; 8) розвідки і відомості про стародавні книжки, про рукописні та друковані матеріали з бібліографії, історії бібліотек, книжкової мови та книжкової техніки; огляди спеціальних книжок і часописів по бібліотекознавству і бібліографії на всіх мовах; 9) справоздання та описи старих та нових бібліотек, коштовних книгозбірень, книжних палат, складів, археографічної, художніх та інших видань; 10) вісті, повідомлення, заяви та всякі інформації про книжкові й просвітні справи, хроніка бібліотечного руху та книжкового руху».

«Бібліотечний журнал» (1925-1927)

Виходив з січня 1925 р. Ч.І. Машинопис (дуже погана стрічка). Кількість - п'ять прим. Обсяг - 47 арк. Роботу над друком завершено 9 лютого 1925. Журнал видавав добровільний гурток і випускався на пожертви співробітників Бібліотеки.

Спеціальних фахових рубрик часопис не мав. Виділено рубрики «Наше життя», «Періодика», «Хроніка». Здійснюється спроба охопити широке коло проблем: предметний каталог, комплектування відділу україніка, періодика, виставки. Статті опубліковані під криптонімами - псевдонім чи анонім мав бути відомим одному з членів редакції. На жаль, письмових свідчень щодо їх розшифрувань в Архіві НБУВ не залишилось.

Редколегія (Г.Б.Базилевич, Н.В.Піскорський, Ф.П.Максименко, М.І.Ясинський) ставила за мету утворити в колі бібліотекарів насамперед «атмосферу постійного живого інтересу до питань бібліотекознавства».

На першому етапі до стилю, мови матеріалів суворі вимоги не висувалися. У них простежується наївність викладення думок, рожевий романтизм перших пореволюційних років, еkleктика.

Інформаційні повідомлення на-

писано досить стримано. Єдина в номері спеціальна наукова стаття В.Козловського «Уваги про предметний каталог» (продовження в наступному числі).

Журнал знайомить з науковими статтями О.Полуляха «Кабінет з бібліотекознавства», Д.Балики «До питання про облік праці консультативно-виставочного відділу ВБУ» та М.Сагарди «Основні лінії розмежування відділів ВБУ. Відділ періодика»; з прикладними статтями «Інтенсифікація наукової читальні» (Г.Б.) та «Бібліографічна робота відділу україніка як завдання» (М.Я.); замітками «Активізація читальні» (Н.К.) й «Інтенсифікація руху періодичних видань» (П.Т.), з науковими повідомленнями «Бібліографічний гурток і його чергове завдання» (Д.).

М.Сагарда порушує важливу, широко обговорювану в 20-30-ті роки у фаховій пресі проблему: про визначення обсягу поняття «періодика». Цьому питанню він пізніше присвятив ряд ґрунтовних статей.

Особливо важливим для бібліотек було визначення ознак періодичного видання. Ця неконкретність гальмувала, зокрема, формування газетного фонду.

Головною визначальною ознакою журналів дослідник вважав «невпинну організацію їх виходу в світ» (форма і зміст матеріалу не змінює суті справи).

Застосовуючи це визначення до видань ВБУ, ми можемо зробити висновок, що вони були змішаними: науково-теоретичними та прикладними з огляду на специфіку бібліотечної галузі як наукової дисципліни і прикладної категорії діяльності.

Наукова стаття «Дещо про рукописний відділ ВБУ» (с.17) (криптонім «Ж-ський»), судячи з тематики, стилю, високого наукового рівня, манери викладення належить перу Гната Житецького.

Науковий огляд «Філія ВБУ на Подолі» (колишня бібліотека Духовної академії) підготовлений редакцією на підставі матеріалів, наданих А.С.Криловським.

Картину життя ВБУ в 1919-1921 рр. відбито в замітці О.Б. «Без сталого приміщення». Дописувачка зга-

дує, як бібліотеку просто «випихували», викидали з приміщень, не давши навіть можливості скласти картки й книжки. А потім... холодна кімната, в якій не можна було працювати, бо руки пухли від холоду».

Спецрубрик нема, але виділено рубрику «Реферати й замітки».

Ч.4/5, 1925. Машинопис. Кількість прим. - 5. Формат А4. Спеціальних рубрик нема. Обсяг - 56 с. Науково-прикладний журнал.

Проблемі предметного каталогу присвячено вступ від редакції, наукові статті В.Козловського «Термінологічні уваги до предметового каталогу», глава з книги Г.Шнайдера «Handbuch der Bibliographie» та «Предметовий каталог університетської бібліотеки у Відні», глава із статті Г.Богата «Der bibliothekarische Schagzentral»; О.Полулях переклав «Правила для складання предметового каталогу університетської бібліотеки у Градці».

Структура журналу, підбірка матеріалів на одну тему порушується статтю Д.Балики та В.Козловського «Бібліографія».

Частина 6/7, 1925. Машинопис. Кількість - п'ять прим. Обсяг - 65 с.

С.Р-ський подає «Декілька статистичних спостережень про рух стародруків церковної печаті українських видань на Чернігівщині». Пропонуються дві наукові статті: М.Ясинського «До питання про сконцентровання й поширення українознавчої бази в роботі ВБУ» та В.Козловського «Транскрипція українських власних імен латиницею».

Дослідник підкреслює, що автори й видавництва, незважаючи на правила бібліографії, нехтуючи вимогами філології, транскрибують власні імена так, що одне й те ж саме ім'я з'являється в різній формі, залежно від мови твору, виникають численні помилки.

«Установлюючи спосіб транскрипції українських слів латинськими буквами, - писав ще 1925 р. Козловський, - ми мусимо виходити із законів самої українізації, а не якоїсь іншої мови, приспособити латинську азбуку до наших потреб і до нашої фонетики».

Через 73 роки к.ф.-м. н., науковий співробітник Інституту теоре-

тичної фізики НАН України, член Термінологічної комісії з природничих наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка М.Вакуленко в своїй статті «Українська кирилиця як стандартизоване доповнення до українського правопису» («Бібліотечний вісник», 1998, №2, с.10 - 13) порушує ті ж самі питання, що й Козловський, але пропонує вирішити їх уже в іншому інформаційному полі, яке могло бути створене тільки в умовах незалежної держави. Науковець дає відповідь на питання, як записувати українські тексти в міжнародному спілкуванні - наприклад, у бібліотечних каталогах, цитат-індексах та інших інформаційних банках; пропонує використання власної латиниці (тобто рівнозначного латинізованого алфавіту цієї ж мови за принципом транслітерування). На жаль, М.Вакуленко не зіставив свої ідеї з ідеями попередника, що було б дуже цікаво, оскільки Козловський підкреслював, що й його думка не нова.

Так само, як і наприкінці 1930-х років, нині актуальна й тема співпраці та зв'язку між бібліотеками і архівами: М.Ясинський - наукова стаття «Бібліотека й архіви на Україні в їх краєзнавчій роботі по збиранню краєзнавчих друкованих матеріалів».

Зрозуміло, про його ідеї не знала відомий фахівець із США Патріція Кеннеді Грімстед, яка в матеріалі «Бібліотека - архів: шлях до інтегрування (автоматизований доступ до архівної інформації для Росії, України та інших незалежних держав колишнього Союзу)» («Бібліотечний вісник», 1994, №5/6, с.26 - 29) висловлює аналогічну думку і підкреслює, що «взаємозв'язки між бібліотеками та архівами, з часом, безперечно, ставатимуть усе тіснішими. У багатьох країнах Заходу інтеграція інформаційних систем спрямована на включення відомостей про фонди як в архівах, так і в бібліотеках». Необхідність цього зв'язку зумовлена тим, що «більшість учених, які займаються дослідженнями в архівах, одержують відомості про них з бібліотек, де нагромаджується та систематизується опубл-

ікована інформація про архівні довідки, пошукові видання щодо збережуваних матеріалів».

З'являються рубрика «Інформації, хроніка. Рецензії, бібліографія», новий жанр - рецензія, а саме М.Ясинського на працю Д.Балики «Бібліотека в минулому» (культурно-історичний нарис). - К., 1925. - ДВУ. - 116 с.

Частина 8/10 (серпень-жовтень), 1925 р. Машинопис. Кількість прим. - п'ять. Номер розбито на дві частини. С.Р-ський продовжує розпочатий у попередніх номерах історичний «Начерк з історії книги на Україні. Московські стародруки на Чернігівщині».

Книгознавчій галузі присвячено і наукову статтю М.Ясинського «Українська книга як поняття», де він першим в українському книгознавстві пробує дати визначення цій субстанції, підкреслюючи, що це поняття в чистому вигляді до того не аналізувалося.

В.Козловський уперше на сторінках часопису порушує проблему «Географічних індексів України в десятковій системі». Він звертає особливу увагу на аспекти методології у виробленні таблиць індексів, зокрема українських земель.

У рубриці «Інформація, хроніка, рецензії, бібліографія» відбито події, що відбулися в Раді Бібліотеки «За термін від липня по грудень 1925 р.». Надруковано рецензію М.Ясинського на працю М.М.Куфаєва - «Книга як поняття й предмет науки та бібліографія, як документальна наука про книгу (розділ з філософії книгознавства)». - К., УНІК, 1925. - Відбитка з «Бібліологічних вістей», №1/2, 1925, 24 с.

Становить інтерес і наступна рецензія М.Ясинського на працю О.М.Маслової, науковий доробок якої дуже мало вивчений. Це - Рукописна книга. - К.: Держвидав, 1925. Наук.-попул. б-ка книгознавства УНІК/За ред. Ю.О.Меженка. Вип.1. - 114 с.

Д.Балика рецензує «Бібліографічний покажчик, складений за матеріалами ВБУ». У цій публікації, як і в інших з цієї теми, він порушує питання керівництва читачем, що було потребою часу, ідеології ра-

дянського суспільства, спричинено невисокою загальною культурою населення.

№11/12, 1925 р. Листопад-грудень. Цей спарений номер повністю присвячений завжди актуальній проблемі каталогів: науково-теоретичні статті Р.Фокке «Підвалини до теорії систематичного каталогу» (переклад з нім. Л.Грузиненко), А.Мейера «Систематичний і предметний каталог»; О.Піскорська прорецензувала статтю «Систематичний чи предметний каталог»; Г.Шлаймера (бібліотекар університету в Градці); прикладні статті Франца Шмідта «Уваги про абетковий реальний каталог» та К.Бойзена «Систематичний чи предметний каталог»; спеціальна теоретична стаття Ф.Коха «Предметний каталог національної бібліотеки в Відні» (переклад О.Полуляха).

Фонд для випуску часопису збирався буквально по копійках. Пожертвували гроші: Балака, Житецький, Козловський, Міяківський, Сагарда, Ясинський, далі - Полулях, Піскорська, рядові бібліотечні працівники. На зібрані кошти придбувалися копірка, картон, папір на обкладинку, сплачувалося друкування і брошування.

У 1925 р. побачили світ шість випусків «Бібліотечного журналу» (407 с.), тобто 720 тис. знаків або 18 друк. арк. Було опубліковано статей, оглядів, заміток - 101. Авторів - 29 осіб (двоє виступили по 20 разів кожний, двоє - шість, семеро - тричі, двоє - двічі, 16 - по одному разу).

До недоліків структури журналу можна було б віднести відсутність хронікальної частини, яка хибувала на випадковість. Але організація цієї рубрики потребує фахових журналістських сил, стихійно вона не формується в жодному виданні.

№1, 1926 р. Машинопис. Інформується про «Роботу президії Науково-дослідного інституту бібліотекознавства» (М.Сагарда); «Міжнародний бібліотечний з'їзд», про участь українців на міжнародному бібліотечному з'їзді 1926 р. в Празі», (Л.Б-ський - Левко Биковський), де виступали з рефератами Д.Антонович «З мистецтва української книги»; Є.Вировий «Про українську

книжну продукцію»; Д.Дорошенко «Українська бібліографія в ХІХ ст.»; О.Колесса «О палеографії прикарпатських рукописів», О.Лотоцький «Правне становище української книги в Росії»; С.Сірополко «Бібліотечна справа на Україні», що свідчить про інтенсивність і повнокровність українського книгознавчого життя в діаспорі.

Одному з фундаторів книгозбірні, її старшому бібліотекареві та завбібліотекою присвячено нарис Н.Піскорської «Пам'яті Є.О.Кивлицького».

№2/3, 1926 р. Формат А4. Відкривається науковою статтею Олени Піскорської «До історії та сучасного стану систематичного каталогу ВБУ»; вперше з галузі збереження фондів спеціальна прикладна стаття (під криптонімом В.Г.) - «Комахи-книгоїди в книгозберігальних ВБУ».

Перспективний план роботи у відділі «Періодики Всенародної бібліотеки України» аналізує М.Сагарда в замітці «Наші завдання щодо періодичної преси України», Н.Піскорська звітує про стан справ з підготовкою абеткового каталогу ВБУ в огляді «Абетковий каталог». Подано конспект доповіді Ю.П.Дияковського в НДІБ «Зводний каталог українських бібліотек як негайна справа». До цього жанру належить і матеріал В.Козловського «Центральний каталог бібліотек в краях німецької мови при Публічній бібліотеці Ротшильда у Франкфурті над Майном».

Унікальна інформація про першого бібліотекаря Київського політехнічного інституту М.Ф.Біляшівського (некролог, підписаний М.С.Софроніковим).

Доброчинні внески для випуску номера зробили: Терлецький, Н.В. та О.В.Піскорські, Максименко, Козловський, Маяковський, Зданевич, Житецький, Ясинський, рядові співробітники ВБУ.

№4/5, 1926 р. Обсяг - 42 с. Розширюється тематика, з'являються нові автори.

Надруковано доповідь Л.Биковського для Міжнародного з'їзду бібліотекарів і друзів книги в Празі, що проходив улітку 1926 р. під на-

звою «Міжнародний обмін дублетами», прикладну статтю В.Ф.Іваницького «Кілька уваг до організації підготування бібліотечних робітників на Україні» (доповідь на прилюдному засіданні НДІБ, 17.05.26), тема розвивається в науковому огляді В.О.Кордта «Фахове підготування бібліотекарів в Німеччині» та В.О.Козловським у спеціальній прикладній статті «Бібліотечні курси в Києві» (доповідь), у роздумах С.М.Мотовилової «В справі програми бібліотечних курсів» (спеціальна прикладна стаття).

Доповідь «Архівна справа та відділи рукописів по наукових бібліотеках» Іг.П.Житецького є спробою перегляду рукописного матеріалу та його розподілу між музеями, архівами й бібліотеками.

Ф.Максименко рецензує працю В.О.Ігнатієнка «Українська преса (1816-1922) (історико-біографічний етюд)». - ДВУ. - К., 1926, УНІК / За ред. Ю.Меженка. Вип.6. Він не тільки аналізує відому роботу українського пресознавця, а й об'єктивно критикує, вказуючи на пропуски, неточності, доповнює її, що свідчить про високий фаховий рівень та ерудицію рецензента. Сама ж рецензія і до сьогодні є взірцем написання матеріалу такого наукового жанру.

№ 6/8, 1926 р. (червень-серпень). Видруковано в листопаді. Обсяг - 46 с. Відкривається науковою розвідкою Л.Биковського «Мандрівка по чеських бібліотеках», продовжується оглядом М.Ясинського «Питання з теорії бібліографії на 1-й конференції наукових бібліотек УСРР», прикладною статтею Д.Балики «Про аналітичну карточку».

В.Козловський пробує дати відповідь на питання, яким терміном доцільніше користуватися («Термінологічні уваги») - предметний чи речевий каталог. Вважає, що треба послуговуватися першим, оскільки каталог має справу з предметами, а не з речами.

Дослідник обгрунтовує вживання (невживання) таких термінів, як: каталографія, карткографія, правила для складання абеткового каталогу.

На думку В.Козловського, слово

«картографія» і утворене за ним співробітниками ВБУ слово «картограф» містить у собі помилку з погляду термінологічної та філологічної техніки». Автор статті вважав, що не приживуться (і не помилився) і терміни «схедографія», «схедограф». Крім того, він доходить висновку, що «слід прийняти такий термін: Десяткова бібліографічна класифікація Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі».

До «Бібліографії українознавства» звертається Ф.Максименко. І оскільки з цього питання маємо обмаль теоретичних статей, тим більше такого високого рівня, як ця, то її варто було б передрукувати на сторінках «Бібліотечного вісника». Д.Балика подає розгорнуту детальну інформацію про «Консультаційно-виставочний з'їзд від ВБУ за 1925/26 рік», що є по суті відбиттям ретельного вивчення роботи з читачем, бібліотечного процесу, бібліотечної технології тих років (бібліографічною діяльністю активно займаються Л.Бондаренко, О.Карпинська, Ф.Максименко, Б.Зданевич).

Журнал випускався завдяки дивовижному ентузіазму подвижників бібліотечної справи. У ньому друкувалися відомі вчені, провідні фахівці галузі: Д.Балика, Л.Биковський, Іг.Житецький, В.Козловський, Ф.Максименко, М.Сагарда, М.Ясинський, О.Карпінська, О.Полулях, котрі, власне, визначали її політику, тактику.

Як свідчить аналіз надрукованого в журналі, головними проблемами тих років були: питання каталогізації, термінології, зв'язку між бібліотеками й архівами, збереження фондів, справи НДІБ, бібліографія, пресознавство.

У 1926 р. вийшло чотири випуски «Бібліотечного журналу» (всього - 18 чисел).

У журналі друкувалися різнопланові наукові та прикладні статті. Редколегії дивним чином вдалося уникнути ідеологічних, дешевих політичних кампаній, витримати інтелігентний рівень, толерантність.

«Бібліотечний журнал» ставив собі завданням збирати, консолідувати й готувати в межах саме ВБУ тих, хто хотів би працювати в галузі

бібліотекознавства, з тим, щоб видання стало «підготовчим класом до високої школи бібліотекознавства».

«Бібліотечний збірник» (1926 - 1927)

Частина 1. Присвячена Першій конференції наукових бібліотек УСРР. Формат не вказано. За нашими підрахунками - 60/84 1/16. На звороті титульної сторінки: Київ. Окрліт 3232. Зам. №799-700 пр. Обсяг - 176 с. Зміст подано в кінці. Номер відкривається інформаційним повідомленням голови оргкомісії конференції, директора ВБУ С.Постернака.

В.В.Дубровський (Укрнаука) спинився на організації мережі наукових бібліотек УСРР та найближчих завданнях в їхній роботі, охарактеризував бібліотеки з погляду обсягу фондів, поділив наукові бібліотеки на універсальні і ті, що мають спеціальне призначення.

С.П.Постернак («Проблем наукових бібліотек УСРР») підкреслює, що організація науки неможлива без організації справи наукових бібліотек і висуває свою концепцію наукової бібліотеки.

Подано огляд дебатів, що мали місце на конференції, резолюції на доповіді Дубровського та Постернака, Г.Іваницького.

В.Ф.Іваницький висловлює свою точку зору на науково-дослідну працю в галузі книгознавства та бібліотекознавства в зв'язку з підготуванням бібліотекарів та встановленням аспірантури при наукових бібліотеках.

Своє бачення «Бібліографічної роботи в наукових бібліотеках» дає М.І.Сагарда, зазначаючи, що «бібліографічну роботу повинні вести не одірвані від книг, відокремлені бібліографічні інститути, а ті інституції, що одночасно є сховищами й провідниками книги-бібліотеки».

«Завдання наукової бібліографії на Україні» окреслює С.Л.Рубінштейн і звертається до аспекту «Постачання літератури науковим бібліотекам». Директор Української книжкової палати М.А.Годкевич аналізує питання співпраці між «Книжковою палатою й науковими

бібліотеками»; М.І.Ясинський обґрунтовує «Створення в наукових бібліотеках України краєзнавчих осередків і організацію бібліографії продукційних сил». Ці настанови стали основоположними й допомогли запровадити в практику бібліотечного життя - краєзнавство як окрему галузь діяльності; В.Д.Отамановський (Вінницька філія ВБУ) стверджує, що «бібліографія краю («Топобібліографія») є одним з основних завдань наукової бібліотеки» і пропонує шляхи організації топобібліографічної справи в Україні; Д.А.Балика, висловлюючи пропозиції щодо «Активізації роботи в наукових бібліотеках», подає і її власну концепцію; Я.С.Розанов (Укрполітосвіта) вказує на необхідність і характер зв'язку між науковими та політосвітними бібліотеками»; Б.О.Борович (Харківська державна бібліотека ім.В.Короленка) розглянув проблему «Класифікації книг в наукових бібліотеках и предметный каталог», а В.О.Козловський охарактеризував «Реальні каталоги в наукових бібліотеках».

Тон діловий, професійний, науковий, не політизований за рідким винятком (Годкевич).

Частина 2. Підзаголовок: «На науково-бібліотечному фронті УСРР». Друкарня Української Академії наук. На звороті титулу - дозвіл на випуск у світ неодмінного секретаря АН акад. А.Кримського. Київський окрліт, №232; Зам. №1193. Тираж - 1200 прим. Формат не вказано. За нашими вимірами - 70/84 1/8. Обсяг - 128 с. Зміст у кінці випуску. Редакційна колегія: В.Козловський, С.Постернак, М.Сагарда.

Номер відкривається фото бібліотеки на бул.Т.Шевченка і по вул. Короленка (тепер Володимирська, 62, філія №2).

Редколегія у вступному слові фальсифікує дату та історію створення Бібліотеки, що свідчить про ідеологічний тиск і на Академію, і на її Бібліотеку.

С.П.Постернак подає свою концепцію функцій ВБУ, процесу її організації, перспектив розвитку, потреб. Тоді закладалися й підвалини для створення мережі наукових бібліотек УСРР, базою якої мала

статі ВБУ, що є «не тільки бібліотека УАН, а разом і Національна бібліотека України».

Автор визначає чотири функції ВБУ: суто національно-наукова; інтернаціонально-наукова; Українського бібліографічного інституту; науково-дослідного інституту бібліотекознавства (порівняємо із сучасною структурою НБУВ). Він був певний, що ВБУ дедалі зростатиме, ширитиметься, і що в Україні «не буде ні одного свідомого громадянина, що не додав би й своєї частки до цієї великої культурної й наукової справи» (с.11-12).

М.Сагарда мав своє бачення «Науково-дослідних завдань Всенародної бібліотеки України» (наукова стаття), окреслюючи обсяг бібліографічних завдань ВБУ та її місце в організації бібліографії в республіці.

На думку М.Ясинського, одна з основних частин роботи ВБУ - організація українського книжкового фонду, що він і розкриває в однойменній статті.

«Відділ рукописів ВБУ» (рукописні книги й бібліотеки, наукова праця у відділі) - дослідження історії питання Г.П.Житецького, «Всенародна бібліотека України та стародруки» - науковий огляд С.І.Маслова, в якому він підкреслює, що праця у відділі стародруків потребує «відповідної наукової кваліфікації, солідної підготовки загальноісторичного й суто книгознавчого характеру». Ці слова стали ніби заповітом для майбутніх поколінь науковців, керівництва Бібліотекою. І нині у відділі стародруків і рідкісних видань НБУВ працюють одні з найдосвідченіших та ерудованіших фахівців країни в цій галузі.

Д.А.Балика звертається до проблеми обслуговування читачів у спеціальній науковій статті «Книгокористування».

Питання «Підготовки наукових бібліотекарів і взагалі наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії» розглядає В.Ф.Іваницький, а В.О.Козловський - «Підготування та передпідготування середнього персоналу наукових бібліотек УСРР» (обидві статті - прикладні). Безперечний інтерес ста-

новить і додаток з програмою підготовчих курсів.

Резюме головних статей - німецькою мовою. Видання відрізняється високим рівнем наукових матеріалів і наукового спрямуванням.

Автори: Д.Балика, Г.Житецький, В.Іваницький, В.Козловський, С.Маслов, С.Постернак, О.Полулях, М.Сагарда, М.Ясинський.

Частина 3. Видавництво і формат не вказано (за нашими вимірюваннями): 60/84 1/8. На звороті обкладинки видавничі дані ті, що і в попередньому номері. Друкарня: П.З. ім.Леніна. На звороті титулу: дозвіл на випуск у світ неодмінного секретаря АН акад. О.Корчака-Чепурківського. Київ. окрліт. №3070.27. Зам. №997. Тираж - 1000 прим. Обсяг - 128 с.

Редколегія: В.Козловський, С.Постернак, М.Сагарда.

Номер відкривається матеріалом голови редколегії, директора ВБУ С.Постернака «Бібліографія на Україні».

З великою теоретичною статтю виступає М.Ясинський, акцентуючи увагу на «Головних моментах з історії бібліографії», визначаючи основні етапи організації цієї галузі в республіці. Він подає дуже цінний список (орієнтовний) бібліографічних покажчиків: а) бібліографію бібліографії та біобібліографію покажчиків видань українською мовою загального характеру; б) покажчик видань українською мовою спеціального характеру; в) покажчик видань, що змістом торкаються цілої України; г) краєзнавчу бібліографію; д) індивідуальну бібліографію.

У номері надруковано «Положення про Бібліографічну комісію при Українській Академії наук», «Резолюцію Першого пленуму Бібліографічної комісії Української Академії наук», план її та Президії; анкети для первісного генерального обліку бібліографічної роботи й про неї.

«Основні проблеми українського бібліографічного репертуару» висвітлює М.Сагарда в однойменній статті.

Свою точку зору в науковій статті «Обсяг та план українського біблі-

ографічного репертуару XVI-XVIII вв.» викладає С.Маслов. «Межі етнографічної території українського народу» - тема наукової статті Ф.Максименка, що супроводжується цінним списком літератури з досліджуваного питання.

Д.Балика («Про рекомендаційну бібліографію») роздумує над її проблемою, місцем у системі бібліографічного знання, її значення, характеризує сучасний стан і окреслює перспективи (наукова стаття).

С.Рубінштейн наголошує на необхідності утворення одного «Бібліографічного вісника наукової літератури УСРР»: «Цей орган повинен охоплювати так книжковий, як і статейний матеріал, давати заголовки кожної праці мовою першовитвору й у перекладі одною з найважливіших європейських мов (німецька, англійська або французька). Бажані, крім заголовка, короткі реферати або автореферати (наукова стаття «Організація спеціальної наукової бібліографії в УСРР»).

Резюме номера - німецькою мовою. Автори: Д.Балика, Ф.Максименко, С.Маслов, С.Рубінштейн, М.Сагарда, М.Ясинський.

«Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927-1930)

Початок видання нового для ВБУ періодичного друкованого видання «Журналу бібліотекознавства та бібліографії» є підтвердженням того, що Бібліотека усвідомлювала своє значення як центру наукової думки в конкретній галузі й спрямовувала всі творчі зусилля на підвищення свого іміджу, сконцентрувавши в колективі установи найзначніші дослідницькі сили.

«ЖББ» у житті ВБУ - це один з найцікавіших етапів розвитку установи як наукового закладу академічного типу. Ще працювали в Бібліотечі й не були репресовані видатні українські вчені. Майже не відчувалося ідеологічного пресингу або його вдавалося уникати, оскільки дослідники займалися тільки науковими, фаховими проблемами, заради них жили й потерпали від різних труднощів, зокрема матеріальних. Ця відданість науці дала можливість створити по-своєму унікальний ча-

сопис, який не тільки відбиває тодішні процеси в бібліотечній галузі, динаміку її становлення, специфіку саме українського масштабу, не тільки є пам'яткою українського бібліотекознавства, а слугує й сьогодні ґрунтовним науковим матеріалом. У багатьох випадках статті, надруковані в «ЖББ», є класичними. Цей журнал - ще один документ епохи, уособлений образ Бібліотеки, бібліотечної справи певного історичного періоду, в даному разі - періоду початку комуністичних репресій та їх подальшого розгортання заслуговує на глибоке, всебічне дослідження, тим більше, що навіть в «Истории Центральной научной библиотеки» (Київ: Наукова думка, 1979), крім фото та обкладинки часопису й назви немає жодної статті про нього, між іншим, як і про всю періодичну пресу Бібліотеки. Це пояснюється тим, що більшість і членів редколегії, і авторів була репресована, а сам суто теоретичний журнал не відповідав партійним канонам (приміром, «Красному библиотечарю», що виходив у Росії).

№1, 1927 р. Зміст та назва журналу (друга сторінка титульного аркуша) німецькою мовою. Адреса бібліотеки: бул. Шевченка, 14. Дозволяється випустити в світ. За неодмінного секретаря АН - акад. О. Корчак-Чепурківський. 10-та друкарня «Трансдрук» ім. Леніна. Тираж - 1000 прим. Зам. №1400-27. Формат не вказано. Зміст на третій сторінці обкладинки. На четвертій - перелік видань ВБУ. Рецензії на головні статті - німецькою мовою (с. 165-168). Редколегія: В. Козловський, С. Постернак, М. Сагарда. Обсяг - 168 с.

Передмова, підписана 1.XII.1927 р. головою редколегії, директором ВБУ С. Постернаком, який сподівався, що «революція розіб'є «товсті мури народної темряви», спричинить потяг широких верств робітників і селян до освіти, до науки, а це сприятиме розв'язанню проблем організації бібліотечної та бібліографічної справи».

Постернак зважає на те, що, на відміну від масових бібліотек, наукові повстали стихійно, не мали єдиного об'єднувального центру, відпо-

відної літератури. Він сподівався, що революція швидко й легко зламає консервативні погляди в суспільстві щодо бібліотек. Насправді ж процес цей виявився таким, що роками гальмувався, а його зрушення не цікавили в суспільстві майже нікого, крім науковців, головним чином істориків, та провідних спеціалістів, фахівців старої дореволюційної школи. Власне, радянське суспільство, а тим більше широка громадськість і не були готові до розвитку книгознавчих та бібліотечних напрямів науки. Справу розвитку цих дисциплін взяла на себе невеличка горстка української інтелігенції, яка ще встигла одержати повноцінну освіту в царських гімназіях та університетах.

Друкований фаховий журнал, солідним тиражем, планувався як колективне видання кількох наукових бібліотек на пайових засадах. ВБУ здійснила організаційну роботу, розробила проект, розпочала підготовку першого номера, але на перешкоді, як підкреслював і Постернак, встали «непередбачені обставини». Вони переслідували весь шлях бібліотечної та книгознавчої галузі в Україні.

На жаль, ідея пайових внесків для випуску колективного видання була мертвонародженою. І сьогодні, коли бібліотеки в Україні ледь живіють, нею теж не можна скористатися.

Щоб не губити науку, справу ВБУ в ті часи дійшла єдино вірного рішення (як і через багато років при фундації «Бібліотечного вісника» в 1993 р.) - видавати журнал власними силами й власним коштом. Причому засновники «ЖББ» наївно сподівалися на його тривале, успішне функціонування.

Рубрики: «Хроніка» і «Бібліографія». Спеціальних рубрик нема. (Втім, науковий журнал може й не мати поділу на фахові рубрики). За концепцією і змістом «ЖББ» - видання суто наукове, що ще раз засвідчило могутній науковий і творчий потенціал ВБУ, її винятково важливу й визначальну роль і місце в розвитку бібліотечних наук. У ній, власне, сконцентрувався основний потенціал науко-

вих сил України даного напрямку.

Номер цілеспрямовано присвячений питанням бібліографії. Вони широко й глибоко висвітлені в наукових статтях: М. Сагарди «Організація бібліографії на Україні» та «Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1926 рік»; у науковому огляді М. Ясинського «Бібліографічна робота на Радянській Україні в 1926 році». У рубриці «Хроніка» - замітка М. Сагарди «Бібліографія на службі Західно-Європейського імперіалізму».

У рубриці «Бібліографія» - «Рецензії й покажчики літератури з бібліотекознавства та бібліографії».

Наступний великий блок - проблеми каталогів. Тут «Спільні каталоги» В. Козловського, його ж в рубриці «Хроніка» повідомлення про «Перший пленум каталографічної комісії»; М. Хохла «До питання про зведені каталоги в спеціальних наукових бібліотеках». Доволі значне місце відведене і загальним проблемам бібліотечного руху.

Автори: Д. Балака (2 статті), Г. Біла, Л. Гельфанд, О. Карпінська, В. Козловський (2 статті), В. Маяковський, М. Сагарда, М. Хохол, М. Ясинський.

Наукових статей - 10.

№2, 1928 р. Тираж - 1000. Друкарня, формат не змінився. Обсяг - 152 с. Титул повторюється. Випущено з дозволу неодмінного секретаря АН акад. А. Кримського. Редколегія та сама. Видавництво не вказане. Спеціальних рубрик нема.

Перший блок - каталоги: наукові статті - В. Козловського «Спільні каталоги» (с. 35-50) та Б. О. Боровича «Ще за предметовий каталог» (с. 50-61); О. К. Кисіля - «Питання про рубрикацію в предметовому каталозі» (с. 61-66).

У рубриці «Хроніка» такі повідомлення: М. Ф. Оксіюк «Зведений каталог нової чужоземної періодики в бібліотеках м. Києва»; Д. Фонарев «Зведений каталог періодики м. Одеси з медицини та суміжних з нею наукових галузей».

Другий блок: С. П. Шестериков «Бібліографічний їжак»; Ст. Постернак «До дискусії про український бібліографічний репертуар (наукова стаття); у рубриці «Хроніка» -

М.М.Іванченка «VI Міжнародна бібліографічна конференція»; його ж «Науково-дослідча комісія бібліотекознавства та бібліографії ВБУ»; М.Сагарди «В бібліографічній комісії ВУАН»; у рубриці «Бібліографія» - «Рецензії та покажчики літератури з бібліотекознавства та бібліографії».

Загальні бібліотекознавчі аспекти: Вс.Козловський «Бібліотекознавство в УСРР за період 1917-1927 років (науковий огляд, с.3-15); І.С.Вугман «Книга та бібліотека в старому та новому Китаї» (с.75-87), науковий огляд; у рубриці «Хроніка» - Д.Балика «Конференція для раціоналізації бібліотечної справи в РСФРР»; Н.В.Піскорська «Бібліотечні курси ВБУ в 1927-1928 році»; В.І. «З життя закордонних бібліотек»; віяння часу - Е.Ніринська «Кабінет марксизму-ленінізму Одеської державної публічної бібліотеки».

Уперше звернення до книгознавчого обсягу: М.Сагарди «Обсяг поняття періодика» (с.15-35), спеціальна наукова стаття; Д.Балика «Бібліологічна педагогіка» (95-108).

Автори: Д.Балика(2), Б.Борович, І.С.Вугман, М.Іванченко, В.Козловський(2), О.Кисіль, Е.Ніринська, М.Оксіюк, С.Постернак, Н.Піскорська, М.Сагарди(2), Д.Фонарев, С.Шестериков, В.І.

Наукових статей - 9.

№3, 1929 р. Оригінальна обкладинка. Прізвище художника-розробника не вказано, не вдалося його встановити і в Архіві НБУВ. На звороті обкладинки - назва журналу німецькою мовою. На звороті титулу дозвіл на випуск у світ неодмінного секретаря Всеукраїнської Академії наук акад. О.Корчака-Чепурківського. «Трест «Київ-Друк», 8-ма друкарня, вул. Л.Толстого, №5. Видавництво не вказано.

Позначка: Київський окрліт 230. Тираж: 1000 прим. Обсяг: 152 с.

Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літопису українського друку», «Картковому репертуарі» та інших покажчиках Української книжкової палати.

Редколегія: М.Іванченко, В.Козловський, С.Постернак, М.Сагарди.

Резюме статей - німецькою мовою. Спеціальних рубрик нема.

Перший блок: каталоги. Наукові статті М.Сагарди «Основні питання зведеного каталога часописів у бібліотеках України» (с.43-55) та В.Козловського «Десяткова система і книжкові палати» (с.34-43); прикладна стаття Б.Боровича «Московські рубрики предметного каталога» (с.62-68); у рубриці «Хроніка» С.Л.Рубінштейна «Зведений каталог чужомовної наукової періодики, що знаходиться в бібліотеках м.Одеси»; Л.Берман, М.Винник уперше розглядають на сторінках журналу питання «Про зведений каталог музичної літератури одеських бібліотек».

Другий блок: М.І.Ясинський «Бібліографія на Радянській Україні в 1927 р.» (науковий огляд) і його ж «Бібліографія бібліографічних покажчиків за 1927 р.» (с.71-83); у рубриці «Бібліографія» - «Рецензії й покажчики літератури з бібліотекознавства та бібліографії».

Третій блок: загальні питання бібліотекознавства. А.Ю.Вияснівський «Матеріали до конституціонально-психологічного вивчення читачів» (с.5-34); С.Я.Боровий «Архівні методи в бібліотечній роботі» (с.55-62); В.Ф.Іваницький «До питання про підготування робітників наукових бібліотек» (с.68-71); у рубриці «Хроніка» - М.М.Іванченко «Всеукраїнська бібліотека України при ВУАН за 1927/1928 р. - Українська книжкова палата»; Ф.Л. «Харківська науково-педагогічна бібліотека»; Б.Комаров «Українська державна бібліотека ім.Т.Шевченка в Одесі» (УДБ) за останні роки (1925-1928); М.І.Сагарди «Систематичне забезпечення Німеччини закордонною журнальною літературою»; В.І. «З життя закордонних бібліотек».

Автори: Л.Берман, С.Боровий, Б.Борович, М.Винник, А.Вияснівський, В.Іваницький, М.Іванченко, В.Козловський, Б.Комаров, М.Сагарди, С.Рубінштейн, М.Ясинський, В.І., Ф.Л.

Наукових статей - 8.

№4, 1930 р. Обкладинка незмінна. Фактура - твердий папір сірого кольору. На звороті авантиулу: німецькою мовою назва часопису і видавець. На звороті титулу повідомлення щодо бібліографічного опису. Дозвіл до друку акад.

О.Корчака-Чепурківського. Трест «Київ-Друк», 2 друкарня, вул.Воровського, №42. Київ. Окрліт. №232. Формат - 7/8 1/16 арк. (вперше). Тираж не вказано. Обсяг: 138 с.

Редакційна колегія: В.Іваницький, М.Іванченко, В.Козловський, М.Сагарди.

Перший блок: каталоги. У рубриці «Хроніка» повідомлення В.К. «Каталографічна підкомісія бібліографічної комісії ВУАН».

Другий блок: бібліографія. М.Ясинський «Бібліографія на Радянській Україні в 1928 р.» (с.35-45), науковий огляд, його ж «Бібліографія бібліографії покажчиків за 1928 р.» (с.45-59); І.Премислер «До методології бібліографії газет 1917-1923 рр.» (с.59-62); І.Форстіус «Нове видання Index Bibliographicus» (с.62-65); у рубриці «Хроніка» - повідомлення Г.К.Дермана, М.Сагарди, М.М.Іванченка. У рубриці «Бібліографія» - «Рецензії й покажчики літератури з бібліотекознавства та бібліографії».

Третій блок: загальні проблеми бібліотечної справи, в тому числі із життя закордонних бібліотек.

Автори: П.Абрамович, Я.Берман, Ол.Барнеке, Б.Борович, Г.Дерман, М.Іванченко, І.К.С., І.Премислер, М.Сагарди, Є.Стебельський, І.Форстіус, М.Ясинський

Наукових статей -9.

Отже, найактивнішими авторами журналу, які, власне, визначили його стратегію, були члени редколегії, а концепція наукових статей та оглядів відбивали магістральну наукову політику ВБУ.

«Журнал бібліотекознавства та бібліографії» як видавничий орган Бібліотеки, потребував урізноманітнення та розширення тематики, що і спостерігається, починаючи з 1929 р. Однак часопис робився силами працівників Бібліотеки, які не були звільнені для його випуску від своїх основних обов'язків і це унеможливило збільшення кількості його номерів.

Однак проблемами бібліографознавства інтенсивно займався й УНІК, щедро відбиваючи цю проблематику на сторінках свого періодичного друкованого органу «Бібліологічні вісті», особливо в

1928-1930 рр. Утім, хоча зіставлення подання проблематики в цих двох виданнях є темою окремого дослідження, підкреслимо, що, свого роду, творче змагання між УНІК і ВБУ щодо пріоритету в бібліографічній справі було її прогресивним рушієм, стимулювало до нових розвідок і сприяло динаміці процесу.

Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР (1946-1947)

№1, 1946 р. Видавець: Академія наук УРСР. Бібліотека. Орган дирекції, парткому та місцевому. На обкладинці (тверда) приклеєне фото будинку Бібліотеки по вул. Володимирській, 62. Текст титулу - різними прописними шрифтами. Машинопис. Зміст подано в кінці випуску. Редколегія: Ю.О.Меженко (відповідальний редактор), Н.С.Венгржановська, А.М.Гімельфарб, Г.М.Плеський, Я.Н.Прайсман, Д.П.Тацька. Тираж: 40 прим. Обсяг - 90 с. Підписано до друку 7.У.1946 р. Дозвіл облліту № БПО 7407. Шклограф Академії наук УРСР. Формат: 60x90 1/8. Безплатно. Спеціальних фахових рубрик нема.

Вступна стаття «Від редакції» одразу вводить нас в атмосферу перших повоєнних років. У матеріалі зазначається, що завдання, поставлені сталінським законом «про четверту п'ятирічку перед робітниками науки і культури безпосередньо стосуються до бібліотек і бібліотечних робітників, а тим самим, насамперед, й до Бібліотеки АН УРСР».

Установа почала відроджуватися після суворих подій і випробувань, порушуючи коло професійних питань. Причому, що дуже важливо, редколегія одразу бере глибокий пласт фахових аспектів, заявляє про себе як про видання спеціальне, наукове.

У той час БАН була однією з чотирьох найбільших бібліотек СРСР, фонд якої, з урахуванням воєнних втрат і пограбувань, становив приблизно п'ять млн. од.зб.

Видавці журналу, хоча Київ ще стояв у руїнах, були не просто надзвичайними оптимістами, в них кипіла енергія, їх творчий потенціал, незважаючи на півголодне існування, був спрямований на відроджен-

ня в республіці книгознавства. БАН розглядала своє видання як «Орган громадськості Бібліотеки», котрий планувалося видавати незначним тиражем - чотири числа на рік.

Д.П.Тацька в статті «Перші наслідки відбудовчої роботи Бібліотеки АН УРСР» подає цікаву таблицю динаміки зростання фондів Бібліотеки за 1919-1941 рр. У повоєнний період внутрішній обмін провадився з понад 500 установами, міжнародний - з 1700. Штат установи становив 350 співробітників. Дедалі активізувалася науково-бібліографічна діяльність.

Про інтенсивність життя Бібліотеки свідчить той факт, що Кабінет бібліотекознавства випустив бюлетень статей-перекладів з іноземної преси, відділ міжнародного обміну періодично видавав бюлетені про одержану літературу, чого ми, на жаль, не можемо здійснювати й нині.

У матеріалі згадується про працю «Бібліографічний покажчик бібліотекознавства», весь тираж якого загинув у Львові, у друкарні в перші дні війни. Бібліотека встигла одержати лише сигнальний примірник.

За даними Тацької, окупанти вивезли з книгосховища БАН 705 тис. найціннішої літератури, старовинні годинники з інкрустаціями, статуї, вази, портрети, килими, друкарські машинки та ін.

Відображено картину напруженого та складного життя Бібліотеки тих років: очищення приміщень від скла та бруду, встановлення шибок, ремонт даху, а разом з тим - відновлення роботи відділів.

Було створено відповідні умови для роботи читачів, відновлено видачу книг на абонементі та на міжбібліотечному абонементі, щодня в залах обслуговувалося понад 600 читачів (А.А.Торштейн, прикладна стаття «Відділ обслуговування читачів перед новими завданнями»).

За О.С.Ровнер, у бібліографічному відділі Бібліотеки було зібрано приблизно 30 тис. назв основних бібліографічних покажчиків.

Інформація М.С.Козлова «Підсумки господарчого року» відбиває матеріальне становище бібліо-

теки. Нині чомусь стало не прийнятним писати про гострі проблеми, пов'язані з ремонтом, реставрацією будівель, приміщень, зі склянням вікон, розташуванням фондів, зведенням нових бібліотечних споруд, телефонізацією та іншими повсякденними аспектами, без яких не може існувати складний бібліотечний організм.

У повоєнні роки, за постановою Президії АН УРСР, як повідомляє Г.М.Плеський, при БАН «утворюється керівництво мережею бібліотек системи АН УРСР», розкриваються покладені на неї завдання.

О.З.Бродовська вже звертається до питання колективного автора, що й нині гостро обговорюється бібліотекознавцями (БАН почала застосовувати колективного автора, каталогізуючи свої фонди в 1936 р.).

К.К.Дзюбенко підкреслює, що до 1941 р. БАН «мала зведений каталог іноземної періодики за 20 сторіччя. В цьому каталозі були матеріали на 14 мовах, 150 наукових та спеціальних бібліотек м.Києва». На базі цього апарату Бібліотека надавала щороку тисячі усних і письмових довідок.

Після наукових матеріалів подається стаття практично-прикладного характеру «Про роботу з малотиражними виданнями» (автор - Н.М.Бауер). За нею ідуть рубрики: «Бібліографічні видання, підготовлені до друку», «Критика і бібліографія», «Наша хроніка».

У побудові, тематиці часопису відчується спроба Ю.Меженка відродити традиції та спрямованість колись керованих ним «Бібліологічних вістей». Утім, перший номер - це тільки намітки серйозного видання.

Цікаві ознаки епохи, що віддзеркалює «Хроніка»: дев'ять працівників БАН було відзначено за участь у роботі під час Великої Вітчизняної війни високою урядовою нагородою - медаллю «За трудову доблесть». Це - Ю.О.Меженко, Д.П.Тацька, А.А.Торштейн, А.Г.Адаменко, М.С.Козлов, Е.М.Данченко, О.О.Коваленко, О.Й.Харкова, Н.М.Бауер.

З «Хроніки» читач дізнається про нараду завідділами й кабінетами, присвячену п'ятирічному плану

наукової бібліографічної роботи БАН, про нараду в грудні 1945 р. зі «Створення бібліографії української книги за період 1798-1916 рр.», де, зокрема, з доповідями виступили Ю.Меженко, Ф.Максименко, Я.Дашкевич, Т.Марковська, О.Ровнер, В.Лутковський, Т.Волобуєва.

Почав (з 18.X.45 р.) працювати семінар для керівного складу й співробітників Бібліотеки. Розгортається культурно-освітня робота установи, зокрема відбуваються концерти, виставки. Завершено підготовку до друку першого «Наукового збірника» (15 авт.арк.), де вміщено близько 30 статей та рецензій: Ю.Меженко, М.Суслопарова, Я.Дашкевича, Б.Бутника-Сіверського, Д.Тацької, К.Розенберга, О.Бурби, Ф.Максименка, І.Крип'якевича, С.Маслова, П.Попова, І.Маранца.

Автори: Я.Р.Дашкевич, Н.М.Бауер, О.З.Бродська, М.В.Булавицька, М.С.Возняк, А.М.Гімельфарб, К.К.Дзюбенко, К.Є.Коваленко, М.С.Козлов, С.І.Маслов, Ю.О.Меженко, Г.М.Плеский, Я.Н.Прайсман, Г.А.Пуліян, О.С.Ровнер, К.А.Розенберг, А.Й.Ряппо, Д.П.Тацька, А.А.Торштейн, Н.М.Шеліхова, Т.В.Шеффер та ін.

№2, 1946 р. Машинопис. Формат незмінний: 60x90 1/8. Тверда обкладинка. Фото наклеєне. На знімку - один із залів Бібліотеки в період роботи. Ті ж вихідні дані, що і в першому номері. Шклограф АН УРСР. Тираж - 40 прим. Редколегія: Ю.Меженко (відп. редактор), Н.С.Венгржановська, А.М.Гімельфарб, Г.М.Плеский, Н.Н.Прайсман, Д.П.Тацька. Зміст розміщено в кінці номера.

У цьому числі надруковано практично-прикладні статті. Намічається тенденція залучити до співпраці представників інших бібліотек, висвітлювати й їхню діяльність. Тобто, Меженко, вже з другого номера, бере орієнтацію на видання журналу республіканського значення.

У редагуванні текстів відчується його рука, його стиль, звороти мови, авторська манера. І вступ від редакції, безперечно, написаний ним самим. Він сподівався, як і колись у «Бібліологічних вістях», на регулярний вихід журналу та активну співу-

часть у ньому наукових бібліотек УРСР.

У номері надруковано: доповідь Меженка на Президії АН 21 червня 1946 р. «Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР»; витяг з протоколу №10 засідання Президії АН УРСР від 21 червня 1946 р.; О.С.Кур'ян «Обмін науковими виданнями з закордоном»; О.С.Сно та В.Т.Сябрян «Підсумки роботи по відбудові бібліотеки Інституту геологічних наук АН УРСР»; Г.М.Плеский «Про допомогу Бібліотеки дисертантам»; Н.Г.Козель «Газетний відділ Бібліотеки АН УРСР»; А.Пуліян «Кабінет технічної інформації Бібліотеки АН УРСР»; Я.Н.Прайсман «До питання про підготовку бібліотечних кадрів»; М.В.Рапопорт «До 115 роковин Одеської державної наукової бібліотеки ім.О.М.Горького»; В.В.Топачевська, В.К.Магіровський «Мережа наукових медичних бібліотек Міністерства охорони здоров'я УРСР»; Н.С.Венгржановська «Бібліотека Київського державного університету Т.Г.Шевченка»; Р.Б.Гуревич «Відбудова систематичного каталогу в Харківській державній бібліотеці імені Короленка», рецензія Г.М.Плеского на книгу: Григорьев Ю.В. Организация библиотечных фондов. Конспект курса. - М., 1946; Г.А.Пуліяна - на книгу Є.Шамуріна.

Автори: Н.Венгржановська, Р.Гуревич, Н.Козель, О.Кур'ян, В.Магіровський, Ю.Меженко, О.С.Сно, Г.Плеский, Г.Пуліян, М.Рапопорт, В.Сябрян, В.Топачевська.

№1 (3), 1947 р. Машинопис. Вихідні дані на твердій обкладинці ті ж, що і в попередніх номерах. Фотознімок наклеєно. На ньому фрагмент з експозиції книжкової виставки, де гігантськими літерами написані прізвища вождів російського пролетаріату. Тираж - 40 прим. Шклограф. Безплатно.

Редколегія: Ю.О.Меженко, Н.С.Венгржановська, А.М.Гімельфарб, Г.М.Плеский, Я.Н.Прайсман, Д.П.Тацька.

Спеціальних тематичних рубрик нема. Виділено рубрики: «Критика і бібліографія» та «Хроніка» (замість «Наша хроніка»).

Перший блок, за винятком статті

Я.Р.Дашкевича «Архів Івана Франка», належить до практично-прикладних статей. З'являються нові автори.

Стаття Д.П.Тацької «Наші чергові завдання» захаращена дешевою ідеологічною атрибутикою. Однак авторка подає цікаві кількісні показники діяльності Бібліотеки з ділянок комплектування, каталогізації, наукової роботи, підвищення кваліфікації її співробітників, керівництва мережею бібліотек наукових установ АН УРСР, обслуговування читачів.

На 1 січня 1947 р. Бібліотека мала: літератури основного фонду - 289524 прим., заінвентаризованої літератури - 34359, для обміну - 7896.

Після аналітичної статті Тацької слідує без переходу до нової рубрики повідомлення С.А.Комського «Нарада наукових бібліотек УРСР» (3-5 березня 1947 р.), яке доцільніше було б помістити в рубрику «Хроніка».

Недостатню забезпеченість керівництва науковою роботою, відсутність контролю над виконанням тематичного плану, відсутність обміну досвідом між бібліотеками, обміну інструкціями, планами наукової та бібліографічної роботи Комський пояснює тим, що все це не відповідає тим «основним завданням, які поставлені перед науковими бібліотеками рішеннями ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про ідеологічну роботу». Тобто, не наукова вартість, а ідеологія визначальний лакмус діяльності Бібліотеки.

Стаття А.М.Гімельфарба «До питання про підготовку наукових кадрів Бібліотеки АН УРСР» ніби й ставить питання життя, але теж з огляду на завдання сталінської п'ятирічки.

Ще більше підсилює істотну заідеологізованість номеру (він ніби створювався не для того, щоб висвітлювати й вирішувати нагальні проблеми, а щоб продемонструвати вірність режиму) матеріал «Партійно-політична освіта в Бібліотеці АН УРСР» (автор - А.А.Торштейн) та «Кабінет марксизму-ленінізму Бібліотеки АН УРСР» (автори - Е.М.Данченко, Р.А.Берлян).

До суто практичних і важливих

для установи аспектів звертаються О.С.Ровнер у «Роботі пункту прийому читачівських вимог», Г.М.Плеський в аналітичній статті «Міжбібліотечний абонемент Бібліотеки Академії наук УРСР», Я.Н.Прайсман у «Мікрокнизі» (розповідає про позитивні зміни, що дає в роботі бібліотек запровадження мікрофільмів), Т.М.Марковська - до застосування довідкових карток в алфавітних каталогах великих бібліотек, С.Л.Чернецова - до досвіду роботи БАН з опрацювання серійних видань.

Після блоку прикладних статей подано наукову статтю Я.Р.Дашкевича «Архів Івана Франка».

У «Хроніці» повідомлення Т.Волобуєвої про видання докладної бібліографії наукових праць О.О.Богомольця; В.Долгова - про підготовку бібліографії основної літератури з питань буровугільної промисловості УРСР; далі йдеться про поновлення роботи відділів Бібліотеки, зокрема стародруків та рукописів.

Підбірку матеріалів завершує «Тимчасове положення про керівництво мережею бібліотек наукових установ Академії наук УРСР», затверджене директором БАН Ю.Меженком.

Авторський колектив тільки-но починав складатися. Ще, власне, не було чіткої концепції видання, що перебувало в процесі становлення, але вже то був останній номер «Журналу БАН». І припинив він своє існування не через брак коштів, а з тієї причини, що Меженко змушений був вдатися до своєї другої еміграції з України, в Ленінград. Його від'їзд, власне, переламний період не тільки для самої Бібліотеки, а й для всього українського бібліотекознавства, яке сягнуло високого розвитку в 20-30 роках і яке так мріяв і прагнув відродити Юрій Олексійович і яке, безперечно, не могло розвиватися без своєї професійної республіканської українською мовою преси. Припинення видання негативно позначилося на наукових процесах у бібліотечній галузі в Україні, хоча в цій ділянці й працювали талановиті, обдаровані дослідники. І тільки майже через 50 років уже за часів незалежності України, Бібліотека змогла відновити свою

періодичну фахову наукову пресу в особі науково-теоретичного журналу «Бібліотечний вісник».

«Бібліотечний вісник» (заснований 1993 р.)

Науково-теоретичний і практичний журнал «Бібліотечний вісник» засновано в 1993 р. Перереєстровано. Виданню присвоєно реєстраційний номер 74049 і включено в каталог друкованих видань України з 1993 р., які розповсюджуються Укрпоштою по всій державі. Спочатку видано тимчасове, а потім і постійне свідоцтво про державну реєстрацію. Видавець - НБУВ та НАН України. Формат 60x84 1/8. Обсяг - 52 друк. арк.

Головний редактор журналу - акад. НАН України, проф., Засл. діяч науки і техніки О.С.Онищенко. Робоча редколегія журналу, тобто наукові експерти, - к.пед.н. В.Попроцька, к.і.н. Н.Солонська (заступники головного редактора), акад. НАН України, проф. Я.Ісаєвич, д.і.н., проф. Л.Дубровіна, к.т.н. Л.Костенко, д.і.н., проф. В.Омельчук, к.і.н. А.Бровкін, к.пед.н. Т.Павлуша. Рецензенти: к.філос.н. П.Голобуцький, к.і.н. Н.Стрішенець, к.і.н. Г.Ковальчук, к.і.н. І.Антоненко, Л.Беляєва. Візцем дуже суворого, але справедливого експерта був д.і.н. Іван Гаврилович Шовкопляс.

Журнал розпочав свою діяльність в умовах, коли по суті припинилося централізоване виділення коштів на папір і видавничі послуги. Але вижити й вистояти виданню дали можливість три гранти, одержані Н.Солонською від Міжнародного фонду «Відродження» та допомога Американського дому в Києві.

Організатори журналу розробили гнучкий банк рубрик, який за п'ять років удосконалювався, поповнювався, змінювався, відповідно до потреб бібліотекознавчої та книгознавчої науки. До речі, пакет книгознавчих рубрик зовсім не був закладений в початкову програму часопису. Книгознавчі рубрики з'явилися лише на третьому році існування видання і були зумовлені необхідністю висвітлення доробку науковців НБУВ та України в книгознавчій галузі.

Переважна більшість статей, надрукованих у перших числах часопису хибувала на багатослів'я, за яким не було конкретної наукової думки, позиції чи пропозиції, дослідницького пошуку, власного, оригінального бачення проблеми, що було об'єктивним і печальним відголоском колишньої ідеологічної системи.

Якщо в масовій періодичній пресі облік видання формує творчий склад журналістів і саме цей фактор відбивається на якості газет і журналів, то в науковій пресі - це рівень розвитку даної галузі, інтелектуальний і науковий імідж її творців, яким або є що сказати або нема. Творчий доробок ученого спроектований у його публікаціях.

Аналіз динаміки рубрик часопису за п'ять років дає уявлення про розвиток вітчизняного бібліотекознавства, темпи бібліотечного руху, його природу, тенденції.

Сьогодення спрямоване на інформатизацію і тому найактивніша рубрика «Документальні комунікації та інформаційні технології» (17 протягом 5 років), де своєю ґрунтовністю та концептуальністю вирізняються публікації С.Кулешова, І.Антоненко, Г.Швецової-Водки. Неординарні матеріали публікуються в рубриці «Історія бібліотек України» (14), далі за рейтингом - «Фонди бібліотек», «Краєзнавча робота бібліотек», «Збереження фондів», «Бібліотечна освіта».

Немає, на превеликий жаль, статей з питань обслуговування читачів, бібліотечної статистики. Лише два матеріали надруковано з психології читачівства, кілька з методології бібліотекознавства, що свідчить і про обмаль фахівців у цій галузі.

З обсягу бібліографії з'явилося три серйозні публікації. Одна з них основоположна праця д.і.н., проф. В.Омельчука, взята фахівцями до уваги при подальших розробках теми.

Книгознавча галузь у журналі висвітлюється активніше, ніж бібліотекознавча, але з перевагою історичного спрямування.

Спочатку коло науковців, авторів журналу було доволі обмеженим. Нині можна говорити про міцний

авторський колектив «Бібліотечного вісника», навколо нього об'єдналися найкращі наукові та творчі сили практиків України. Це - представники не тільки НБУВ, а й інших наукових та бібліотечних установ України: Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Київський державний університет культури та мистецтв, Рівненський державний інститут культури, Державна медична бібліотека, наукові бібліотеки Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Харківської ім. В. Короленка, національних університетів «Київський політехнічний інститут» та «Кієво-Могилянська академія» та ін.

Нині можна говорити про відновлення школи українського книгознавства, яка в 20-30-х роках існувала в особах таких відомих учених, як Д. Балака, Г. Житецький, С. Маслов, П. Попов, М. Сагарда, В. Ігнатієнко, М. Ясинський та ін. Традиції тих років продовжуються і розвиваються на новій інтелектуальній базі, що відбивається в «Бібліотечному віснику». Але хотілося би бачити в ньому більше проблемних публікацій із сучасного стану бібліотечної справи, бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства.

«Бібліотечний вісник» випускає додаткову видавничу продукцію, перетворився на видавництво при бібліотеці, що теж є виявом доброї традиції, притаманної всім великим бібліотекам світу.

За п'ять років редакцією «Бібліотечного вісника» видано три випуски матеріалів міжнародних конференцій (загальним обсягом 800 стор.), монографію Слободяника «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій» (270 стор., 60x84 1/16), довідник «Бібліотеки Національної Академії наук України», біо-бібліографічний покажчик «Іван Шовкопляс», матеріали до біо-

біографії «Гетьман Павло Скоропадський», «Информационный бюллетень рабочего совещания директоров научных библиотек и информационных центров академий наук - членов Международной ассоциации академий наук и академий наук стран Балтии», «Забезпечення фізичного збереження документних фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського», збірник наукових праць «Перші книгознавчі читання» (146 стор.), монографія Н.В. Стрішенець «Бібліографічна спадщина Юрія Меженка» (142 стор.), «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи НАН України» (вип. I), Д. Антоновича «Київ», Я. Хіміч «Бібліотечна психологічна служба», «Санітарно-гігієнічна обробка документів, каталогів та засобів їх зберігання в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського» (укладач Г. Новікова), «Формат подання бібліографічного запису», «Протокол ради директорів наукових бібліотек - членів МААН», «Джерела українознавства». Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань (130 с.).

Для поліпшення роботи редакцією журналу розіслано близько 500 листів у бібліотеки з пропозицією співпрацювати з журналом.

Усього за п'ять років вийшло 24 випуски. З них - чотири спарених. Оцінкою праці нашого видання є включення його ВАКом у реєстр обов'язкових видань, де мають друкуватися пошукувачі наукових звань зі спеціальностей - історія, педагогіка, мовознавство.

З метою поліпшення видання на наступний рік передбачається перспективне замовлення статей, випуск тематичних випусків (приміром, так було здійснено №5, 1997 р., присвячений Міжнародній конференції з проблем каталогів наукових бібліотек), пошук тем і авторів на стиках наукових дисциплін: термінологія - бібліотекознавство (бібліотекознавство - мовознавство), історія бібліотек (загальна історія), реставрація (залучення інших центрів, крім НБУВ, інститутів паперу та ін.), подача розширеної інформації про конференції (реалізовано в №6,

1997), огляд захисту дисертацій, запровадити бібліографію книжкових виставок, що власштовує культурно-просвітницький центр НБУВ, розв'язати проблему з оглядом іноземної фахової преси, друкувати річні звіти Бібліотеки, продовжити друкування наукових портретів, замовляти критично-аналітичні огляди наукової літератури в галузі бібліографії, бібліотекознавства, нових технологій у бібліотечній діяльності. В 1998 р. запроваджені нові рубрики «Бібліотека в історичній перспективі»; «Інформатизація суспільства».

Усього опубліковано 441 позицію матеріалів різних жанрів. 139 публікацій здійснено співробітниками НБУВ.

Авторами 69 публікацій виступили особи з ученим ступенем (авторами деяких матеріалів є дві або три особи).

Валерій Горовий,

к. філос. наук., керівник СІАЗ -

заступник Генерального директора НБУВ

СІАЗ: нова структура Бібліотеки

У статті йдеться про проблеми формування інформаційної інфраструктури, орієнтованої на допомогу органам державної влади України, участі в цьому процесі бібліотечних закладів.

На прикладі діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ узагальнюються перші результати такої роботи.

Проблема інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади особливої актуальності набула в молодих державах, що утворилися на території колишнього Радянського Союзу.

Порівняно з відповідною практикою держав Заходу, з їх традиційно розвинутою системою соціальних комунікацій, тісно пов'язаних з механізмами державного управління, в новоутворених країнах цей аспект вирізняється цілим рядом ускладнень.

По-перше, структури, до функцій яких входить інформаційно-аналітичне забезпечення державних органів, мають надавати допомогу в організації державотворення фактично з нуля. Тобто вони, особливо в перші роки існування нової держави, стикаються з необмеженим колом питань, вирішення яких потребує відповідної інформаційної підтримки, пов'язаної з вивченням

зарубіжного досвіду, аналізом специфіки власних суспільних, економічних, політичних, культурних процесів, з пошуком оптимальних шляхів оперативного розв'язання завдань державного будівництва.

По-друге, діяльність створюваних інформаційно-аналітичних структур (ІАС), орієнтованих на задоволення запитів державних органів, не могла спиратися на інформаційну інфраструктуру загально-суспільного призначення, внаслідок фактичної відсутності останньої в державі. Україна, на жаль, реально не могла використовувати ресурси колишньої союзної системи ДСНТІ, сформованої спільними зусиллями радянських республік, колишніх союзних банків даних, що могли мати прикладне значення для вироблення ефективної внутрішньої і зовнішньої політики нашої країни.

По-третє, помітно ускладнює діяльність ІАС у нових державах несприятлива економічна ситуація перехідного періоду. Слабке матеріально-технічне забезпечення не дає можливості впроваджувати сучасні технології обробки та аналізу потоків інформації.

Є й інші проблеми становлення. Необхідність їх розв'язання тією

чи іншою мірою зумовлюється тим, що в Україні державні органи одразу реально відчули гостру потребу в інформації, матеріалах аналізу бурхливих процесів державотворення й виявили певну активність в організації необхідних структур.

Ці процеси розвивалися в двох напрямках: формування підрозділів для аналізу оперативної та вузько-спеціальної інформації безпосередньо при державних відомствах, установах і створення, певною мірою, міжвідомчих ІАС при організаціях, що мають власні інформаційні ресурси чи доступ до подібних ресурсів загальносуспільного значення в сфері економіки, політики, культури. Серед таких установ - «один із найважливіших соціальних інститутів суспільства, що забезпечує кумуляцію і загальнодоступність документів, які зберігають знання...»¹ - бібліотеки.

Аналізуючи практику взаємовідносин бібліотечних закладів з державними органами, економічними структурами, громадськими організаціями тощо, можна говорити про переакцентування в їх функціональному призначенні. Й хоча на сьо-

¹ Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. - К., 1995. - С. 29.

годні наша бібліотекознавча наука відчутно відстає від роботи бібліотечних установ, проте даний факт не залишився непоміченим деякими її теоретиками. На думку авторів одного з останніх за часом підручників з бібліотекознавства, «на сучасному етапі найправильнішим здається ставлення до бібліотечно-інформаційної діяльності як до єдиного процесу задоволення різноманітних потреб суспільства в інформації та знаннях. Пріоритетним у бібліотечно-інформаційній діяльності стає доведення інформації до користувачів у будь-якому вигляді»².

Нинішня практика не лише підтверджує вищесказане а й свідчить про те, що в умовах створення української державності, напруженого пошуку ефективних шляхів розвитку нашого суспільства, на переломі епох роль бібліотечних закладів як важливих документно-інформаційних, аналітичних центрів, їх соціальна перспектива на шляху до інформаційного суспільства зростає.

Певним підтвердженням цьому може бути й досвід співробітництва з вищими органами державної влади СІАЗ - Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, що діє нині в комплексі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Структуру, якою, власне, було започатковано СІАЗ, створено в ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України незадовго після завершення формування вищих органів державної влади. Вона мала назву - відділ інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої виконавчої і судової влади.

За задумом ініціаторів, відділ мав формуватися з бібліотечних та наукових працівників, суспільствознавців. До роботи, в разі потреби, могли залучатися інші відділи бібліотеки або окремі працівники. Передбачалося широко застосовувати напрацювання кращих з аналогічних структур на Заході, куди систематично виїжджали провідні науковці бібліотеки для вивчення досвіду.

Однак уже на першому етапі існування (до 1995 р., коли відділ

було реорганізовано в Службу) працівники відділу змушені були переглянути деякі з початкових уявлень стосовно організації своєї діяльності, що й було покладено в основу її подальшого вдосконалення:

1. Завдяки аналізу власного досвіду було визначене місце відділу в системі інформування державних органів. Це сприяло підвищенню якості виконання замовлень, дозволяло запобігати паралелізму в роботі з іншими структурами, уникати невластивих функцій. У процесі роботи визначилося проміжне місце даної структури між інформаційними структурами з оперативністю «сьогодні-на-сьогодні» та академічними інститутами, які виконують замовлення на аналітичну продукцію протягом тривалого часу. Специфіка потреб замовників аналітичної продукції відділу така, що розробка потрібної теми в переважній більшості не може тривати більше тижня чи десяти днів. На такі терміни й орієнтуються працівники відділу.

2. Рівень матеріально-технічного забезпечення ІАС Бібліотеки позбавив ілюзій щодо швидкого запозичення передових технологій роботи з інформацією і змусив шукати виходи в умовах існуючих дуже скромних можливостей.

3. Тимчасом зростаючі обсяги замовлень на інформаційно-аналітичний продукт у ході зростаючої інтенсивності діяльності всіх гілок влади змусили відділ спільно з замовниками шукати вихід із ситуації. Було вирішено, що він виконуватиме основну масу замовлень з проблематики, що становить інтерес для всіх державних органів, а також замовлення, для виконання яких апаратним працівникам необхідно було б обробляти великі обсяги первинної інформації. В особливі відповідальних моментах на відділ покладалося виконання оперативних, підвищеної складності завдань.

4. Не зовсім виправданими видалися сподівання на кооперативний принцип координації зусиль бібліотечних підрозділів при виконанні трудомістких або термінових замовлень. У ході вивчення запитів спеціалістів державних органів, їх реалізації працівники відділу переконувалися, що задумана організація роботи не життєздатна.

По-перше, співробітники струк-

турних підрозділів Бібліотеки працюють за власними планами, виконують роботу, що відповідає їхній професійній підготовці. СІАЗ же, зважаючи на потреби замовників, перейшов до якісно іншої роботи, що потребувала суттєвої перекваліфікації більшості з працівників.

По-друге, її характер вимагає відмінних від власне бібліотечної підготовки якостей. Кваліфікаційні вимоги до працівника, який займається інформаційно-аналітичним забезпеченням владних структур, включають, як свідчить практика, досить високий рівень комп'ютерної грамотності, відповідну орієнтацію в актуальних питаннях суспільного життя, вміння оперативно знайти у великих обсягах інформації потрібний матеріал і проаналізувати його, мати здібності до продуктивного спілкування з людьми різної політичної орієнтації, професій, світоглядів та ін.

Тематично протягом цього періоду відділ здійснював формування анотованої БД «Події, факти, коментарі» за матеріалами періодичної преси (центральної видання України, основні обласні газети, російськомовні зарубіжні видання) та готував аналітичні матеріали з актуальних питань політичного, економічного життя, проблем державотворення. Найбільша увага при цьому надавалася підготовці матеріалів з порівняльним аналізом зарубіжної законотворчої практики та досвіду підготовки відповідних нормативних актів в Україні, в країнах СНД. На допомогу керівництву Верховної Ради, Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів готувалися підбірки матеріалів про надання надзвичайних повноважень уряду в країнах Заходу, правонаступництво в органах влади, проблеми введення і використання державної символіки й атрибутики, проблеми організації та функціонування банківських систем у державі, про ставлення різних категорій населення до перших кроків у діяльності новообраних владних структур тощо.

Універсальність роботи ІАС у ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України зумовлювалася тим, що вона одною з перших прийшла на допомогу державотворцям України. І хоча інформаційна інфраструктура в молодій державі вдосконалювалася, формувалися відомчі вузько

² Ільганова В.О., Ковальчук Г.Д., Самійленко Т.П. та ін. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек.- Харків: Основа, 1993.- С.23.

професійні інформаційні підрозділи, обсяги запитів на підготовлену в ЦНБ інформаційно-аналітичну продукцію не зменшувались. Адаже з розвитком державних структур зростали й потреби в інформації. Проте з удосконаленням інфраструктури створилися можливості для уточнення спрямованості роботи відділу та відповідної його структурної перебудови.

У кінці 1995 р., з метою забезпечення сучасного рівня підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів для органів державної влади України, а також згідно з угодою про співпрацю між Президією НАН України й Верховною Радою України та листом Кабінету Міністрів, бюро Президії НАН прийняло постанову про створення Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Основними напрямками діяльності, базуючись на попередньому досвіді роботи, було визначено:

- аналіз політичних, соціально-економічних процесів у ході ринкових перетворень в Україні;
- аналіз ставлення до суспільного життя в Україні державних структур, громадської думки країн СНД та далекого зарубіжжя;
- вивчення державотворчого, законодавчого процесу в зарубіжних країнах і зіставлення його з практикою законотворення в Україні;
- узагальнення досвіду роботи ІАС у системі бібліотек з результативного використання фондів, активного введення в обіг наукової інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Таким чином, відділ інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади ЦНБ був реорганізований у Службу, до складу якої нині входять відділи аналізу періодичної преси, політичного та економічного аналізу, сектор програмно-технічного забезпечення.

СІАЗ формує ряд БД на матеріалах періодичної преси з використанням інших джерел інформації, з допомогою яких відслідковується динаміка суспільних процесів, що привертають найбільшу увагу замовників. Серед них БД на матеріалах регіональної преси «Вісті з регіонів», що допомагає відслідковувати ставлення в кожній з областей до діяльності місцевих і центральних

органів державної влади, аналізувати діяльність політичних партій на місцях, процеси економічних перетворень, соціальну проблематику тощо. Постійно поповнюються і використовуються БД «Політичні партії та громадські організації України», «Паливно-енергетичний комплекс України» та ін.

Наукові працівники відділу політологічного та економічного аналізу згідно з замовленнями владних структур готують матеріали з найактуальніших для нашого суспільства проблем: оцінки діяльності державних органів у центрі та на місцях у різних регіонах різними соціальними групами населення, про діяльність політичних партій, громадських організацій, хід виборчих кампаній, аналіз зарубіжної громадської думки про події в нашій країні, відгуки про її взаємовідносини із зарубіжними партнерами у розв'язанні економічних та інших проблем, ефективність економічних перетворень у нашій державі, про роботу регіональних економічних утворень з участю України, вплив великих економічних структур зарубіжжя на економічні перетворення в Україні та ін. Спільно з Держкомстатом України практикується підготовка матеріалів по відслідковуванню процесу бартеризації економіки. Сьогодні СІАЗ також досить продуктивно контактує, налагоджуючи обмін взаємно цікавою інформацією, з департаментом інформаційно-аналітичного забезпечення секретаріату СНД, з державними аналітичними службами ряду країн співдружності.

Від часу створення СІАЗ інформаційна інфраструктура держави набула помітного розвитку. Певну роботу, спрямовану на забезпечення потреб владних структур, здійснюють парламентська, юридична, ще деякі бібліотеки³. Це дає змогу і СІАЗ, і іншим аналогічним структурам зосередити увагу на властивій саме для них, а отже, найуспішніше розроблюваній тематиці.

Однак проблема кооперації, координації зусиль ІАС у забезпеченні запитів органів державної влади досить значна. Водночас такого роду координація могла б вивільнити додаткові резерви для плідної робо-

ти навіть за нинішніх негараздів у матеріально-технічному забезпеченні подібних структур.

У діяльності СІАЗ та інших аналогічних утворень є й інші проблеми. Серед них набуває особливої актуальності необхідність постійного аналізу електронних потоків інформації, робота в Інтернет. Загострення цієї проблеми зумовлюється певними зрушеннями, оживленням економіки країни, поживленням інтересу до зовнішніх ринків, розвитком міждержавних економічних проектів, організацією вільних економічних зон, підвищенням ефективності інвестиційної політики тощо.

При нинішньому рівні фінансування як для СІАЗ, так і для інших однотипних державних структур нагальною є проблема залучення позабюджетних коштів. Трудність полягає у відсутності прийнятної нормативної бази для такої роботи.

Проблематичним є й одержання цими структурами більш-менш ефективної допомоги від міжнародних фондів та благодійних організацій, оскільки в уявленні їх керівників такі структури тісно пов'язані з бюджетними органами державної влади й повинні мати необхідне забезпечення.

Отже, можна зазначити, що сьогодні в середовищі спеціалістів СІАЗ й інших аналогічних структур загальноукраїнського і регіонального рівнів, у владних структурах формується думка про необхідність дальшого вдосконалення роботи, спрямованої на інформаційно-аналітичну підтримку діяльності й розвитку таких структур.

І в цьому відчувається оптимізм перспективи.

³ Див.: Слободяник М. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. - С. 198-322.

Тетяна Куриленко,

к.с.о.н., с.п.с. Інституту біографічних досліджень
НБУВ

Світлана Ляшко,

к.і.н., с.п.с. Інституту біографічних досліджень НБУВ

Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності

Науково обгрунтовується нагальна діяльність Інституту біографічних досліджень, створеного на базі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, що є логічним продовженням справи, розпочатої в Академії ще в 1919 р. Наголошується на загальнодержавному значенні підготовки Українського біографічного словника, викладаються його концепція та основні напрями діяльності Інституту зі створення УБС.

Рішення про відновлення досліджень біографій визначних діячів науки, культури, суспільного життя нашої держави на базі ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України як наукової установи Президія АН України прийняла 17 лютого 1993 р. В ЦНБ зосереджено найбільші в республіці масиви біобіографічної інформації. Рішенням Ученої ради в структурі Бібліотеки було створено відділ біографічних досліджень, а з квітня 1994 р. - Інститут біографічних досліджень. Його очолює д. і. н. Віталій Чишко.

Інститут біографічних досліджень - науково-дослідна інституція, національний центр біобіографічних досліджень. Відповідно з «Положенням про Національну бібліотеку України імені В.І.Вернадського», має такі функції:

- розробка теоретичних та науково-методичних проблем української біографістики;
- збирання, наукове опрацювання, підготовка до видання матеріалів біографій діячів України;
- побудова комп'ютерних БД біобіографічної інформації, розробка та впровадження інформаційних технологій в українську біографістику;
- підготовка до видання багатотомного Українського біографічного словника;
- координація досліджень з української біографістики.

Нині, по суті відновлено одну з установ УАН і реалізується ідея створення біографічного словника діячів України.

Перша спроба належить гуртку під проводом В.Антоновича, що діяв у 90-х роках ХІХ ст. На жаль, праця лишилася незавершеною і маловідомою. В 1918 р.,

розробляючи структуру Української Академії наук, Комісія для вироблення законопроекту про заснування УАН однозначно підтримала пропозицію Д.Багалія, А.Кримського, Г.Павлуцького та Є.Тимченка створити в Академії «Постійну комісію для складання словника українських діячів науки, історії, літератури, мистецтва і суспільного життя». Установа мала бути загальноакадемічною, аби діяти в порозумінні з усіма відділами¹. Офіційно «Постійну комісію для складання і видання біографічного словника діячів України» було засновано на Спільному зібранні УАН 23 січня 1919 р.²

Згідно зі Статутом УАН Постійна комісія (далі Комісія) являла собою окрему самостійну організацію, підпорядковану Спільному зібранню. Доцільність цього пояснювалась тим, що Комісія мала вирішувати завдання, спільні для всіх трьох відділів АН. Це давало змогу залучати для праці в ній

¹ Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.-К., 1919.-С. VII.

² Протокол № 9 Спільного зібрання УАН від 23 січня 1919 р. - ІР,НБУВ. - Ф.1.-Спр.26125, арк.1.

співробітників інших структурних формувань Академії³.

Заснування Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України в структурі АН - явище неординарне в культурній спадщині нашого народу. Нагальність створення при ній комісії вказаного напрямку спричинена необхідністю відродження української національної свідомості. «Потреба в такому словникові відчувається вже давно всіма тими, хто працював на полі української науки та суспільності, бо біографічна література, російська по більшості, займалася біографіями осіб, діяльність яких мала загальнодержавне значення й майже зовсім не торкалася оглядів життя та діяльності діячів середньої руки та взагалі провінціальних...» Між іншим, загальний недолік всеросійських словників - відсутність у них більшості українських діячів, особливо тих, котрі діяли в Галичині⁴.

УБС мав висвітлювати історію України, її суспільне та культурне життя у фактах і діяльності її співвітчизників. Майбутня праця бачилася виданням цілковито довідково-біобібліографічним. Першорядне значення для роботи над ним мало окреслення кола осіб, котрі повинні були ввійти до нього. Сюди могли бути включені, вважав один із засновників Комісії В.Л.Модзалевський, усі національні українські діячі, відомі з літописних часів, діячі інших національностей, які жили в Україні, чужоземні, праці та діяльність яких торкалися українознавства й українців за походженням, за умов, що їхня діяльність мала зв'язок з Україною.

УБС повинен був дати більше свіжого матеріалу про маловідомих або зовсім невідомих діячів минулого українського народу. «На сей, досі незачеплений і не розроблений матеріал комісія повинна звернути навіть особливу увагу. ...з цього боку збирання відомостей про таких скромних місцевих діячів буде пошаною від нас до їх пам'яті та діяльності. З другого боку - дані про їх наукові праці... будуть дуже корисними для нас і для вивчення нашого минулого та пізнання, як розвивалися серед людей ідеї наукові, громадські та інші.

Останнього можна досягнути тільки тоді, коли будемо вивчати життя та діяльність окремих скромних - мабуть, зовсім забутих діячів»⁵ У біографіях видатних діячів «слід намітити лише головні моменти діяльності й найбільшу увагу звернути на бібліографію»⁶. «Біографічні нариси мають бути короткими, ясними, повними, але не монографіями; у частині бібліографічній треба зібрати всі відомості про власні твори даної особи (з зазначенням даних про оригінальні рукописи, малюнки, портрети й т.і.)»⁷.

До роботи в Комісії були залучені історики Д.І.Багалій, Н.Ю.Мірза-Авакянц, М.П.Василенко, архівісти В.Л.Модзалевський, В.О.Пархоменко, В.О.Романовський, літературознавці С.О.Єфремов, Й.Ю.Гермайзе, П.І.Зайцев, В.В.Міяковський, мистецтвознавець Ф.Л.Ернст. Її послідовно очолювали академіки Д.І.Багалій (02.1919-02.20), М.П.Василенко (25.02.1920-05.1923), С.О.Єфремов (05.1923-04.1930). Керівничими над працями були - В.Л.Модзалевський (02.1919-08.1920), П.Я.Стебницький (7.08.1920-07.1923), М.М.Могилянський (07.1923-1933). Редактори - В.О.Пархоменко, В.В.Міяковський, П.І.Зайцев, Н.Ю.Мірза-Авакянц, Ф.Л.Ернст, П.Я.Стебницький, М.П.Василенко, Н.Д.Полонська-Василенко, П.І.Рулін, І.В.Галант, Д.М.Ревуцький. До першого складу наукових співробітників входили Г.Л.Берло, І.В.Галант, О.І.Лікошин, М.Ф.Вербицький-Антіох. Згодом до Комісії ввійшли В.О.Горков, О.О.Тулуб, О.М.Андріяшев, І.П.Крип'якевич, П.П.Кудрявцев, М.О.Тарасенко та ін. К.М.Антонович-Мельник, Г.Л.Берло, С.О.Єфремов працювали ще в біографічному гуртку В.Б.Антоновича.

Практично Комісія приступила до роботи з лютого 1919 р. Незважаючи на об'єктивні труднощі, вона працювала досить інтенсивно, особливо в перші чотири роки. До збирання біобібліографічної інформації були залучені ентузіасти Чернігова, Вінниці, Одеси, Дніпропетровська, Харкова та інших міст. Комісія підтримувала контакти з різними науковими установами, бібліотеками Москви, Петрограда-

Ленінграда, аналогічними іноземними інституціями.

Її працю умовно можна поділити на такі періоди:

1919-1920 - підготовчий: закладення джерелознавчої бази та біобібліографічної картотеки;

1921-1924 - початок складання загального покажчика імен і покажчика імен діячів на кілька перших літер алфавіту, формування колективу фахівців для написання біографій, написання біографічних статей;

1925-1930 - зведення до алфавітного переліку всього карткового матеріалу, опрацювання біографічного матеріалу на літери «А» і «Б»;

1930-1933 - підготовка до друку першого тому Біографічного словника на літеру «А», збірника праць.

Основним досягненням Комісії протягом її існування залишався вибір на картки імен діячів із джерел, складання списків та написання біографічних статей переважно її членами. З 1919 по 1930 р. зібрано картотеку з 200 тис. карток. Це дало змогу скласти приблизну номенклатуру словника. До 1932 р. Комісія підготувала збірник праць обсягом шість друк. арк. та перший том на літеру «А».

Частина матеріалів Комісії в оригіналах, копіях, чернетках нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Це методичні документи, протоколи й витяги з протоколів засідань, звіти співробітників, листування з Президією УАН-ВУАН, списки джерел, алфавітні переліки, біографічні нариси, автобіографії та ін. Найбільший практичний інтерес для сучасників становлять методичні матеріали, які не втратили актуальності й сьогодні, біографічні матеріали різного рівня інформативності (біографії, біографічні замітки, автобіографії, некрологи, відповіді на запитання анкети). Їх налічується 340 од. зб. приблизно на 500 персоналій. На жаль, сам рукопис першого тому словника на літеру «А» та його копії відсутні, як і основні біобібліографічні напрацювання Комісії, збиранню котрих понад 10 років віддали її співробітники.

Першим етапом відновлення роботи над УБС у НБУВ було вивчення досвіду створення біографічних словників та започаткування комп'ютерних БД. Співробітники Інституту досліджували доробок Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (методичні матеріали, списки джерел та ін.). Аналізувався

³Статут Української Академії наук у Києві // Історія Академії наук України. 1918-1923.- К., 1993.- С.169,177.

⁴Докладна записка «Про програм та порядок видання Біографічного Словника Українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського руху».- ІР, НБУВ.- Ф.Х, спр.5102.

⁵Там само.

⁶Про завдання та методику роботи комісії (Доклад, оголошений Д.І.Багалієм в засідання Комісії 23 лютого 1919).-ІР, НБУВ-Ф.Х, спр.5284).

⁷Інструкція для співробітників Постійної Комісії для складання Біографічного словника українських діячів при Українській Академії наук.- ІР, НБУВ.-Ф.Х, спр.5286.

досвід створення різноманітних біографічних видань у дореволюційній Росії та СРСР, УРЕ, УЛЕ, «Енциклопедії Українознавства», англомовної «Енциклопедії України» тощо, а також - загальних і фахових біографічних словників Польщі, Словаччини, Великої Британії, Словенії, США, Італії, Німеччини, Австрії, Канади, Голландії.

Практичним результатом цих досліджень стала розробка концепції УБС та пакета науково-методичних документів за його створення, який складається з «Редакційної інструкції Українського біографічного словника», «Структури Алфавітного словника Українського біографічного словника», «Анкет» та «Листа-звернення» для опитування сучасників, діяльність яких має бути відображена на сторінках УБС. Ці документи після схвалення Вченою радою ЦНБ були запропоновані для обговорення науковій громадськості й вийшли друком у різних виданнях («Вісник Академії наук України», 1993, № 8; «Київська старовина», 1993, № 6; «Архіви України», 1993, № 1-3,4-6; «Український історичний журнал», 1993, № 11/12; «Українська біографістика», 1996, вип. 1).

Відповідно з Концепцією, УБС має бути багатотомним енциклопедичним виданням, що вміщуватиме біографії діячів української землі, представників української діаспори, а також українознавців та активних прихильників України поза її межами з усіх сфер людської діяльності від давнини до сучасності.

Першим етапом створення УБС є підготовка його словникової частини - реєстру імен. Він міститиме алфавітний перелік осіб, статті про яких мають увійти до УБС, і стане основою розробки структури видання, визначення обсягу статей і списку авторів. Зрозуміло, що УБС може бути створений, виходячи з реального стану біобібліографічної інформації, лише на підґрунті постійного напрацювання відомостей про діячів України на базі архівних матеріалів, узагальнюючих праць з історії освіти, науки й техніки, культури, мистецтва, народного господарства; монографічних досліджень, статей і матеріалів у серійних виданнях та науковій періодиці, мемуарній літературі та ін., анкетування нині діючих відомих осіб (або родичів померлих) і видання спочатку серії тематичних та регіональних (хронологічних, фахових) біографічних словників і покажчиків. Переходити безпосередньо до скла-

дання енциклопедичного УБС було б передчасним. Саме такий УБС, що містить масу нових імен (а не лише вже відомих з інших енциклопедій і довідників), міг би задовольнити потреби громадськості, знайти свого читача й користувача-науковця, стати своєрідною візитною карткою науки й культури нашої держави.

Із самого початку формування концептуальних основ створення УБС передбачалося широке використання сучасних інформаційних технологій. Відповідно до цього було розроблено «Концепцію програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання Українського біографічного словника», в якій викладено мету, завдання і методологічні засади планованих розробок, подано перелік основних етапів виконання проекту та потрібних для цього технічних засобів.

Інститут приступив до роботи над алфавітним переліком імен з розробки програмного забезпечення, необхідного для побудови комп'ютерної БД словникової частини УБС. Започаткування комп'ютерної БД УБС мало на меті, по-перше, досягнути раціонального введення й виведення на різні носії біографічної та іншої інформації (бібліографічної, фактографічної тощо), у тому числі виготовлення оригіналів-макетів видань, а по-друге, забезпечити можливість проведення систематичних біографічних досліджень на базі накопиченої біографічної інформації. На основі БД існує можливість складання словників (перелік імен) для наступного упорядкування будь-яких загальних, енциклопедичних та інших за побудовою біобібліографічних словників і довідників.

Розроблені Інститутом принципи відбору персоналій до БД, зважаючи на її універсальність, зорієнтовані на забезпечення введення до комп'ютерної БД УБС відомостей про якомога більшу кількість імен, пов'язаних з подіями багатовікової історії України, розвитком вітчизняної науки й культури, суспільно-політичними, релігійними та національними рухами в ній, з українською діаспорою в світі, а також із дослідженнями та пропагандою нашої історії і культури в інших країнах. При цьому кількість персоналій БД не обмежується. Теоретично будь-яка з них може увійти до певного довідника чи покажчика, побудованого за хронологічними, тематичними або територіальними принципами, чи стати об'єк-

том дослідницької уваги. Створення такої БД є цілковитою реальністю, більше того - надзвичайно важливо з наукового та культурного погляду.

Постійне наповнення БД новими персоналіями - один з основних напрямів роботи Інституту. До БД включаються персоналії кількох принципів різних рівнів: від загальновідомих постатей до порівняно маловідомих діячів освіти, науки, культури, суспільного, релігійного, економічного життя, які репрезентуватимуть різні регіони України та діаспори.

Особливу роль у дослідженнях Інституту відіграє проблема джерел. Орієнтація на включення в УБС великої кількості маловідомих імен потребує залучення колосальної джерельної бази. Починаючи роботу над БД УБС, українською необхідно було виявити черговість освоєння комплексу джерел та скласти переліки найважливіших з них. Для цього в Інституті було побудовано спеціальну комп'ютерну БД «Джерела національної біографістики». Мета її створення - збір, обробка, систематизація бібліографічної інформації про джерела, в яких подаються біографічні та інші відомості про персоналії, що ввійдуть до комп'ютерної БД «Алфавітний словник УБС» і Українського біографічного словника. Співробітники Інституту виконують роботу з пошуку та внесення до БД архівних джерел, агіографічної літератури, словників і енциклопедій, праць з біографістики, генеалогії та геральдики, іконографічних видань, фахових джерел із загальної історії, історії науки й техніки, історії мови, літератури, історії мистецтва та інших джерел. Програма передбачає проведення пошуку за будь-яким елементом бібліографічного опису, а також за будь-яким елементом допоміжної інформації.

Підготувати УБС можна лише великим авторським колективом, консолідувавши зусилля представників різних установ - науково-дослідних інститутів, навчальних закладів, бібліотек, краєзнавчих товариств та інших громадських організацій. Завданнями Інституту з підготовки УБС є встановлення імен діячів України для включення в словник, підготовка Алфавітного словника УБС, розробка частини біографій, визначення фахівців і замовлення їм біографічних статей, наукове редагування одержаних матеріалів, координація науково-біографічної роботи в Україні. З цією метою Інститут налагодив творчу співпрацю з державними

університетами - Дніпропетровським, Донецьким, Запорізьким, Київським, Львівським, Одеським, Прикарпатським, Сімферопольським, Ужгородським, Харківським, Чернівецьким; Одеською і Харківською обласними науковими бібліотеками, державними педінститутами Кам'янця-Подільського, Кіровограда, Ніжина, Полтави; Науково-дослідним центром кримознавства; установами Донецького, Західного, Південного, Північно-Східного та Придніпровського наукових центрів НАН України і Міністерства науки України, Редакцією УРЕ. Інститут встановив творчі контакти з Головною редакційною радою семитомної «Енциклопедії української діаспори» (м. Чикаго, США), Редколегією п'яти томної англійської «Енциклопедії України» (м. Торонто, Канада), Управою європейського осередку НТШ (м. Сарсель, Франція), Словацьким біографічним інститутом (м. Мартін), Редколегією Польського біографічного словника (м. Краків). В Інституті проводиться робота зі створення авторського колективу для підготовки УБС, розроблено відповідну анкету - «Картку кореспондента». Відомості про вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі національної біографістики концентруються у БД, (умовна назва - «Автори статей»).

Таким чином, започатковані в Інституті бази даних охоплюють:

- загальний іменний покажчик (БД «Алфавітний словник УБС»);
- відомості про дослідників у галузі національної біографістики (БД «Автори статей»);
- реєстри джерел (БД «Джерела національної біографістики»).

Бази даних працюють автономно, але передбачається створення можливостей для їх комплексного використання.

Окремий напрям діяльності Інституту - побудова необхідного для проведення біографічних досліджень програмно-комп'ютерного забезпечення на основі аналізу споріднених розробок. На базі існуючої концепції запропоновано відповідну структуру БД та первинне програмне забезпечення, які використовуються для обробки біобіографічної інформації. В процесі роботи, спрямованої на заповнення БД УБС, вносяться уточнення в концептуальну модель і структуру самої БД. Дослідження в цьому напрямі тривають. Вирішення поставленого завдання дасть змогу створити нове про-

грамне забезпечення, яке б задовольняло потреби Інституту (виконання стандартних функцій: введення, редагування, пошук, зберігання інформації; та спеціальних завдань: формати звіту, з'єднання БД, створення макетів з урахуванням специфіки біографічних досліджень).

В останні роки дедалі більшого значення набуває проблема комунікаційних зв'язків (електронна пошта, глобальні комп'ютерні мережі тощо). Тому програмне забезпечення, призначене для діяльності в галузі біографістики, має орієнтуватися на роботу в режимі мереж. Центральне місце в роботі Інституту з програмного забезпечення біографічних досліджень займає розробка прикладних пакетів програм, призначених, насамперед, для підтримки БД у трьох основних модифікаціях: автономному режимі, локальних та глобальних мережах.

Друкований орган Інституту - започаткований в 1996 р. Це - збірник наукових праць «Українська біографістика. Biographistica Ukrainica», який є першим вітчизняним науковим спеціалізованим виданням з проблем біографістики. За задумом його Редакційної колегії, серія таких випусків надала б змогу широкій науковій громадськості й майбутнім авторам УБС ознайомитися та взяти участь в обговоренні загальних проблем біографістики, теоретичних, науково-методичних засад підготовки УБС, його словникової частини.

Створення УБС потребує вирішення цілого ряду теоретичних питань, що перебувають у центрі уваги Інституту біографічних досліджень з перших днів його існування: критерії відбору персоналії до УБС, його хронологічні межі, структура біографічної статті, співвідношення фактичного й теоретичного матеріалу, якою мірою в УБС мають бути представлені імена діячів неукраїнського етнічного походження та ін. Вони обговорювалися на засіданнях науково-методичної ради установи, їм було присвячено науково-практичну конференцію: «Український біографічний словник: історія і проблематика створення» (Львів, 8-9 жовтня 1996 р.). Протягом 1993 - 1997 рр. за результатами досліджень було видано перший випуск збірника наукових праць «Українська біографістика», іменний покажчик біографічного словника «Греки в Україні», майже 100 наукових праць у різних виданнях. У 1996 р. опубліковано монографію

В.С.Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України», де досліджено історію і теорію біографії як літературного жанру та історико-біографічного дослідження у проблемно-хронологічному аспекті і в контексті української історико-культурної традиції. Визначено головні напрями й проблеми вивчення біографії, обґрунтовано теоретико-методологічні основи біографістики як спеціальної історичної дисципліни зі своїм об'єктом, предметом та методами дослідження. У серії «Матеріали до Українського біографічного словника» підготовлено до друку «Матеріали до біографій етнографів України. Вип.1» (уклад. С.М.Ляшко, С.П.Залозна), а також другий випуск збірника наукових праць Інституту «Українська біографістика» і збірку документів та матеріалів «Постійна Комісія для складання Біографічного словника діячів української землі (1919 - 1933)».

Інститут працює над темою «Створення комп'ютерної бази даних словникової частини Українського біографічного словника» (строк виконання 1996-1998 рр., наук. керівник д.і.н. В.С.Чишко). Результатом роботи має бути започаткування комп'ютерної БД словникової частини УБС та укладання Алфавітного словника УБС на літери «А» і «Б», підготовка матеріалів до біографій. В Інституті працюють 22 співробітники, з них три доктори та дев'ять кандидатів наук.

Суспільно-історичні реалії сьогодення зумовлюють необхідність достовірного, глибокого вивчення й усвідомлення національної історії. На вдоволення інтересу до минулого України, створення правдивої та різнобічної картини життя і творчості діячів національної історії й культури і спрямована діяльність Інституту біографічних досліджень НБУВ.

Галина Новікова,

к.біол.н., заввідділом паперознавства Центру
реставрації та консервації НБУВ

Стратегія збереження документних фондів у Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського

У статті висвітлюється еволюція питання збереження національних документних скарбів, постановка проблеми й стратегія її вирішення у НБУВ. Аналізуються фактори, які впливають на поліпшення ситуації, пропонуються конкретні шляхи розв'язання складних моментів, оригінальний моніторинг збереженості документів, система збереження документних фондів НБУВ, досвід якого стане в нагоді аналогічним бібліотекам та організаціям України.

Скільки існують бібліотеки, стільки ж існує проблема збереження фондів, залишаючися однією з найактуальніших і складнорозв'язуваних.

Оскільки НБУВ належить до найбільших книгозбірень світу, трансформацію цієї проблеми ми простежимо на її прикладі, пам'ятаючи, що кожна бібліотека, залежно від свого масштабу, завдань і специфіки, має власну стратегію збереження фондів. На її формування впливають об'єктивні фактори, однакові для всіх великих книгозбірень:

- здешевлення паперу, що розпочалося з другої пол. XIX ст., призвело до погіршення його якості, спричинило суттєве скорочення довговічності. За рахунок вмісту в папері лігніну та високої кислотності

інтенсивність руйнування паперу на рік може досягати близько 5%¹.

- зростають негативні техногенні та антропогенні навантаження на зовнішнє середовище, збільшується шкідливий вплив екологічних факторів на збереженість документів, особливо в кінці XX ст.

- масиви документів пошкоджуються або втрачаються внаслідок природних катастроф, технічних аварій, актів вандалізму в умовах підвищеного ризику деструктивних явищ у суспільстві.

До факторів, ускладнюючих проблему збереження документних фондів, слід віднести критичний стан сховищ; нестачу площ, обладнання і матеріалів; відсутність цільового фінансування консерваційних заходів. Як наслідок, щорічно зростають обсяги робіт по забезпеченню збереженості документів. Ці фактори були визначальними у

формуванні стратегії збереження фондів у НБУВ, яка мала характерні особливості на різних етапах свого розвитку.

У даному матеріалі ми не спинятимемося на історії питання, що є окремою і доволі складною науковою розвідкою, оскільки інформація з аспекту, який становить для нас гострий інтерес, розпорошена по різних архівах, статтях у книгознавчій і бібліотекознавчій періодиці й досі не була предметом конкретного наукового дослідження.

Етапи розвитку стратегії збереження фондів, що коригуватимемо в процесі подальшого вивчення питання, умовно розіб'ємо на такі періоди:

1918-1965 рр. - пріоритетність санітарно-гігієнічної обробки фондів.

1965-1992 - пріоритетність реставрації особливо цінних видань, ремонтно-палітурних робіт з відновлення найбільш ушкодженої частини книжкових фондів і газет. Належна увага приділяється й традиційним для бібліотек питанням ор-

¹ H.Rötzsch, W.Wilcher. Nationales Programm für Konservierung und Restaurierung. Eine Konzeption wird zur Diskussion gestellt // Zentralblatt für Bibliothekswesen. 104 Jg. 1990, Heft 3. - S.97-102.

ганізації збереження фондів, профілактичним заходам.

1992-1995 - створення Центру консервації і реставрації (ЦКР) та формування його концепції. Політика збереження фондів набуває системного характеру.

1995-1998 рр. - пріоритетність превентивної консервації, перехід політики збереження фондів на якісно новий - державний рівень.

З 1998 р. - в перспективі на третє тисячоліття - пріоритетність створення страхового фонду, забезпечення збереженості нетрадиційних носіїв інформації - мікроформ.

На першому етапі діяльності Бібліотеки вивчався досвід проведення дезінфекційних робіт в архівах, Зоологічному музеї ВУАН, Дослідній сільськогосподарській станції, у великих бібліотеках західної Європи. Аспект захисту документів від біологічних шкідників, починаючи з 1926 р., постійно перебував у полі зору фахівців². З 1928 р. питаннями збереження фондів займалася і спеціальна бібліотечна комісія з охорони книжок. У бібліотекознавчій та науковій пресі її діяльність досі не висвітлена, як і однієї з комісій ВУАН, що мала аналогічні завдання. Їх напрацювання й висновки становлять безперечний інтерес і мають стати предметом окремого дослідження.

На другому етапі, а саме в 1965 р., створюється відділ видання і реставрації книг, який реставрує, ремонтує та опрацює газети періоду становлення радянської влади. Щоб прискорити роботи з опрацювання поточних газетних видань (на договірних засадах), залучаються палітурники Київського побутокombінату №2. На жаль, сьогоднішня фінансова скрута не дає можливості скористатися цим досвідом.

До кінця 70-х років було опрацьовано близько 30 тис. комплектів газет, у тому числі весь газетний фонд спецхрану.

З середини 70-х років у Бібліотеці формується парк ксеро-, фото та мікрофільмуючої техніки для обслуговування читачів копіями документів; створюється база для розвитку одного з напрямів консервації - репрографії.

У 1979 р. в структурі НБУВ виділяється відділ гігієни та реставрації (із сектором оправи). Реставратори для підвищення кваліфікації стажуються в кращих реставраційних центрах Москви, Ленінграда, Тбілісі, Києва, в Німеччині. В практику збереження фондів запроваджуються методи реставрації найцінніших книг та реконструкції оправ. Особлива увага концентрується на питаннях спеціальної обробки ушкоджених водою і пліснявою документів, які постраждали під час гасіння пожежі 1964 р.

Для збільшення обсягів та підвищення ефективності дезінфекційних робіт приміщення Подільської філії обладнується пароформаліновою камерою, створюється спеціальна група дезінфекторів.

З організації ЦКР розпочинається новий етап в еволюції стратегії збереження фондів. До Центру ввійшло два науково-виробничих підрозділи. Це - відділ паперознавства (чотири фахівці - хіміки й мікологи) і сектор технологій консервації книг та рукописів (два хіміки-технологи), два виробничих відділи: реставрації (п'ять реставраторів) та відділ оправи (23 спеціалісти).

Для кожного підрозділу ЦКР визначено пріоритетні функції.

Відділ паперознавства - впровадження методів та технологій превентивної консервації:

- моніторинг збереженості документів;
- контроль-кліматична робота;
- паспортизація книгосховищ;
- біологічний нагляд;
- дезінфекція та дезинсекція ушкоджених документів;
- організація рятувально-відновлюваних робіт на випадок аварійної ситуації.

Сектор технологій консервації книг та рукописів - розробка і впровадження методів стабілізації та реставрації:

- комплексний аналіз властивостей документних матеріалів;
- контроль методів та матеріалів, що використовуються в стабілізаційних і реставраційно-палітурних технологіях.

Відділ реставрації - відновлення та/або поліпшення експлуатаційних властивостей особливо цінних документів.

Відділ оправи - ремонтно-палітурні роботи:

- поточний ремонт та опрацювання книг, підшивок газет, а також усіх нових надходжень (видань у м'яких обкладинках);

- виготовлення первинних засобів зберігання документів.

Загальна для всіх підрозділів ЦКР функція - розробка наукових, організаційно-методичних та технологічних основ збереження фондів і створення нормативної бази збереження.

Центру надано статус науководослідного і координаційно-методичного органу з питань збереження документних фондів бібліотек НАН України. Його концепція базується на узагальненні вітчизняного та зарубіжного досвіду в цій галузі, на результатах власних досліджень, на підсумках виконання трирічної наукової теми «Екологія книгосховищ та її вплив на фізичне збереження бібліотечних фондів»³, основою якої став моніторинг збереженості документів. Він ставив такі завдання:

- спостереження за змішувальністю збереженості (визначення характеру природного старіння матеріальної основи документів (МОД) і встановлення фізико-хімічних, механічних та біологічних пошкоджень);

- виявлення причин змішувальності збереженості (контроль факторів екологічної системи книгосховищ: температури, відносної вологості і газового складу повітря; характеру й інтенсивності освітлення фондів; запиленості документів; факторів, діючих в екстремальних ситуаціях, а також мікологічний та ентомологічний контроль фондів і мікробіологічний контроль повітря);

- аналіз та оцінка змішувальності збереженості (механізмів й інтенсивності фізико-хімічних, механічних і біологічних пошкоджень; хімічних та фізико-механічних параметрів МОД, що характеризують рівень збереженості документів).

Метою моніторингу збереженості було:

- прогнозування передбачуваної змішувальності збереженості документних фондів на перспективу;

- розробка стратегії (концепції та комплексної системи) збереження документних фондів;

³ Екологія книгосховищ та її вплив на фізичне збереження бібліотечних фондів: (Заключий звіт) НБУ ім. В.І.Вернадського: Керівник теми Г.М.Новікова. - №ДР 0195И24752; Інв. №039И0/4678. - К., 1996. - 131 с.

² История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. - Киев: Наук. думка, 1979. - 227 с.

- *реалізація* (у межах конкретної програми) заходів, спрямованих на попередження та/або усунення негативної дії факторів екологічної системи книгосховищ на збереженість документних фондів.

Моніторинг дав можливість встановити, що вся різноманітність факторів, діючих в умовах Бібліотеки: **абіотичних** (мікрокліматичні параметри та газовий склад повітря; запиленість; освітленість; документи як об'єкт зберігання, субстрат для розвитку біодеструкторів і фактор, що впливає на санітарний стан сховищ; неконтрольовані ситуації) та **біотичних** (мікроміцети, бактерії, комахи, гризуни), а також **людський фактор**, пов'язаний з управлінням технологіями зберігання і безпосередньо контактуючий з документами під час їх обробки й використання, являють собою функціонально цілісну та динамічну структуру - екологічну систему книгосховищ. Складна взаємодія і взаємозв'язок факторів такої багатокомпонентної системи й визначають збереженість документа, що розуміється як стан, котрий характеризується ступенем утримання його експлуатаційних властивостей. Збереженість забезпечується комплексом консерваційних заходів: профілактичних, стабілізаційних, реставраційних та/або ремонтно-палітурних.

Відповідно до завдань і мети моніторингу збереженості документів було проведено вибіркоче обстеження близько одного млн. од.зб.; проаналізовано механізми та інтенсивність хімічного, механічного і мікологічного ушкоджень матеріальної основи документів; встановлено залежність процесів її старіння від зовнішніх факторів, а також природи та довговічності матеріалів; спрогнозовано потенціальну небезпеку посилення пошкоджень в умовах, характерних для обстежених книгосховищ; визначено обсяги відновлювальних робіт і пріоритетні напрями діяльності із забезпечення збереженості 13,5 млн. фонду НБУВ.

Оцінка фізичного стану документів та встановлення його прямої залежності від конкретних умов зберігання дали змогу сформулювати принципово новий підхід до розв'язання проблеми збереження фондів. Змінюється традиційне уявлення про збереження як галузь діяль-

ності, пов'язаної переважно з реставрацією особливо цінних документів, що донедавна було характерно для політики збереження у великих бібліотеках колишнього Радянського Союзу.

У ЦКР розпочалися розробка і впровадження організаційних, методичних і технологічних основ збереження документів у рамках ефектної, цілісної та гнучкої системи, яка охоплює наукові принципи й способи організації збереження.

Система збереження фондів у НБУВ включає:

- наукові дослідження в галузі консервації документів (екологічний моніторинг книгосховищ; комплексна наукова експертиза фізичного стану документів, розробка та впровадження раціональних технологій превентивної консервації, стабілізації його обробки, реставрації);
- створення нормативної та науково-методичної бази збереження;
- удосконалення структури управління технологіями збереження;
- заходи із забезпечення збереженості документів у процесах їх обробки, використання та зберігання;
- роботу контрольно-кліматичної служби;
- створення страхового фонду і збереження інформації;
- розробку політики охорони фондів та забезпечення їх безпеки;
- розробку і впровадження програми рятувально-відновлюваних заходів на випадок виникнення аварійної ситуації або стихійного лиха;
- підвищення рівня знань персоналу з питань збереження фондів.

Нині в політиці збереження фондів НБУВ стратегічно-пріоритетною вважається *превентивна консервація* як комплекс профілактичних заходів, спрямованих на мінімізацію пошкоджувальної дії на документи зовнішніх екологічних факторів або випадкових неконтрольованих ситуацій та уповільнюючих процеси природного старіння їх матеріалів.

Така форма консервації дає змогу максимально поліпшити збереженість якомога більшої кількості документів за умов мінімального втручання в них. Саме тому превентивній консервації віддаються пріоритети в світовій бібліотечній та архівній практиці.

Особлива увага приділяється

двом тісно пов'язаним технологічним напрямкам превентивної консервації: контрольно-профілактичному і забезпеченню нормативних умов зберігання та використання документів. Їх основою стала створена в НБУВ контрольно-кліматична служба. Вона здійснює постійний контроль умов зберігання, в тому числі температурно-вологісного, санітарно-гігієнічного й світлового режимів; інформує про виявлені порушення зберігачів фондів, інженерно-технічну та господарську служби Бібліотеки; прогнозує «поведінку» документних матеріалів на перспективу, своєчасно, з огляду на специфіку приміщень сховищ та відповідно до зовнішніх кліматичних умов, здійснює заходи з нормалізації режимів зберігання; проводить регулярну перевірку вимірювальних приладів і контролює правильність їх експлуатації. Здійснюється планова паспортизація книгосховищ за розробленим у ЦКР екологічним паспортом. За її результатами розробляються конкретні для кожного сховища плани першочергових заходів, спрямованих на усунення виявлених невідповідностей умов зберігання нормативним вимогам; узагальнюються потреби Бібліотеки щодо організації збереження фондів у майбутньому.

Налагоджено систематичний мікробіологічний контроль повітря сховищ, а також мікологічний нагляд за станом приміщень і документів (у тому числі й усіх нових надходжень). Це дає змогу своєчасно виявляти та ліквідувати осередки зараження. Запобігання масовому розповсюдженню плісняви забезпечує мікологічну безпеку і для документів, і для працюючих з ними людей.

З метою своєчасного виявлення ушкоджених документів здійснюється планове (вибіркоче), а в аварійних ситуаціях - суцільне обстеження фізичного стану фондів. Ефективність планових обстежень суттєво підвищилася після запровадження розробленого фахівцями ЦКР методу кількісної оцінки фізичного стану книг з використанням статистичної обробки даних⁴.

Нормативний санітарно-

⁴ *Новікова Г., Скобець І.* Кількісна оцінка стану фізичного збереження бібліотечних фондів (з використанням прикладної статистики) // *Бібл. вісн.* - 1996. - №3. - С.15-18.

гігієнічний стан сховищ підтримується систематичним знепилюванням фондів у санітарний день з обов'язковим контролем обсягів та якості виконуваних робіт. В аварійних ситуаціях оперативно організуються рятувально-відновлювальні роботи.

У НБУВ для збільшення обсягів дезінфекційної обробки ушкоджених пліснявою документів створено дезкомплекс, обладнаний двома дезкамерами (для масової параформалінової дезінфекції книг) та спеціальною витяжною шафою (для індивідуального посторінкового знезаражування особливо цінних документів). Суворе дотримання послідовності технологічних операцій та обов'язковий мікологічний контроль до і після дезобробки суттєво підвищили її ефективність.

Належна увага приділяється традиційним для НБУВ формам консервації - реставрації, опрацюванню та ремонтно-палітурним роботам. Відновлювальні види робіт значно ускладнюються, впроваджуються нові науково-обґрунтовані технологічні заходи реставрації, що дозволяють повертати в науковий обіг Бібліотеки цінні документи: рукописні та рідкісні книги, гравюри, картографічні матеріали, нотні видання тощо. У відділі оправи (з 1996 р.), застосовується технологія виготовлення оправ для газетних комплектів із шиттям окремих зшитків, що значно підвищує якість робіт. Упродовж п'яти років існування Центру обсяги й різноманітність виконуваних у його виробничих відділах робіт досить великі і вони не зменшуються (див. табл.).

Високій якості реставраційних та палітурних робіт значною мірою сприяє комплексний хіміко-технологічний контроль реставраційних матеріалів і речовин, аналіз розмірно-структурних та фізико-хімічних властивостей документів, що надходять на реставрацію.

Удосконалюється організація збереження фондів. З цією метою регламентуються функції підрозділів Бібліотеки щодо створення і підтримання нормальних умов для забезпечення фізичної цілісності та інформаційної цінності документів у процесах формування, обробки, використання і зберігання фондів. Дотримання персоналом відповідних підрозділів виконавчої та тех-

нологічної дисципліни контролює спеціальна комісія з питань збереження фондів.

Організаційно-методичний напрям у системі збереження фондів НБУВ включає створення нормативної бази управління збереженням. Для цього розробляється організаційно-розпорядча документація (положення, інструкції, правила), що регламентують діяльність Бібліотеки з цих питань; видаються інструктивно-методичні рекомендації з питань консервації документів.

Відповідно до розробленої навчальної програми постійно підвищується рівень знань персоналу НБУВ у галузі збереження фондів.

Упродовж п'яти років функціонування ЦКР результати науково-практичної та організаційно-методичної роботи фахівців ЦКР з питань збереженості документів були оформлені у вигляді наукових звітів, сорока статей та повідомлень, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Досвід організації збереження фондів у НБУВ неодноразово обговорювався на міжнародних конференціях, зокрема і на такій, як «Стратегія збереження національного культурного надбання. Бібліотеки й архіви» (Київ, 16-18 лютого 1995 р.) за програмою IFLA - «Збереження і консервація» (РАС).

Останнім часом ситуація із забезпеченням безпеки та збереженості документних фондів різко загострилася, що характерно для переважної більшості бібліотек та архівів України, де зберігається близько двох млрд. од.зб., серед яких кожен сотий документ можна віднести до категорії особливо цінних і рідкісних.

Загрозливе погіршення збереженості документів, незадовільність організаційних та матеріально-технічних умов їх зберігання, недостатність висококваліфікованих кадрів, хронічне недофінансування цієї галузі бібліотечної та архівної діяльності - всі ці питання потребують якомога скорішого вирішення. Отже, **необхідно розробити й здійснити єдину в Україні національну стратегію збереження.**

Як свідчить зарубіжний досвід держав-членів ІФЛА та Міжнародної ради архівів, успішне розв'язання проблеми збереження можливе лише за умов активізації дій та кооперування зусиль бібліотек і архівів

на державному рівні в рамках національної програми збереження при підтримці широкого загалу.

З огляду на сучасну світову тенденцію, політика збереження фондів у НБУВ, починаючи з 1995 р., поступово переходить на якісно новий - державний рівень. Саме в тому ж році було розроблено Концепцію Національної програми збереження документних фондів України⁵. Сьогодні її взято за основу проекту Закону України про Національну програму збереження бібліотечних і архівних фондів, яким визначається стратегія державної політики в галузі збереження культурного, історичного, наукового надбання та інформаційного ресурсу країни. Національна програма покликана оптимізувати й скоординувати використання технологічних засобів, матеріальних, кадрових та фінансових ресурсів, а також наукового і виробничого потенціалу держави для створення базових умов розвитку діяльності бібліотек та архівів у галузі збереження фондів. Кожний з окремих проектів програми обґрунтовано економічною доцільністю, підтверджено експертною оцінкою його перспективності.

У створенні проектів Закону та Національної програми безпосередню участь беруть фахівці НБУВ. За розробленою ними анкетною здійснено анкетування бібліотек і архівів, у тому числі й 98 бібліотек НАН України з 26мільйонним фондом. Статистична обробка отриманих даних стосовно умов зберігання, стану збереженості та політики збереження документів дозволила визначити потреби Національної програми щодо організації збереження державного документного фонду, обсягів фінансування її окремих проектів.

Один з них - «Створення страхового фонду» - втілюється в НБУВ уже сьогодні. Бібліотека оснащується сучасною мікрофільмуючою технікою та обладнанням відповідно до проекту «Створення системи мікрофільмування в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського»; його реалізація стала можливою завдяки фінансовій підтримці ЮНЕСКО, Міжнародного фонду «Відродження», Регіональ-

⁵ Бровкін А. Концепція національної програми збереження документальних фондів України // Бібл. вісн. - 1995. - №3. - С.9-11.

ної бібліотечної програми Інституту відкритого суспільства (Будапешт)⁶. Кінцевим результатом цього проекту буде створення страхового фонду копій на особливо цінні документи й документи з потенційно недовговічною основою для збереження інформації та захисту оригіналу від пошкоджень або втрати у непередбачених ситуаціях.

Створення страхового фонду дасть змогу усунути існуючу суперечність між двома функціями діяльності Бібліотеки, що виключають одна одну. Йдеться про забезпечення довготермінової збереженості

документів та забезпечення їх загальнодоступності. Водночас робота з мікроносіями, яка поступово перетворюватиметься на самостійну галузь функціонування НБУВ, породжуватиме нові проблеми, пов'язані з недостатньою довговічністю мікроносіїв; вимогами контролю якості плівкових матеріалів та технологій обробки й реставрації; з необхідністю стандартизації технічних умов зберігання. У зв'язку з цим слід передбачити появу в недалекому майбутньому нового для установи напряму в стратегії збере-

ження фондів - забезпечення збереженості нетрадиційних носіїв інформації в процесах приймання, обробки, зберігання та використання мікроформ.

Успішність реалізації сьогоднішніх і передбачуваних стратегічних напрямів політики збереження фондів у НБУВ певною мірою залежатиме від раціонального використання наявних засобів та ресурсів збереження, а також від ефективності пошуку джерел додаткового фінансування цієї форми діяльності.

Обсяг робіт, виконаних виробничими відділами ЦКР (1993-1997)

Відділ	Вид робіт		Обсяг робіт, одиниць	
Відділ реставрації	Реставрація	книжних аркушів	58878	
		аркушевого матеріалу (60x40 см)	1841	
		оправ	400	
	Виготовлення оправ		732	
Відділ оправи	Виготовлення	оправ	книг	22354
			газетних комплектів	«на прокол» та «на пропил»
		зі шиттям окремих зшитків		351
		нотних видань		1792
		напівшкіряних та шкіряних	257	
	папок	535		
	Реставрація аркушів	книг	146085	
		газет	316	
Обробка в дезкамері документів			24437	

⁶ Бровкін А. Довгострокова програма створення страхового фонду унікальних колекцій на базі сучасного мікрофільмуючого комплексу // Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва: Матеріали 5-ї Ювілейної міжнародної конференції «Крим-98» (Судак, 6-14 червня 1998 р.). - М., 1998. - Т.2. - С.515-517.

